

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA MAXSUS
TA‘LIM VAZIRLIGI**

**TOSHKENT VILOYATI CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA
INSTITUTI**

KREATIV PEDAGOGIKA ASOSLARI

O`quv qo`llanma

Mualliflar:

p.f.d. Ernazarova Gulnora Oblaqulovna

Yakubova Marhabo Yusufvna,

Oblaqulov Sherali Davronovich

Toshkent-2022

Ushbu o`quv qo`llanma Toshkent viloyati Chirchiq davlat pedagogika institutining ilmiy Kengashining 2022 yil “_____” da bo`lib o`tgan - sonli majlisida ko`rib chiqildi va chop etishga tavsiya etildi.

Ushbu o`quv qo`llanma kreativ pedagogika fanidan ilmiy-amaliy bilim, konikma va malakalarni shakllantirish va rivojlantirish masalasiga bag`ishlangan, magistraturaning 5A110902 – Pedagogika va psixologiya yo`nalishi talabalari tanlov fani uchun mo`ljallangan bo`lib, undan pedagogika fanlari o`qituvchilari, malaka oshirish kursi tinglovchilari, bakalavriatning pedagogika yo`nalishlari talabalari ham foydalanishlari mumkin.

Данное учебное пособие посвящено вопросам формирования и развития научно-практических знаний, умений и навыков по дисциплине креативная педагогика, предназначено для конкурсной дисциплины студентов направления 5a110902 – Педагогика и психология магистратуры и может быть использовано преподавателями педагогических наук, слушателями курсов повышения квалификации, студентами педагогических направлений бакалавриата.

This training manual is devoted to the formation and development of scientific-practical knowledge, conics and skills in the field of creative pedagogy, 5a110902 – pedagogical and psychological direction of the master's degree students are designed for the subject of choice, it can also be used by teachers of Pedagogical Sciences, listeners of the course of professional development, students of pedagogical directions of

Mulliflar: **G.O.Ernazarova**- Toshkent viloyati Chirchiq davlat pedagogika instituti, “Umumiy pedagogika” kafedrası professori, p.f.d.

Yakubova Marhabo Yusufvna, Oblaqulov Sherali Davronovich - Toshkent viloyati Chirchiq davlat pedagogika instituti, ilmiy-tadqiqotchilari

p.f.d.,prof.X.Ibraimov Qori Niyoziy nomidagi O`zbekiston pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot instituti direktori

Taqrizchilar: **p.f.d.,prof.Ximmataliyev D.O.** TVCDPIning “Pedagogika va menegment” kafedrası professori

Kirish

“Kreativ pedagogika asoslari” fanining maqsadi: kurs talabalarini kreativ pedagogikaning umumiy asoslari, tamoyillari, pedagoglarda kreativlik sifatlarini rivojlantiruvchi metod, vosita va texnologiyalar bilan tanishtirish orqali ularda o'quv va ma'naviy-ma'rifiy ishlar jarayonini, talabalarning ilmiy-tadqiqot faoliyatlarini samarali tashkil etishga nisbatan kreativ yondashish malakalarni rivojlantirishdan iborat.

Ushbu “Kreativ pedagogika asoslari” o'quv qo'llanma, talabalarni kreativ pedagogikaning umumiy asoslari, tamoyillari, pedagoglarda kreativlik sifatlarini rivojlantiruvchi metod, vosita va texnologiyalar bilan tanishtirish; mashg'ulotlar uchun didaktik ishlanmalar tayyorlash; nazariy va amaliy mashg'ulotlar uchun o'quv topshiriqlari turlarini belgilash; o'quv topshiriqlarini ishlab chiqish; o'quv topshiriqlari uchun ish qog'ozlarini hama o'quv fanlari bo'yicha joriy, oraliq va yakuniy nazoratlar uchun sinov topshiriqlarini tayyorlashga kreativ yondashish ko'nikmalarini shakllantirish; talabalarning mavzu mohiyatidan kelib chiqqan holda to'liq, g'oyaviy mazmun va ilmiy asoslarga ega, amaliy qiymatga ega o'quv materialini tayyorlay olish, ma'ruza mashg'uloti uchun mo'ljallangan matnning vizual xususiyat kasb etishi (o'quv axborotining grafik (sxema, jadval, diagramma, tasvir, giperbolik va b.) ko'rinishda bo'lishi)ga erishish, ma'ruza va amaliy mashg'ulotlar, shuningdek, reyting nazorati uchun keyslar va darajali testlar to'plamini shakllantirish borasidagi ko'nikmalarining malakaga aylanishini ta'minlashga qaratilgan.

“Kreativ pedagogika asoslari” fanini o'zlashtirish jarayonida amalga oshiriladigan masalalar doirasida talaba: “Kreativlik” va “Kreativ pedagogika” tushunchalarining mohiyati; kreativ pedagogikaning maqsadi, vazifalari, ob'ekti va predmeti; kreativ pedagogikaning tarkibiy tuzilmasi va muhim kategoriyalari; kreativ pedagogikaning ilmiy tadqiqot metodlari; pedagoglarning kreativlik sifatleri, kreativlik imkoniyatlari va malakalari; pedagoglar kreativ imkoniyatining muhim darajalari va ularni aniqlovchi

mezonlar; pedagoglarda kreativlik sifatlarini rivojlantirishning samarali yo'llari va shartlari; pedagoglarda kreativlikni rivojlantirishga to'sqinlik qiluvchi omillar; pedagoglarning kreativlik sifatlariga egaliklarini aniqlash shakllari, metod va vositalari; pedagoglarda kreativlik sifatlarini rivojlantirish bosqichlari, metod va vositalari to'g'risidagi bilimlarga ega bo'lishi; o'quv dasturlarini yaratish; nazariy va amaliy mashg'ulotlar uchun materiallarni to'plash va ularni saralash; o'quv axborot (ma'lumot)larini samarali izlash; nazariy va amaliy mashg'ulotlar uchun didaktik ishlanmalar tayyorlash; nazariy va amaliy mashg'ulotlar uchun o'quv topshiriqlari turlarini belgilash; o'quv topshiriqlarini ishlab chiqish; o'quv topshiriqlari uchun ish qog'ozlarini hama o'quv fanlari bo'yicha joriy, oraliq va yakuniy nazoratlar uchun sinov topshiriqlarini tayyorlashga kreativ yondashish; mavzu mohiyatidan kelib chiqqan holda to'liq, g'oyaviy mazmun va ilmiy asoslarga ega, amaliy qiymatga ega o'quv materialini tayyorlay olish; ma'ruza mashg'uloti uchun mo'ljallangan matnning vizual xususiyat kasb etishi (o'quv axborotining grafik (sxema, jadval, diagramma, tasvir, giperbolik va b.) ko'rinishda bo'lishi)ga erishish ko'nikmalarini egallashi; ma'ruza va amaliy mashg'ulotlar, shuningdek, reyting nazorati uchun keyslar va darajali testlar to'plamini shakllantirish; ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni tashkil etishda kreativlik sifatlarini to'laqonli namoyish etish; mavzu mohiyati va o'quv materialining xarakteridan kelib chiqqan holda auditoriyani jihozlash; ma'naviy-ma'rifiy tadbir mavzusi, yo'nalishi va xarakteridan kelib chiqqan holda u o'tkaziladigan joyni jihozlashga kreativ yondashish malakalarini egallashi; kreativ yondashuv asosida o'quv va ma'naviy-ma'rifiy ishlar jarayoni muvaffaqiyatli tashkil etish; talabalarning ilmiy-tadqiqot faoliyatini samarali yo'lga qo'yishda pedagogik kreativlik sifatlarini egallashi ko'zda tutilgan.

1-modul: Kreativ pedagogikaning umumiy asoslari

Reja:

1. “Kreativlik” va “Kreativ pedagogika” tushunchalarining mohiyati.
2. Kreativ pedagogikaning maqsadi, vazifalari, ob'ekti va predmeti.
3. Kreativ pedagogikaning tarkibiy tuzilmasi va asosiy kategoriyalari.
4. Kreativ pedagogikaning boshqa fanlar bilan aloqadorligi.
5. Kreativ pedagogikaning ilmiy tadqiqot metodlari.

Tayanch tushunchalar: *kreativlik, pedagogika, “Kreativ pedagogika” fani, fanning maqsadi, fanning vazifalari, fanning ob'ekti, fanning predmeti, fanning tarkibiy tuzilmasi, fanning asosiy kategoriyalari, Kreativ pedagogikaning boshqa fanlar bilan aloqadorligi, ilmiy- tadqiqot metodlari.*

Zamonaviy pedagogikada “kreativ pedagogika” tushunchasi qo'llanila boshlaganiga hali u qadar ko'p vaqt bo'lmadi. Biroq, o'qitish jarayoniga innovatsion hamda ijodkorlik yondashuvlarini qaror toptirishga bo'lgan ehtiyoj “Kreativ pedagogika”ning pedagogik turkum fanlar orasida mustaqil predmet sifatida shakllanishini ta'minladi. Ushbu predmet asoslarini pedagogika tarixi, umumiy va kasbiy pedagogika hamda psixologiya, xususiy fanlarni o'qitish metodikasi, ta'lim texnologiyasi va kasbiy etika kabi fanlarning metodologik g'oyalari tashkil etadi. “Kreativ pedagogika” fanining umumiy asoslari mutaxassis, shu jumladan, bo'lajak mutaxassislarning kasbiy kamol topishlari uchun zarur shart- sharoitni yaratishga xizmit qiladi.

Shaxsning mutaxassis sifatida kasbiy kamol topishi, rivojlanishi o'z mohiyatiga ko'ra jarayon tarzda namoyon bo'ladi. Kasbiy yetuklik inson ontogenezing muhim davrlari kasbiy kamol topish, rivojlanish g'oyalarining qaror topishi (14-17 yosh)dan boshlanib, kasbiy faoliyatning yakunlanishi (55-60 yosh)gacha bo'lgan jarayonda kechadi. Ijodkor shaxsning shakllanishi va rivojlanishi uning ichki va tashqi olami o'zgarishining o'zaro mos kelishi,

ijtimoiy-iqtisodiy shart-sharoitlar hamda inson ontogengizi – tug'ilishidan boshlab to umrining oxiriga qadar uzluksizlik, vorisiylikni taqozo etadigan faoliyat mazmuniga bog'liq.

Ma'lumki, kasbiy tajriba bilim, ko'nikma va malakalarning integratsiyasi sifatida aks etadi. Biroq, kasbiy-ijoiy faoliyat ko'nikmalarining o'zlashtirilishi nafaqat amaliy ko'nikma va malakalarning integratsiyasi, mutaxassis sifatida faoliyatni samarali tashkil etish usul va vositalarini ishlab chiqishni emas, shu bilan birga kasbiy ijodkorlik metodologiyasidan xabardor bo'lish, ijodiy tafakkurni rivojlantirish va kreativ xarakterga ega shaxsiy sifatlarining yetarli darajada o'zlashtirilishi talab etadi.

Ijodkor shaxsning shakllanishini shaxsning o'zaro mos tarzda bajarilgan ijodiy faoliyat va ijodiy mahsulotlarni yaratish borasidagi rivojlanishi sifatida belgilash mumkin. Ushbu jarayonning sur'ati va qamrovi biologik va ijtimoiy omillar, shaxsning faolligi va kreativ sifatleri, shuningdek, mavjud shart-sharoit, hayotiy muhim va kasbiy shartlangan hodisalarga bog'liq. Zamonaviy sharoitda pedagogning kreativlik sifatlariga ega bo'lishi taqozo etadi.

Salmoqli amaliy ishlar olib borilayotganligiga qaramay, ko'pchilik o'qituvchilar hali hanuz shaxs (o'zlarida hamda talabalarda kreativlik sifatlerini qanday qilib samarali shakllantirish tajribasini o'zlashtira olmayaptilar.

Ta'lim tizimini boshqarish organlari har yili ta'lim muassasalarida yuqori samaradorlikka erishishga e'tibor qaratadi. Ana shu maqsadda o'quv dasturini ishlab chiqiladi, yangi o'quv darsliklari yaratiladi. Bu esa ham talabalar, ham o'qituvchilarni kasbiy o'sishlariga yordam beradi. Olib boriladigan amaliy harakatlar talabalarda yutuqlarga erishish, olg'a intilishga bo'lgan ehtiyojni muayyan arajada yuzaga keltiradi, ularning o'quv-bilish qobiliyatlarini bir qadar rivojlantirishga yordam beradi.

Bugun dunyoda yuz berayotgan
to'rtinchi sanoat tamaddunining
dvigateli –
harakatga keltiruvchi kuchi
KREATIVLIKDIR

Biroq, o'quv yilining oxirida kelib oliy ta'lim muassasalarida talabalarning fanlarni o'zlashtirishlarida yuqori darajadagi ijobiy natijalar kuzatilmayapti. Ko'plab talabalarning ta'lim olishga nisbatan qiziqishi yo'qolgan. Buning natijasida o'qituvchilar ham avvalgidek zavqu shavq bilan kasbiy faoliyatni tashkil etishni o'ylashmayapti. Ta'lim tizimini boshqaruvchi organlar ta'lim olishga nisbatan xohish-istagi bo'lmagan talabalar, bu kabi ta'lim oluvchilarni o'qitishni istamayotgan o'qituvchilar faoliyatini o'zgartirish borasida yangidan-yangi chora- tadbirlar belgilansa-da, ahvol o'zgarishsiz qolmoqda.

Buning sababi nimada? Balki darslarning avvaldan o'ylab, rejalashtirilib qo'yilishi talabalar uchun qiziq bo'lmayotgandir, balki balki ta'lim mazmunining muayyan qolipga solinganligi talabalar uchun hech qanday stimul bermayotgandir, rag'bat bildirmayotgandir. O'quv mashg'ulotlarining avvaldan rejalashtirilishidan voz kechish, talabalarda tanqidiy, kreativ tafakkurni shakllantirish va rivojlantirish, ularni ijodiy fikrlash, yangi g'oyalarni o'ylab topishga majbur qilish ta'lim olishga bo'lgan munosabatni o'zgartirish, ularni yutuqlarga erishishga rag'batlantirishda asosiy omil bo'lar. O'quv mashg'ulotlarida yetishmayotgan omil – kreativlik sanaladi.

Shaxsda kreativlik sifatlarini rivojlantirish jarayonining umumiy mohiyatini to'laqonli anglash uchun dastlab “Kreativlik” tushunchasining ma'noni tushunib olish talab etiladi. Ken Robinsonning fikriga ko'ra, “Kreativlik – o'z qiymatiga ega original g'oyalar majmui” sanaladi.

Gardner esa o'z tadqiqotlarida tushunchani shunday izohlaydi: “Kreativlik – shaxs tomonidan amalga oshirilaigan amaliy harakat bo'lib, u o'zida muayyan yangilikni aks ettirishi va ma'lum amaliy qiymatga ega bo'lishi lozim”.

Emebaylning yondashuvi nuqtai nazaridan ifodalansa, kreativlik “Muayyan soha bo'yicha o'zlashtirilgan puxta bilimlar bilan birga yuqori darajada noodatiy ko'nikmalarga ham ega bo'lish” demakdir.

Ko'plab tadqiqotlarda intellekt va kreativlik o'rtasidagi aloqadorlik xususida turlicha qarashlar mavjud. Bir guruh tadqiqotchilar ular o'rtasida hech qanday bog'liqlik yo'q ekanligini uqtirsalar, ikkinchi guruh vakillari kreativlik va intellekt darajasi bir-biriga bog'liq ekanligini ta'kidlaydilar.

“Kreativlik” tushunchasi o'zida madaniy xilma-xillikni aks ettiradi. G'arb kishilari uchun kreativlik, umuman olganda, yangilik sanaladi. Ular kreativlik negizida noan'anaviylik, qiziquvchanlik, tasavvur, hazil- mutoyiba tuyg'usi va erkinlik mavjud bo'lishiga e'tiborni qaratadilar.

Sharqliklar esa, aksincha, kreativlikni ezgulikning qayta tug'ilish jarayoni, deb tushunadilar. Garchi g'arblik va sharqliklarning kreativlik borasidagi qarashlari turlicha bo'lsa-da, biroq, har ikki madaniyat vakillari ham mazkur sifat va unga egalikni yuqori baholaydilar.

Patti Drapeau nuqtai nazariga ko'ra kreativ fikrlash, eng avvalo, muayyan masala yuzasidan har tomonlama fikrlash sanaladi. Har tomonlama fikrlash talabalardan o'quv topshiriq, masala va vazifalarini bajarishda ko'plab g'oyalarga tayanishni talab etadi. Bundan farqli ravishda bir tomonlama fikrlash esa birgina to'g'ri g'oyaga asoslanishni ifodalaydi.

Mushohada yuritishda masala yuzasidan bir va ko'p tomonlama fikrlashdan birini inkor etib bo'lmaydi. Binobarin, bir va har tomonlama fikrlash kreativlikni

shakllantirishda birdek ahamiyat kasb etadi. Ya'ni, topshiriqni bajarish, masalani yechishda talaba yechimning bir necha variantini izlaydi (ko'p tomonlama fikrlash), keyin esa eng maqbul natijani kafolatlovchi birgina to'g'ri yechimda to'xtaladi (bir tomonlama fikrlash).

Yuqorida bildirilgan fikrlarga tayangan holda “kreativlik” tushunchasini quyidagicha sharhlash mumkin:

Kreativlik (lot., ing. “create ” – yaratish, “creative” – yaratuvchi, ijodkor) – individning yangi g'oyalarni ishlab chiqarishga tayyorlikni tavsiflovchi va mustaqil omil sifatida iqtidorlilikning tarkibiga kiruvchi ijodiy qobiliyati

Shaxsning kreativligi uning tafakkurida, muloqotida, his-tuyg'ularida, muayyan faoliyat turlarida namoyon bo'ladi. Kreativlik shaxsni yaxlit holda yoki uning muayyan xususiyatlarini tavsiflaydi. Kreativlik iqtidorning muhim omili

sifatida ham aks etadi. Qolaversa, kreativlik zehni o'tkirlilikni belgilab beradi, "Talabalar e'tiborini ta'lim jarayoniga faol jalb etishni ta'minlaydi.

Xorijiy mamlakatlarda barcha sohalarning mutaxassisleri kabi o'qituvchilar ham o'zlarida kreativlik sifatlari mavjudligi va uning darajasini aniqlab boradi. Buning uchun ular Ye.P.Torrens tomonidan asoslangan va shaxsning kreativ tafakkurga egaligini aniqlovchi testdan o'tadi. Mazkur test shaxs kreativligi va uning darajasini ijodiy faoliyatni tashkil etishdagi faollik, tezkor fikrlash, o'ziga xos (orginal)lik va takomillashganlik kabi mezonlar bo'yicha baholash imkoniyatini yaratadi. O'quvchi tomonidan tavsiya etilgan savollarga beriladigan javoblar aynan mana shu to'rtta mezonni qanotlantirishi lozim.

Kreativ fikrlash har bir ijtimoiy sohada yaqqol aks etishi mumkin. O'qituvchining ijodkorligi esa u tomonidan tashkil etilaigan kasbiy faoliyatni tashkil etishga ijodiy (kreativ) yondashuvida aks etadi. So'nggi yillarda ushbu holat "Pedagogik kreativlik" tushunchasi bilan ifodalanmoqda.

"Kreativ pedagogika" quyidagi ikki holatni kafolatlay olishi zarur:

1.O'quvchilar tomonidan o'quv fanlarini past o'zlashtirayotgan va ularni o'rganishni zerikarli deb hisoblayotgan talabalar e'tiborlarini fan asoslarini o'zlashtirishga jalb etish;

2.O'qituvchilarga talabalarda kreativ fikrlash va ijodiy faoliyat natijalarini rag'batlantirishga xizmat qiladigan strategiya va vositalarni tavsiya etish qilish orqali auditoriyada ulardan samarali foydalanishlari uchun imkoniyat yaratish.

Pedagogning kreativlik sifatlariga ega bo'lmasligi tufayli talabalar ham qiziqarli va ajoyib g'oyalarga ega bo'lsalar-da, biroq, ularni ifodalashda sustkashlikka yo'l qo'yadi. Buning sababli ta'lim jarayonida qo'llanilayotgan metodlar talabalarda erkin, mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qilmasligi bilan belgilanadi. Muallif tomonidan tavsiya qilingan vosita va strategiyalar talabalarda kreativlikni rivojlantirishda o'qituvchilar uchun qo'l keladi hamda talabalarda o'quv fanlarini o'rganishga bo'lgan qiziqish, intilishni rivojlantiradi.

Pedagog tomonidan ushbu shakllarda kasbiy faoliyatning samarali tashkil etilishi uning kreativligi qay darajaa ekanligiga bog'liq bo'ladi.

Pedagogik kreativlikning dolzarbligi

Respublikamizda ta'lim-tarbiya jarayonini rivojlantirishga qaratilgan innovatsion ta'lim muhitini shakllantirishning muhim omili sifatida ta'lim oluvchilarning faolligi, ijodkorligi, tadqiqotchilik faoliyatiga yo'naltirilgan pedagogik eksperimentlarni loyihalash, tashkil etish va o'tkazishning zamonaviy shakl va metodlaridan keng foydalanilmoqda. Shuningdek, ilm-fan, texnika va texnologiyalarning tezkor rivojlanishi bugungi zamon talablari asosida ta'lim tizimini isloh qilish, pedagogika sohasida ilg'or innovatsiyalar, ilmiy va amaliy tadqiqotlar olib borilishi va ularni keng joriy etilishi muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Shu sababli bo'lajak mutaxassislarning pedagogik muammolarni qiyosiy taqqoslash, tanqidiy tahlil qilish, umumlashtirish va o'qitish metodlarining

optimal variantlarini tanlash asosida amaliy ko'nikmalarini shakllantirish orqali pedagogning kreativlik potentsiali darajasini oshirish, pedagogik faoliyatga tayyorlash jarayonini takomillashtirish zaruratini taqozo etadi.

Ta'lim sifatini ta'minlash - bitiruvchilarning kasbiy tayyorgarlik darajasi bilan birga o'quv jarayonining qanday tashkil etilishi va uning belgilangan sifat mezonlariga javob berishida ko'rinadi. Ushbu vazifa bir qator qonunchilik va me'yoriy hujjatlarda, xususan, kadrlar tayyorlash tizimi va mazmunini mamlakatning ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyoti istiqbollaridan, jamiyat ehtiyojlaridan, fan, madaniyat, texnika va texnologiyalarning zamonaviy yutuqlaridan kelib chiqqan holda qayta qurish misolida aniq maqsadlarga yo'naltirilgan ko'rsatma va tamoyillar ko'rinishida o'z aksini topgan.

Hozirgi davrda ta'lim samaradorligini oshirish, mutaxassislarning kasbiy kompetentlik darajasini rivojlantirish, rahbar va pedagog kadrlarni innovatsion faoliyatga yo'naltirish, oliy ta'lim muassasalaridagi o'quv jarayoniga innovatsion ta'lim va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini tatbiq etish, ilg'or xorijiy tajribalarni o'zlashtirish va maqsadli yo'naltirish oliy ta'lim tizimini modernizatsiyalashdagi dolzarb vazifalar sifatida belgilandi. Bu esa o'z navbatida oliy ta'lim muassasalaridagi o'quv-uslubiy faoliyat mazmunini takomillashtirish, o'qitishning innovatsion shakl va metodlari, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini amaliyotga keng joriy etish zaruratini shakllantiradi.

Ta'limni modernizatsiyalashdan maqsad ta'limning taraqqiyotini ta'minlash, jamiyatning iqtisodiy va ijtimoiy ehtiyojlari, har bir shaxsning va oilaning ehtiyojlari aks etishi lozim. Bunday taraqqiyot tizimini yaratish uchun quyidagi vazifalarni amalga oshirish lozim:

- davlat tomonidan to'liq ta'lim olish huquqini ta'minlanishi;

- ta'lim tizimining barcha bosqichlarida zamonaviy ta'lim sifatini ta'minlash;

-ta'limning xuquqiy-me'yoriy bazasini takomillashtirish va tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarni yangi resurslarini aniqlash va jalb etish;

-pedagog kadrlarning kasbiy-innovatsion kompetentligini rivojlantirish va rag'batlantirish;

-ta'lim tizimiga ilg'or xorijiy tajribalarni, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining so'nggi yutuqlarini keng joriy etish;

-fan, ta'lim va ishlab chiqarish o'rtasidagi konsorsiumni rivojlantirish;

-uzluksiz ta'lim tizimida yoshlarning kreativ ko'nikmalarini, intellektual sifatlarini rivojlantirishga yo'naltirilgan innovatsion ta'lim texnologiyalarini tatbiq etish va boshqalar.

Bugungi kunda ijodkorlik, yaratuvchanlik, yangilik yaratishga qaratilgan faoliyat kreativ faoliyat deb tushuniladi. Kreativlik so'zi (inglizcha “kreate” – yaratuvchanlik, ijodkorlik) so'zidan olingan bo'lib, inson shaxsining ijodkorlikka bo'lgan qobiliyati, ijodkorlik iste'dod darajasi, individning an'anaviylik yoki odat tusiga kirgan fikrlash sxemasidan uzoq bo'lgan, prinsipial yangi g'oyalarni yaratishga tayyorlikni xarakterlovchi, shuningdek, muammolarni o'zgacha tarzda bartaraf etish, iqtidorning mustaqil faktori sifatida qabul qilingan ijodiy qobiliyatlaridir.

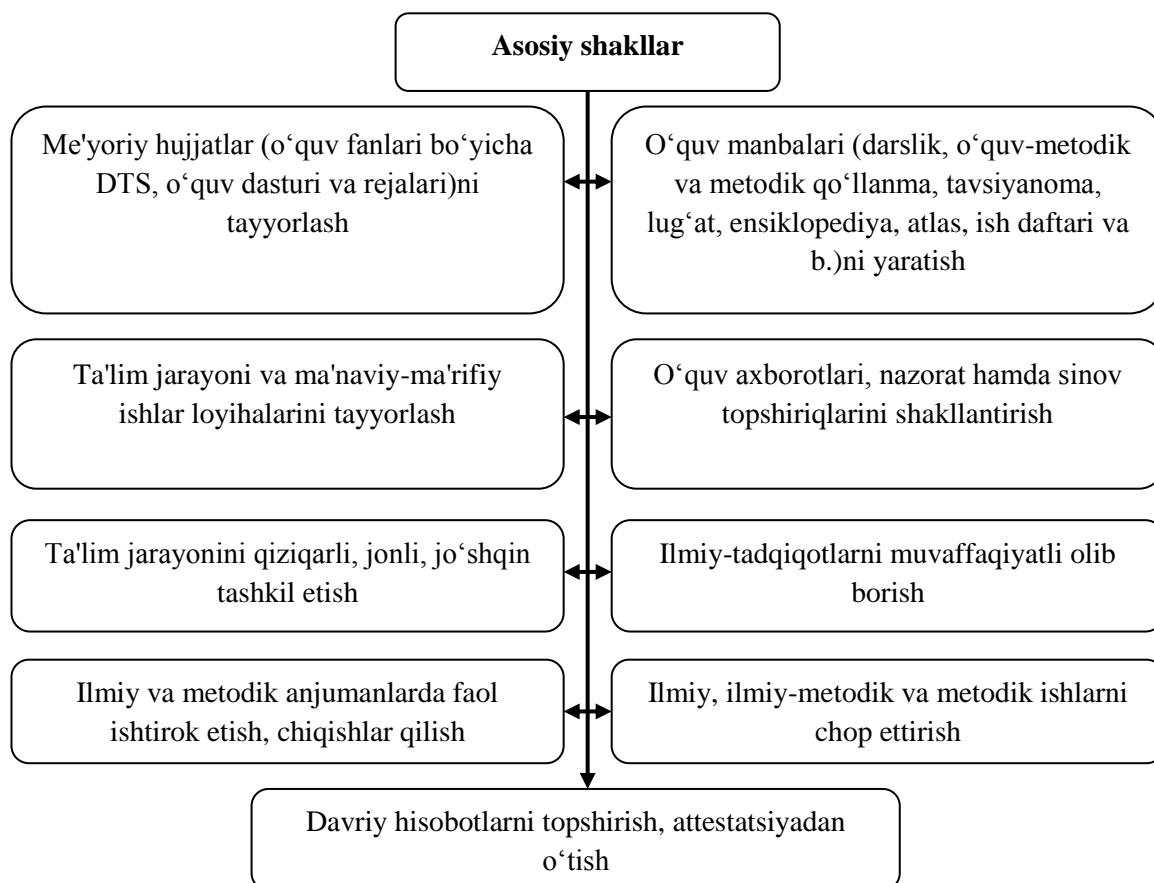

Kreativ shaxs bo'lish, bizning misolimizda esa, kreativ o'qituvchi bo'lish – bugungi ta'limiy faoliyatda fzalliklarga ega bo'lish, masalan, boshqa o'qituvchilar ichida ajralib turish, boshqalarga qaraganda qiziq suhbatdosh

bo'lish, ta'limda uchraydigan qiyinchiliklardan noodatiy tarzda chiqib ketish demakdir.

Kreativ qobiliyatlarni faqat yangi g'oyalarni yaratishgina uchun emas, balki hayot tarzining, yoki alohida olingan aspektlarni yaxshilash uchun qo'llash va shaxsning ichki dunyosi rivojlanishida muhim o'rin tutadi.

Kreativlik axborotni yodda saqlash va faktlarni yig'ishga asoslanganligi tufayli an'anaviy ta'lim sistemasi har doim ham o'qitishda kreativ yondoshuvga asos bo'la olmaydi. Bu holat shaxsga yo'naltirilgan ta'limning, xususan talabanning kreativlik qobiliyatini rivojlantirishga qodir emas. Kundalik hayot tarzi ko'pincha shaxsning kreativ xususiyatlarining pasayishiga sabab bo'ladi. Shu tufayli, kreativ qobiliyatlarning rivojlanishi uchun faqat maxsus tashkil qilingan muhit bo'lishi lozim.

1-rasm. Pedagogik kreativlikning asosiy shakllari

Pedagogik kreativlik – pedagogning an'anaviy pedagogik fikrlashdan farqli ravishda ta'lim va tarbiya jarayonini samaradorligi ta'minlashga xizmat qiluvchi yangi g'oyalarni yaratish, shuningdek, mavjud pedagogik muammolarni ijobiy hal qilishga bo'lgan tayyorgarligini tavsiflovchi qobiliyati.

Pedagogning kreativlik sifatlariga ega bo'lmashligi tufayli talabalar ham qiziqarli va ajoyib g'oyalarga ega bo'lsalar-da, biroq, ularni ifodalashda sustkashlikka yo'l qo'yadi. Buning sababli ta'lim jarayonida qo'llanilayotgan metodlar talabalarda erkin, mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qilmasligi bilan belgilanadi. Kasbiy faoliyatda pedagogning kreativligi turli shakllarda namoyon bo'ladi (1-rasm).

Pedagog tomonidan ushbu shakllarda kasbiy faoliyatning samarali tashkil etilishi uning kreativligi qay darajada ekanligiga bog'liq bo'ladi.

Pedagoglar kreativlik sifatleri bilan bir qatorda ijodiy faoliyatni tashkil etishga layoqatlilikni ifodalovchi quyidagi malakalarga ham ega bo'lishlari zarur:

Pedagoglarda kreativ faoliyatni tashkil etishga imkon beradigan malakalar guruhlari:

- 1) bilishga oid (gnostik) malakalar;
- 2) loyihalash malakalari;
- 3) ijodiy-amaliy (konstruktiv) malakalar;
- 4) tadqiqotchilik malakalari;
- 5) muloqotga kiruvchanlik (kommunikativ) malakalari;
- 6) tashkilotchilik malakalari;
- 7) izchillikni ta'minlovchi (protsessual) malakalar;
- 8) texnik-texnologik malakalar

Pedagogning kreativlik potentsiali. Talabalarni kreativ fikrlashga o'rgatish, ularda kreativ tafakkurni shakllantira olish uchun avvalo o'qituvchining o'zi kreativ, ijodkor shaxs bo'lishi zarur. Bordi-yu, uning o'zi kreativlik sifatlariga ega bo'lmasa, u holda qanday qilib, talabalarni kreativ fikrlashga rag'batlantira

oladi. Chiqariladigan yagona xulosa quyidagicha: o'qituvchining o'zi kreativ, ijodkor bo'lsagina, talabalar ham shunday bo'la oladi.

O'qituvchining ijodkor va kreativ bo'lishi yoki bo'lmasligi emas, balki darslarni ijodkorlik, kreativlik ruhida tashkil etishi, yangi g'oyalarni ta'lim jarayonida sinab ko'rishga intilishi zarur. Mashg'ulotlarda o'qituvchi "Kreativlik yo'l xaritasi"ga ko'ra quyidagi to'rtta yo'nalish bo'yicha harakatlanadi va ulardagi harakatlar pedagoglarning kreativligini ifodalovchi belgilar (Patti Drepreau) sanaladi:

ijodiy fikrlash ko'nikmalarini namoyon etish;

talabalarni o'quv fanlarini qiziqish bilan o'zlashtirishga rag'batlantiruvchi strategiya (metod va vositalar)dan foydalana olish;

innovatsion yondashuv va pedagogik masala (muammo)larning yechimini topishga kreativ yondashish;

kutiladigan natija.

Kreativlik potensialining tarkibiy asoslari va ustuvor tamoyillari. Pedagogning kreativlik potentsiali uning umumiy xususiyati sifatida aks etadi. U ijodiy faoliyatning dastlabki sharti va natijasi sanaladi.

Mazkur sifat shaxsning o'z-o'zini namoyon qilish layoqatiga egalikni va tayyorlikni ifodalaydi. Qolaversa, kreativ potensial negizida har bir mutaxassisning shaxsiy qobiliyatlari, tabiiy va ijtimoiy quvvati yaxlit holda namoyon bo'ladi.

Pedagoglarning kreativlik imkoniyatlari va ularning tarkibiy asoslari

Hozirgi zamon pedagogikasi yuqori malakali pedagogik kadrlarga ehtiyoj sezadi. Ushbu loyihani amalga oshirish quyidagilarni amalga oshiriladi:

1. O'qituvchilarni ma'naviy va moddiy rag'batlantirish sistemalarini tadbqiq etish;
2. Pedagogik kadrlarni attestatsiyadan o'tkazishda qo'yiladiagan talablarni yangilash;
3. Ularning malakasini oshirish;
4. Eng yaxshi o'qituvchilarning tajribalarini keng ommalashtirish.

Yangi, hozirgi zamon standartlarini amalga tadbqiq etish o'qituvchidan nafaqat yuqori malakani va doimiy kasbiy rivojlanishni, balki o'z ishiga ijodiy yondashishni talab qiladi. O'qituvchining kreativligi o'z tajribasini qayta ko'rib chiqishi va yaxshilash hammaga ma'lum narsalarni o'zgartira olishi va ijodiy foydalana bilish, sifat jihatdan yangiliklarni yaratish juda katta ahamiyatga ega bo'lib bormoqda.

Kreativlik tushunchasi (lot., ing. "create" – yaratish, "creative" yaratuvchi, ijodkor) ingliz tilidan tarjima qilganda ijod ma'nosini anglatadi. Haqiqatdan esa yangi, original (o'ziga xos) yanada sayqallangan moddiy va ma'naviy boyliklarni yaratishdir.

Kreativlikni: ijodga intilish, hayotga ijodiy yondashish, o'ziga doimiy tanqidiy nazar solish va tahlil etish deyish mumkin. Hozirgi zamon psixologiya va pedagogika lug'atlariga asoslanib o'qituvchining kreativligi deb uning

fikrlaridagi sezgilaridagi, muloqotdagi, alohida faoliyat turidagi, ijodiy yondashish, bilish darajasi deb ta`riflash mumkin.

O`qituvchining kreativligi, bu uning qat`iy, chegaralangan yoki sust chegaralangan sharoitlarda har xil original g`oyalarni izlab toppish laoyiqatidir. Ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish quyidagi o`zaro bir-biriga bog`liq kreativlik tarkibiy komponentlarini ajratish imkoni beradi:

1. Intellektual (aqliy);
2. Axloqiy (o`z-o`zini boshqarish);
3. Motivatsion (maqsadiy);
4. Emotsional (his hayajonli).

Kreativ layoqat quyudagi o`zaro bir-biriga bog`liq bo`lgan qismlardan iborat bo`ladi:

1. Kreativlik maqsad;
2. Ijodiy intilish;
3. Kreativ (ustanovka) qurish,
4. Kreativ yo`nalish;
5. Kreativ ifodali akt;
6. Kreativ o`z-o`zini boshqarish;
7. Kreativ faollik;
8. Kreativ intilishlar darajasi.

O`qituvchining kreativligi uning ijodiy faoliyatida paydo bo`ladi va rivojlanadi.

K.Rodgers “Ijod-o`z o`zini kuchaytirish demakdir” degan asarida ijodiy shaxs uchun eng asosiy savollardan birini beradi: “Meni meni hayot tarzim qoniqtiradimi yoki to`g`ri talqin etadimi. O`qituvchining ushbu savolga javobi uning kasbiy va ijodiy cho`qqilarga intilishi yuqori ijodoy malakali va o`zini ijodiy tomondan to`la namoish etishga intilishi kreativ shaxs bo`lishi”.

Shunday qilib kreativlik o`qituvchining ijodiy faoliyatida ijodiy intilishi, ijodiy qobiliyati, kreativ maqsadi, yo`nalishi va o`zini boshqara olishida

ko`rinadi va uni o`zini faolligi, o`zini-o`zi boshqara olishi bilan yetuk rivojlanayotgan, o`sayotgan shaxsga aylanayotganini bildiradi.

Pedagogning kreativlik potentsiali uning umumiy xususiyati sifatida aks etadi. U ijodiy faoliyatning dastlabki sharti va natijasi sanaladi. Mazkur sifat shaxsning o`z-o`zini namoyon qilish layoqatiga egalikni va tayyorlikni ifodalaydi.

Qolaversa, kreativ potentsial negizida har bir mutaxassisning shaxsiy qobiliyatlari, tabiiy va ijtimoiy quvvati yaxlit holda namoyon bo`ladi. Kreativ potentsial bilish jarayoniga yo`naltirilgan ijodkorlik bilan chambarchas bog`liq. Pedagogning kreativ potentsiali an`anaviy tafakkur yuritishdan farqli ravishda quyidagilarda namoyon bo`ladi:

- tafakkurning tezkorligi va egiluvchanligi;
- yangi g`oyalarni yaratish qobiliyati;
- bir qolipda fikrlamaslik;
- o`ziga xoslik;
- tashabbuskorlik;
- noaniqlikka toqat qilish;

Pedagog kreativlik potentsialiga ega bo`lishi uchun kasbiy faoliyatida quyidagilarga e`tiborini qaratishi zarur:

- kasbiy faoliyatiga ijodiy yondashish;
- yangi-yangi g`oyalarni yaratishda faollik ko`rsatish;
- ilg`or pedagogik yutuq va tajribalarni mustaqil o`rganish;
- hamkasblar bilan pedagogik yutuqlar xususida fikr almashish.

Har bir pedagogning o`zini- o`zi rivojlantirishi va o`zini- o`zi namoyon eta olishi bevosita uning kreativlik qobiliyatiga egaligi bilan bog`liq. Odatda pedagoglarning kreativlik qobiliyatiga ega bo`lishlari pedagogik muammolarni hal qilishga intilish, ilmiy-tadqiqot ishlari yoki ilmiy loyihalarni amalga oshirish va o`zaro ijodiy hamkorlikka erishishlari orqali ta`minlanadi.

Pedagog o`z-o`zidan ijodkor bo`lib qolmaydi. Uning ijodkorlik qobiliyati

ma`lum vaqt ichida izchil o`qib-o`rganish, o`z ustida ishlash orqali shakllantiriladi va u asta-sekin takomillashib, rivojlanib boradi. Har qanday mutaxassisda bo`lgani kabi bo`lajak pedagoglarning kreativlik qobiliyatiga ega bo`lishlari uchun talabalik yillarida poydevor qo`yiladi va kasbiy faoliyatni tashkil etishda izchil rivojlantirib boriladi. Bunda pedagogning o`zini-o`zi ijodiy faoliyatga yo`naltirishi va bu faoliyatni samarali tashkil eta olishi muhim ahamiyatga ega.

Pedagog ijodiy faoliyatni tashkil etishda muammoli masalalarni echish, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, shuningdek, pedagogik xarakterdagi ijod mahsulotlarini yaratishga alohida e`tibor qaratishi zarur. Muammoli masala va vaziyatlarni hal qilar ekan, pedagogning masala echimini topishga ijodiy yondashishi unda hissiy-irodaviy sifatlarning rivojlanishiga yordam beradi. Pedagog o`z oldiga muammoli masalalarni qo`yish orqali mavjud bilimlari va hayotiy tajribalariga zid bo`lgan dalillar bilan to`qnash keladi. Buning natijasida o`z ustida ishlash, mustaqil o`qib o`rganishga nisbatan ehtiyoj sezadi.

Kreativlikni rivojlantirishning nazariy va amaliy asoslarini tahlil qilish natijalari bo'lajak o'qituvchining pedagogik amaliyot davridagi kreativligini rivojlantirishning tarkibiy-funksional modeli tamoyillarini ajratib ko'rsatish imkonini beradi. Bu tamoyillar quyidagilardan iborat

1. Muammoli tamoyili.

Muammoli tamoyilidan foydalanish pedagogik faoliyat uchun yangilik emas. Kreativlikning mohiyati muammoli xarakterga ega bo'lib, u muammoning nostandart yechimini topishdan iborat. Pedagogik amaliyotda bo'lajak o'qituvchilarning kreativligini muammolilik tamoyiliga muvofiq rivojlantirish ijodiy muammoli vazifalarda namoyon bo'ladi, masalan, "Gipotezani ilgari suring va uni sinab ko'rish rejasini tuzing ...", "Dastlabki natijani baholash . . .", "O'quv materialini boshqacha taqdim eting ..." va hokazo.

2. Ijodiy yo'nalish tamoyili.

Bu tamoyil nafaqat reproduktiv, balki ijodiy faoliyat ko'nikmalarini rivojlantirishni ham o'z ichiga oladi. Kreativlikni rivojlantirish faqat maqsadli xarakterga ega bo'lmasligi kerak, ya'ni erishilayotgan natija amaliyot so'ngida natijaga erishish degan fikrdan yiroq bo'lishi lozim. Bu holatda talaba topshiriqlarni tez va hech qanday hissiyotlarsiz bajarishlari kerak. Chunki bu holat mashg'ulot sifatiga, diagnostika natijalariga, umuman, barcha tajriba-sinov ishlariga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Agar kreativlikning rivojlanishi bosqichli xususiyatga ega bo'lib, har bir vazifa yoki faoliyat turi sinovning keyingi bosqichi sifatida qaralmasdan, balki o'z-o'zini sinab ko'rish, o'zini o'zi anglash va qiziqarli faoliyat uchun imkoniyat sifatida yo'naltirilgan bo'lsa, u holda bajarilayotgan ish yuqori sifatli va o'rganilayotgan konsepsiya ko'rsatkichlari o'sish darajasida bo'ladi.

3. Butunlilik va izchillik tamoyili.

Bu tamoyil ijodkorlikni rivojlantirish dasturi tuzilmasi yaxlitlilik, izchillik, to'liqlilikni talab qiladi. Faqat shu holatda qo'yilgan maqsadga erishish uchun vosita va usullarni tanlashning maqsadga muvofiqligi haqida gapirish mumkin. Kreativlikni bo'lajak o'qituvchining yaxlit qiyofasiga hamroh bo'ladigan sifatlar tizimining tarkibiy qismi sifatida qarash lozim.

4. Individuallashtirish tamoyili.

Ushbu tamoyilning asosiy jihati har bir talabaning individual tarbiyaviy ish uslubini, uning shaxsiy rivojlanishining o'ziga xos trayektoriyasini va ruhiy jarayonlarning ishlash xususiyatlarini hisobga olishdan iborat. Shunda dasturning har bir ishtirokchisining individual natijasi, shaxsiy xususiyatlar sifatida kreativlikning shakllanish darajasiga mos keladigan ijodiy yutug'i bo'ladi.

Kreativlikning rivojlantirishning bosh maqsadi bu o'quvchilarning aqliy faoliyati va mantiqiy fikrlashini rivojlantirishdan iborat. Buning uchun biz talaba erishgan rivojlanish darajasiga emas, balki bir oz oldinroq qadam tashlab, uning

fikrlash qobiliyatidan biroz yuqoriroq bo'lgan talablarni qo'yishimiz kerak. Shuningdek kreativlikni rivojlantirish quyidagi vazifalarni hal qilishga ham yordam beradi:

1. Talabalarni turli yo'nalishlarda fikrlashga o'rgatish;
2. Nostandart vaziyatlarda muammoning yechimlarini topishni o'rgatish;
3. Aqliy faoliyatning o'ziga xosligini rivojlantirish.
4. Talabalarni mavjud muammoli vaziyatni turli tomonlardan tahlil qilishga o'rgatish;
5. Tez o'zgaruvchan dunyoda yanada samarali hayot va moslashish uchun zarur bo'lgan fikrlash xususiyatlarini rivojlantirish.

Shu bilan birgalikda pedagogik kreativlikni rivojlantirish sharti o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarda insonparvarlik psixologiya tamoyillarini amalga oshirishdir. Ushbu tamoyillar quyidagilarni nazarda tutadi:

1. Har bir talabaning g'oyasini yuqori baholash, bu barcha g'oyalar va javoblarni ijobiy mustahkamlash, xatodan tanish narsaga yangicha qarash imkoniyati sifatida foydalanishni nazarda tutadi.

2. O'zaro ishonch, psixologik xavfsizlik muhitini yaratish.
3. Tanlash va qaror qabul qilishda mustaqillikni ta'minlash.

Kreativ salohiyatga ega o'qituvchi quyidagi **sifatlarga** ega bo'ladi:

Kreativ fikrlashi kengayadi;

Tadqiqot ko'nikmalarini yaxshi egallaydi;

Pedagogika yoki maxsus fan yutuqlaridan hamda ilg'or tajribalardan foydalanish imkoniyatlarini mustaqil tahlil qiladi;

Professor-o'qituvchilar tomonidan olib borilayotgan ijodiy loyihalar va ilmiy tadqiqotlarni amalga oshirishda faol ishtirok etadi.

Kreativ fikrlaydigan o'qituvchiga qo'yiladigan zamonaviy talablar shundan iboratki, u axborotchi emas, balki o'quvchilarning individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda muvofiqlashtiruvchi (koordinator), boshqaruvchi (menejer), muloqot tashkilotchisi, maslahatchisi bo'lishi kerak. O'qituvchi bilimlarni

o'zlashtirishning eng samarali usullarini izlashni qo'llab-quvvatlaydi va boshqaradi, qiziqarli kashfiyotlarni rag'batlantiradi, muvaffaqiyasiz urinishlarni tahlil qiladi, o'quvchilarni mag'lubiyat va g'alabalarni amalga oshirishga undaydi.

Demak, kreativlikni rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari sinfda maqsadli ravishda yaratilgan ijodiy tarbiyaviy muhitga bog'liq bo'lishi mumkin; o'qituvchining ijodiy xulq-atvori namunasining mavjudligi va talabalarning ijodiy qobiliyatlarini ifodalovchi sifatida o'qituvchining shaxsiyati; talabalar va o'qituvchilarning birgalikda yaratilishi; ijodiy faoliyatdagi sub'ektiv o'rni; ijodiy muhitni saqlash va muvaffaqiyat holatlarini yaratish.

Talabalar ijodining eng samarali rivojlanishi ijodiy ta'limning uzluksiz tizimi sharoitida maqsadli, har tomonlama pedagogik ta'sir ko'rsatish orqali ta'minlanadi. Bu va boshqa masalalarni ishlab chiqish bilan fundamental amaliy pedagogika sohasi sifatida kreativ pedagogika shug'ullanishi lozim.

Shuningdek nostandrt fikrlovchi, qiyin vaziyatlarda xotirjam, muammoning yechimini topishda bir tomonlama emas, turli tomonlama yondashadigan salohiyatli mutaxassislarni yetishtirishdan iborat.

Kreativlik otasi" nomi bilan mashhur Pol Torrans to'rtta kreativlik konikmasini aniqlagan. Uning olib borgan tadqiqotlari shundan dalolat beradiki, mazkur kreativ ko'nikmalarni shakllantirish va ularni baholash mumkun:

Ravonlik. Ko'plab g'oyalarni o'ylab topish ko'nikmasi ko'p degan so'zga asoslanadi.

Moslashuvchanlik. Turli g'oyalarni o'ylab topish ko'nikmasi o'zgartirish degan so'zga asoslanadi.

O'ziga xoslik. Boshqalarga o'xshamagan, ajralib turuvchi g'oyani o'ylab topish ko'nikmasi noyob degan so'zga asoslanadi.

Yaratuvchanlik. G'oyalarni kengaytirish ko'nikmasi qo'shish degan so'zga asoslanadi.

Kreativlik darslarida pedagoglardan ajoyib g'oyalarni o'ylab topish (o'ziga xoslik); ularni kengaytirish (ishlab chiqish); yoki boshqa g'oyalar bilan solishtirish va ulardagi bog'liqlikni topish (moslashuvchanlik) talab etilganda, mazkur ko'nikmalar bir-biri bilan kesishadi.

Patti Drepeau tomonidan ham shaxsda kreativlik sifatlarini muvaffaqiyatli rivojlantirishning to'rtta yo'li ko'rsatilgan:

Kreativ fikirlash ko'nikmasini shakllantirish;

Amaliy kreativ harakat ko'nikmalarini rivojlantirish

Kreativ faoliyat jarayonlarni tashkil etish;

Kreativ mahsulot (ishlanma) lardan foydalanish.

Xorijiy pedagoglar, xususan, Patti Drapeauning fikricha, bir shaxsning ayniqsa o'qituvchining kreativligi boshqalarni ijodiy jarayonini tashkil etishga ruhlantiradi.

2-modul.Kreativ pedagogikaning nazariy asoslari

Reja:

Kreativlikka oid tadqiqotchilarning fikrlari va uning dolzarbligi

Kreativ salohiyatning tashkiliy aspektida pedagog kadrlar kasbiy faoliyatining o'ziga xosligi

Kreativlik xaqida nazariy tushunchalar

Tayanch tushunchalar: *Kreativlik, kreativ pedagogika, tadqiqotchilar, dolzarblik, kreativ salohiyat, pedagog kadr, kasbiy faoliyat, nazariy tushunchalar*

Ijod madaniyat singari, inson hayotiga, demak, ta'lim tizimiga ham kirib borishi kerak. Binobarin, ijodiy pedagogikaning ijtimoiy fanlari tizimida ya'ni

pedagogikaning yangi tarmog'i sifatida rivojlanishi uchun qator shart-sharoitlar mavjud.

Kreativ pedagogika - bu ijodiy ta'lim fani va san'atidir. Bu pedagogikaning majburlash pedagogikasi, hamkorlik pedagogikasi, tanqidiy pedagogika kabi pedagogika turlariga qarama-qarshi bo'lgan pedagogikaning bir turi hisoblanadi. Kreativ pedagogika o'quvchilarni ijodiy fikrlashga, kelajagini yaratuvchisi bo'lishga o'rgatadi.

Kreativ pedagogika, har qanday fanga, xoh matematika, xoh fizika, xoh tillar, xoh iqtisod bo'lsin, qo'llanilish mumkin bo'lgan pedagogikadir. Ma'lum darajada aytish mumkinki, uning metodologiyasi o'qitish va o'rganish jarayonini o'zgartiradi.

Xorij olimlaridan S.Godnik, A.Dunaeva, N.Kichuk, N.Anoxina, V.Bespalko, D.Bogoyavlyanskaya, YE.Varlamova, S.Stepanov, N.Vishnyakova, I.Voloshuk, A.Zakirov, I.Isaev, M.Kaplonova, S.Sisoeva, I.Zyazyun, N.Nikolaenko kabi olimlar tomonidan pedagog kadrlarning kreativ faoliyatining o'ziga xosliklari o'rganilgan.

I.Borzenkova, M.Kashanov, V.Klimenko, YA.Ponomarev, Ye.Nikoleva, M.Merovich, A.Raximova, V.Romenets tomonidan kreativlikni shakllantirishning psixologik masalalari tadqiq etilgan.

Xorijiy tadqiqotlar tajribasida kreativlik va kreativ qobiliyatni shakllantirish masalasi A.Rou, E.De Bono, Dj.Gilford, G.Demos, Ye.Torrans, E.From, K.Rodgers, A.Maslou, F.Barron, R.Stenberg, T.Lyubard, K.Mushiru, S.Tordjman, F.Zenasni, CH.Lendri, T.Amabail, E.Xemlin, R.Vaysberg, N.Davidovich, R.Milgram, D.Xenriskon tadqiqotlarida o'z ifodasini topgan.

Pedagog kadrlarni zamonaviy bilimlarning yetkazuvchisi, yaratuvchisi sifatida tayyorlash va qayta tayyorlash jarayonida ularning kreativ salohiyatni shakllantirish katta ahamiyat kasb etadi. Kreativlikka oid tadqiqotlar asoschisi D.Gilford muammolarning samarali yechimi mavjud intellektual testlar bilan o'lchanadigan bilim va malakalarga emas, balki tezkor ravishda turli usullar

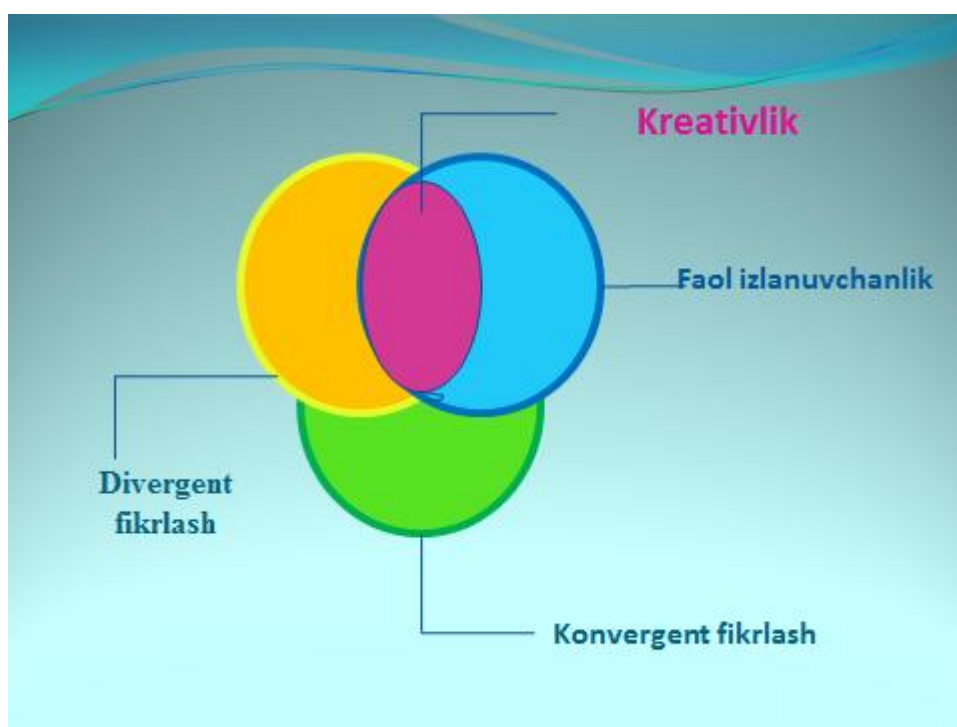
bilan vazifani hal qilish uchun taqdim qilingan axborotni qo'llashga bo'lgan individual qobiliyatga bog'liqligini isbotladi. Bunday o'ziga xoslik esa kreativlik deb nomlandi.

D.Gilford va Ye.Torrans kreativ tafakkurning o'ziga xosliklarini tavsiflovchi 16 ta intellektual qobiliyatni ajratib ko'rsatdi. Ular orasida tezkorlik, uddaburonlik, qiziquvchanlik va mantiqiy fikrlash alohida ahamiyat kasb etadi.

Keyinroq D.Gilford mazkur qobiliyatlarni turli yo'nalishlarda sodir bo'ladigan va muammoni hal qilish yo'llarini tasniflashlashga imkon beradigan “**Divergent tafakkur**” nomi ostida umumlashtirdi.

Konvergent fikrlash esa faqat bitta to'g'ri yechimni tanlash uchun barcha mavjud vazifalarni tahlil qilishga yo'naltirilganlik bilan tavsiflanadi.

Konvergent fikrlash oldindan ma'lum bo'lgan muammoning sodda yechimiga yo'naltirilgan bo'lsa, **divergent fikrlash** muammo oldindan taklif qilingan, uning yechimini izlab topishning aniq belgilangan usuli yo'qligida namoyon bo'ladi.

Konvergent fikrlash shaxs intellektini, divergent fikrlash esa kreativlikni belgilashga xizmat qiladi.

S.Spirmenning ta'kidlashicha, kreativlik bu inson aql kuchining yuqori darajasidir, u mavjud aloqadorliklarni o'zgartirish va yaratish orqali yangi mazmuni tarkib toptiradi. V.Simpson esa uni umumiy qabul qilingan, tafakkur jarayonida g'oyalarga amal qilishning odatiy tartibini buzishga qodirlik, deb izohladi.

Ye.Torrans kreativlik – bu maxsus emas, balki umumiy intellektning konstellyatsiyasi, sermahsul tafakkurga xos shaxsiy tavsif va qobiliyatlarga asoslangan umumiy qobiliyat, deb hisoblagan. U bilim yetarli emasligi sharoitida; yangi tuzilma va aloqalarga tegishli axborotni kiritish jarayonida, zaruriy axborotni identifikatsiya qilishda, yangi yechimlarni izlash va ularni tekshirish vaqtida, natijalarni taqdim etishda namoyon bo'ladi.

Kreativlik ostida u mavjud kamchiliklarning keskin qabul qilinishini, bilimlardagi nuqsonlarni va “Oq dog” larni tushungan.

V.N.Petrova, A.N.Petrovning ta'kidlashicha, kreativlik – bu hayratlanish, g'ayriodatiy vaziyatda yechim topish, yangilikka intilish, shaxsiy tajribani chuqur anglashga bo'lgan qobiliyat. Turli nuqtai nazarlarga qaramay, deyarli barcha ta'riflarda kreativlik (shaxs va jamiyat uchun) yangilik yaratish bilan bog'liq ekanligi anglashiladi. Yuqorida bayon etilganlarni inobatga olib, dissertant tomonidan mazkur tadqiqot doirasida ta'limni axborotlashtirish sharoitida pedagog kadrlar kreativ salohiyatining ta'rifi aniqlashtirildi. Unda pedagogik tizimda mutaxassis kasbiy faoliyatining g'ayriodatiy yondashuvlarni ishlab chiqish bo'yicha uning faolligini ta'minlaydigan kompetentsiya tushuniladi.

Kreativ salohiyatning tashkiliy aspektida pedagog kadrlar kasbiy faoliyatining o'ziga xosligini ob'ektiv tarzda aniqlash uchun uning tuzilmasi va u bilan bog'liq pedagog uchun zarur nazariy va amaliy malakalar tahlil qilindi.

Pedagogik faoliyatni pedagog kadrlar tomonidan shakl, metod, vosita va uzviylashtirilgan pedagogik faoliyat shartsharoitlarini ratsional tanlovi sifatida ko'rib chiqish lozim, degan xulosaga kelindi.

Pedagogik adabiyotlarda kasbiy pedagogik faoliyat avval egallanganlarni (moslashuv, reproduksiya, bilim va tajriba qo'llanishi) o'zlashtirishdan boshlanadigan va keyinchalik mavjud tajribani o'zgartirishga olib keladigan jarayon sifatida ko'rib chiqildi. Pedagogik vaziyatga moslashuvdan uning o'zgarishigacha bo'lgan yo'l pedagog kadrlar faoliyati dinamikasining mohiyatini anglatadi. Kreativlikni o'rganish bo'yicha pedagogik faoliyatning o'ziga xosliklari va yondashuvlarni inobatga olib, pedagog kadrlarning kreativ salohiyatini: faoliyatli, samarali, shaxsiy, muhitga doir, muammoli aspektlarda ko'rib chiqish lozimligi aniqlandi.

Pedagogning kasbiy muhim xislati, muvaffaqiyatga erishish siri innovatsion pedagogik faoliyatga intilishi hisoblanadi. Bundan bo'lajak pedagoglarning innovatsion faoliyatga moyilligi pedagog kadrlar kreativ salohiyatining muhim tarkibiy qismi, degan xulosaga kelindi.

Ta'kidlash joizki, kreativ salohiyat pedagog tomonidan yangi metod va usullarni izlash, standartlardan voz kechishga bo'lgan zaruriyatning anglanishi orqali ham shakllanadi. Shu tariqa jamiyat va ta'lim-tarbiya jarayoni maqsadlari ham muammolarni uddaburonlik bilan yechish, o'qitish va tarbiyaviy ishga noodatiy yondashuvlarni talab qiladi.

Kreativ salohiyatning tashkiliy aspektida pedagog kadrlar kasbiy faoliyatining o'ziga xosliklari tahlili kreativ salohiyatni quyidagi tarkibiy qismlarini ajratib ko'rsatishga imkon berdi: motivatsion; muammoli; hissiy; informatsion; fikrlashga oid; o'z-o'ziga ishonch; kommunikativ, tahliliy; konstruktiv; innovatsion.

Kreativ pedagogikaning maqsadi, vazifalari, ob'ekti va predmeti

Ko'z oldingizga ta'lim jarayonini yuksak mahorat bilan boshqarayotgan, uni o'ziga xos va qiziqarli tarzda jo'shqinlik, zavqu shavq bilan tashkil etayotgan o'qituvchini keltiring. U, garchi, o'zini kreativ shaxs yoki ijodkor deb bilmasa-a, biroq, kreativlikni namoyon etuvchi ta'lim jarayonini tashkil etayotganidan, unga imkon beradigan metod, usullarni qo'llayotganligidan o'zi ham mamnun, qolaversa, talabalarning minnatdor bo'lishlariga erishmoqda. Talabalarda kreativlik sifat va ko'nikmalarining o'zlashtirilishida “Kreativ pedagogika” muhim o'rin tutadi.

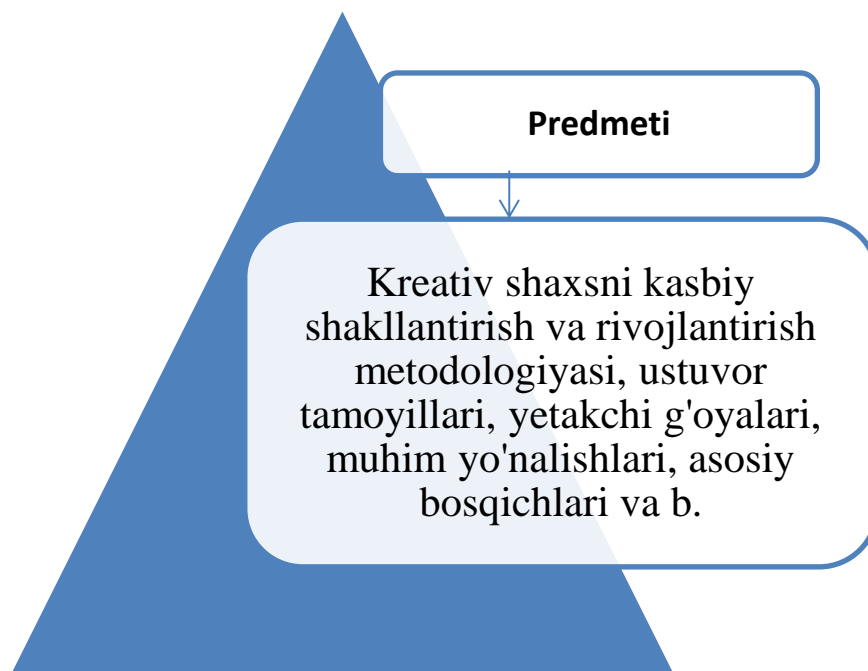
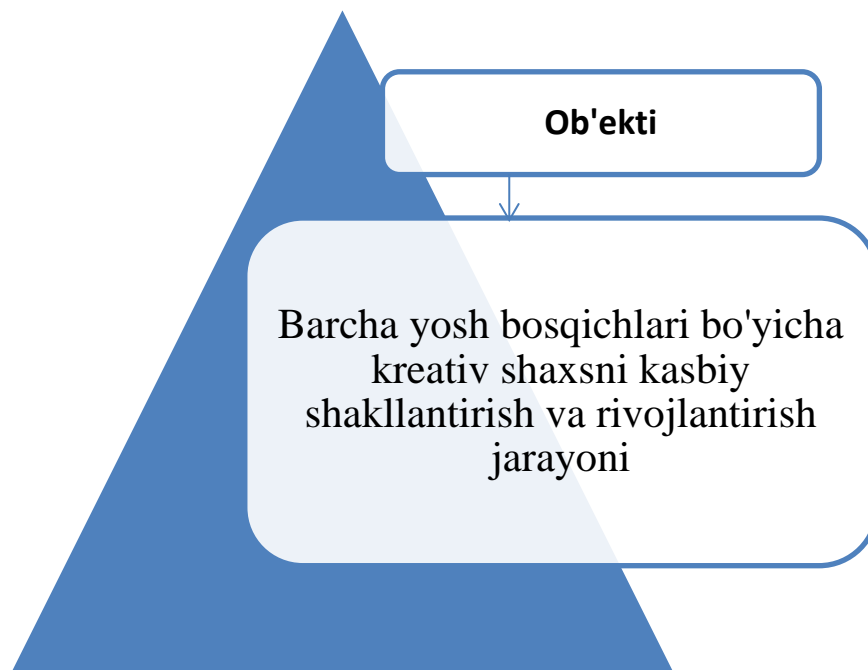
Kreativ pedagogika – 1) pedagogda ta'lim va tarbiya jarayonini tashkil etishga nisbatan ijodiy, kreativ yondashish, mavjud pedagogik muammolarni ijobiy hal qilishga bo'lgan qobiliyat va malakalarini rivojlantirish; 2) talabalarda o'quv materiallarini o'zlashtirishga ijobiy, mustaqil yondashish, o'quv topshiriqlarini bajarishda yangi, ijodiy va kreativ g'oyalarni ilgari surish qobiliyati ko'nikmalarini shakllantirish hamda bosqichma-bosqich rivojlantirish asosida kasbiy tayyorlash asoslarini yoritadigan, shaxs kreativligining turli yosh bosqichlari xususiyatlariga muvofiq rivojlanishi masalalarini o'rganuvchi fan.

O'qituvchi ta'lim jarayonida kreativ metod, usullardan qancha ko'p foydalansa, o'ziga va o'zining ijodiy, kreativ imkoniyatlariga nisbatan ishonchi shuncha ortadi. “Kreativ pedagogika muayyan vazifalarni bajaradi. Ular quyidagilardan iborat:

- 1) ta'lim mazmuni, o'quv rejalari va dasturlarini saralash;
- 2) o'quv moduli (fani)ni o'qitishning taktika va strategiyalarini belgilash;
- 3) mos psixologik-pedagogik tashxis vositalarini tanlash;
- 4) ta'lim oluvchilarning kreativ rivojlanishini bashoratlash;
- 5) kreativ shaxsni shakllantirishning boshqaruv tizimini ishlab chiqish

Har qanday fan kabi “Kreativ pedagogika” o'quv predmeti ham aniq maqsadni ko'zlaydi. “Kreativ pedagogika” fanining maqsadi shaxsni kreativ o'qitish, tarbiyalash va rivojlantirishdan iborat.

Ma'lumki, har bir fan o'zining tadqiqot ob'ekti va predmetiga ega bo'ladi. “Kreativ pedagogika” ham o'z ob'ekti va predmetiga ega. Ular:

Oliy ta'lim muassasalari talabalarida kreativ tafakkurni shakllantirish jarayonida quyidagi holatlar so'z yuritilayotgan jarayonda samaradorlikka erishishni kafolatlaydi:

-oliy ta'lim muassasalari talabalarida kreativ tafakkurni shakllantirishga alohida e'tibor qaratish;

-oliy ta'lim muassasalari talabalarida kreativ tafakkurni shakllantirishning nazariy asoslarini ishlab chiqish;

-oliy ta'lim muassasalari talabalarida kreativ tafakkurni shakllantirishga xizmat qiluvchi mavjud imkoniyatlardan samarali foydalanish chora-tadbirlarini belgilash;

-talabalarning kreativ tafakkurini shakllantirishga yordam beruvchi shakl, metod va vositalar tizimini asoslash;

-mazkur jarayonda fanlararo aloqadorlikni ta'minlash;

-talabalar tomonidan o'zlashtirilgan nazariy-pedagogik bilimlarning amaliyotga tadbiiq etishga imkon beruvchi shart-sharoitlarni yaratish.

Kreativ pedagogikaning tarkibiy tuzilmasi va asosiy kategoriyalari

Har qanday fan singari "Kreativ pedagogika" fani ham o'zining tarkibiy tuzilmasiga ega. Ushbu fan quyidagi tarkibiy tuzilmaga ega:

- kreativ ta'lim asoslari: maqsadi, vazifalari, ob'ekti, predmeti, sub'ektlari, mazmuni, metodologiyasi, shakllari, metodlari, vositalari, metodikasi va texnologiyalari;

- malakali kadrlarni tayyorlash va ular tomonidan kasbiy faoliyatni tashkil etish jarayonida yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda kreativ shaxsni shakllantirish bosqichlari

Kreativ pedagogikaning umumiy mohiyati uning konseptual holatlarini ifodalovchi bir qator tushunchalar asosida ochib beriladi. Ular quyidagilardan iborat:

Ijodkorlik – muayyan yangilikning ahamiyati va foydali ekanligini belgilovchi shaxs faoliyati va uning natijasi

Ijodkor shaxs – ijodiy jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshira oladigan hamda aniq ijodiy natija (mahsulot)larga ega shaxs

Kreativ shaxs – jarayon yoki natija sifatida ijodkorlikni namoyon etuvchi, masalalarni yechishga nostandart usullar bilan yondasha olishga moyil, o'ziga xos harakatlarni tashkil etish, yangiliklarni ilgari surishga, ijodiy mahsulotlarni yaratishga layoqatli va tayyor shaxs

Bunyodkor shaxs – ham jarayon, ham natija sifatida ob'ektiv ijodkorlikni amalga oshiradigan va talablar darajasida ijodiy mahsulotlarini yarata oladigan shaxs.

Kreativ shaxsni tayyorlash – ijodkorlikka o'rgatish va o'zini o'zi ijodiy namoyon etish jarayonida shaxsda barqaror kreativ sifatlarni shakllantirish va rivojlantirish mazmuni

Ijod – ijtimoiy sub'ektning yangiligi, ahamiyati va foydaliligi jamiyat yoki muayyan guruh tomonidan tan olingan faoliyati yoki faoliyati natijasi

Ijodkor shaxs – kasbiy-ijodiy faoliyat tajribalarini qaror toptirish va boyitish asosida ijodiy g'oya, ularni amalga oshirish ko'nikma va malakalariga ega shaxsni shakllantirish hamda rivojlantirish.

Kasbiy-ijodiy faoliyat – mutaxassisning kasbiy masalalarni ijodiy hal qilish muvaffaqiyatini tavsiflovchi faoliyati, innovatsion xatti-harakati

Ijodiy topshiriqlar – muammoli vaziyatlarni tizimli tahlil asosida hal qilishga yo'naltirilgan masalalar tizimi

Kasbiy-ijodiy imkoniyat –

- 1) kasbiy kompetentsiya, malakaga egalik;
- 2) kasbiy ijod metodologiyasi asoslarini o'zlashtirganlik;

3) ijodiy tafakkurning shakllanganlik darajasi;

4) kasbiy-ijodiy layoqat va shaxsiy sifatlarning rivojlanganligi.

Kasbiy ijodkorlik metodologiyasi – ijodkorlikning jarayon va natija sifatida ob'ektlar hamda muayyan kasbiy faoliyat turlariga munosabat ko'rinishidagi tuzilishi, mantiqiy tashkil etilishi, metod va vositalari haqidagi ta'limot

Ijodiy tafakkur – tafakkurning ijod jarayonini tashkil etish va ijod natijalari (mahsullari)ni bashoratlashni ifodalovchi turi

Kreativ qobiliyat – shaxsning ijodiy faoliyatni tashkil etish va uning natijalanganligiga erishishni ta'minlash imkoniyatini belgilovchi individual xususiyati

Ijodiy qobiliyat – ijodiy faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirish va uning natijalanganligi, o'zini o'zi ijodiy faollashtirish – shaxsning ijodiy faoliyatda o'z imkoniyatlarini to'laqonli namoyon qilishi va rivojlantirishi, kabilar pedagoglarning kasbiy-ijodiy imkoniyati kasbiy masalalarni ijobiy hal qilish va ularning yechimini tegishli darajada baholashda ko'rinadi.

“Kreativ pedagogika”ning boshqa fanlar bilan aloqadorligi

Shaxs kamolotini ta'minlash, uning intellektual, ma'naviy-axloqiy hamda jismoniy jihatdan rivojlanishiga erishishda turli yosh davrlari, har bir davrning o'ziga xos jihatlari, shuningdek, bolaning fiziologik, psixologik holatini inobatga olish maqsadga muvofiqdir. Yaxlit pedagogik jarayon muayyan turkumni tashkil etuvchi pedagogik fanlar tomonidan o'rganiladi. Shu bilan birga “Kreativ pedagogika” fani bir qator ijtimoiy fanlar bilan o'zaro aloqadorlikda kreativ shaxsning shakllanishi va rivojlanishi masalalarini tadqiq etadi. “Kreativ pedagogika” fani bir qator ijtimoiy fanlar bilan o'zaro aloqadorlikda:

t/r	Fanlar	Mazmuni
1	Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti	har tomonlama rivojlangan, barkamol shaxsni shakllantirish, unda dunyoqarash va yuksak ma'naviy-axloqiy sifatlarni tarbiyalash,

		pedagogik fikrlarning paydo bo'lishi va rivojlanish tarixini, turli davrlarda bola tarbiyasini tashkil etishga oid bilimlarning shakllanishini tadqiq qiladi.
2	Maktabgacha ta'lim pedagogikasi	maktabgacha ta'lim yoshi bolalarini tarbiyalash, ularga boshlang'ich bilimlarni berish masalalarining tadqiqi bilan shug'ullanadi.
3	Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi	boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh, psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda ularni o'qitish va tarbiyalash jarayonini o'rganadi.
4	Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya	bo'lajak o'qituvchilar, tinglovchilarda pedagogik jarayonni metodik jihatdan to'g'ri, samarali tashkil etish, o'qituvchi va o'quvchi munosabatlarini oqilona yo'lga qo'yish, bo'lajak mutaxassislarni kasbiy faoliyatni tashkil etishga tayyorlash, ta'lim va tarbiya jarayonlarini texnologik yondashuv asosida takomillashtirish, ilg'or pedagogik texnologiyalarni yaratish va ta'lim amaliyotiga samarali tatbiq etish masalalarini o'rganadi.
5	Korreksion (maxsus) pedagogika	imkoniyati cheklangan kar-soqov (surdopedagogika), ko'r (tiflopedagogika), aqliy jihatdan rivojlanishda ortda qolgan (oligofrenopedagogika) bolalarga ta'lim berish va ularni tarbiyalashning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganadi.
6	Xususiy metodika (xususiy fanlarni o'qitish)	turli o'quv fanlari (mas., fizika, matematika, biologiya, kimyo, tarix, huquq, jismoniy tarbiya va h.o.lar)ni o'qitishning o'ziga xos jihatlarini tadqiq qiladi.
7	Kasbiy pedagogika	turli (ijtimoiy, texnik, madaniy-maishiy, ishlab chiqarish) yo'nalishlarida tegishli soha (mas., qishloq xo'jaligini rivojlantirish, madaniy-maishiy xizmat ko'rsatish tizimini takomillashtirish va boshqalar) bo'yicha kasbiy

		faoliyatni samarali yo'lga qo'yish yo'llarini o'rganadi.
8	Ta'lim menejmenti	ta'lim muassasasi faoliyatini samarali tashkil etish va oqilona boshqarish masalalarini tadqiq qiladi.
9	Qiyosiy pedagogika	ta'limning jahon, mintaqa, davlat miqyosidagi rivojlanishining umumiy va alohida tendentsiyalari, qonunlari va qonuniyatlarini o'zaro solishtirish, qiyoslash asosida o'rganadi, xalqaro pedagogik tajribaning ijobiy va salbiy jihatlarini, milliy pedagogik madaniyatlar almashinuvining shakl va usullarini aniqlaydi.
10	Pedagogik innovatika	ta'lim sub'ektlari nuqtai nazardan pedagogik innovatsiyalarning mohiyati, paydo bo'lish, rivojlanish qonuniyatlarini hamda pedagogik an'analar bilan kelajak ta'limining loyihalashtirilishi o'rtasidagi aloqalarni o'rganadigan fan.
11	Harbiy pedagogika	harbiy ta'limning o'ziga xos jihatlarini, uni tashkil etishning samarali shakl, metod va vositalari, ilg'or texnologiyalarini, harbiy faoliyatni muvaffaqiyatli tashkil etish yo'llarini ochib beradi.
12	Hamkorlik pedagogikasi	turli fanlar yoki mutaxassislik asoslarining ta'lim beruvchi hamda oluvchilar o'rtasidagi o'zaro muloqot asosida samarali o'rganish mazmuni, tamoyillari, shakllari, metodlari va vositalarini ko'rsatib beradi.
13	Neyropedagogika	inson miyasining ijodiy imkoniyatlarini aniqlash va amaliy (funktsional) rivojlantirish, shaxsda faoliyatga nisbatan faol, ongli munosabatni qaror toptirish, ijtimoiy hulq-atvorni psixologik korrektsiyalash, bolalar ruhiy rivojlanishni tashxislash va bashoratlashning yangi ilmiy dasturlari, samarali shakl va metodlarini, shuningdek, yangi turdagi maktabgacha ta'lim

		muassasalari faoliyatini tadqiq etadi.
14	Pedagogik texnika	nopedagogik OTM pedagoglarini pedagogik mahorat va pedagogik texnika asoslari bilan tanishtirish orqali ularda ta'lim jarayonini sifatli, samarali tashkil etish ko'nikma, malakalarini rivojlantirish masalalarini o'rganadi.
15	Pedagogik kvalimetriya	ta'lim sifatini izchil nazorat qilish va samarali boshqarishga oid muammolarni tadqiq etadi.
16	Pedagogik jarayonlarning tizimli tahlili	pedagoglarda ta'lim va tarbiya jarayonlarining mohiyatini yaxlit tizim sifatida anglash, turli, shu jumlaan, muammoli vaziyatlarni yaxlit, izchil tahlil qilish malakalarini rivojlantirish muammolarini tadqiq etadi.
17	Pedagogik prognostika va pedagogikaning istiqbolli yo'nalishlari	mavjud sharoitda pedagogik turkum fanlarni sifatli o'qitish, ta'lim va tarbiya jarayonlarining samaradorligini oshirish muammolarini aniqlash, ularni bartaraf etish yo'llarini izlash, istiqbolli yo'nalishlarini belgilash masalalarini tahlil etadi.
18	Pedagogik jarayonni boshqarishda qarorlar qabul qilish	pedagoglar tomonidan ta'lim va tarbiya jarayonlarining izchil, tizimli, samarali boshqarilishini ta'minlash, mavjud pedagogik vaziyatlarda tizimli tahlil asosida oqilona qarorlar qabul qilinishiga erishish masalalarini o'rganadi.
19	Falsafa	tabiat, jamiyat va tafakkur taraqqiyotining umumiy qonuniyatlarini o'rganadi.
20	Estetika asoslari	nafis san'atni, badiiy ijodiyotni, tabiat va turmushdagi go'zallikning mohiyati, shakllarini, inson va ijtimoiy borliq o'rtasidagi qadriyatlar munosabatini o'rganadi.
21	Psixologiya	inson faoliyati, shaxs xatti-harakatlarida borliqning aks etishini, ruhiy jarayonlar, hodisalar va xislatlarning mohiyatini yoritadi.

Kreativ pedagogikaning ilmiy tadqiqot metodlari

Pedagogika fani rivoji muayyan pedagogik muammolarni tadqiq etish maqsadida olib borilgan tadqiqot ishlarining g'oyasi, mazmuni, natijalari hisobiga ta'minlanadi. Pedagogik ilmiy-tadqiqot metodlar shaxsni tarbiyalash, unga muayyan yo'nalishlarda chuqur, puxta ilmiy bilimlarni berishga berish tamoyillari, ob'ekti va sub'ektiv omillarini aniqlovchi pedagogik jarayonning ichki mohiyati, aloqa va qonuniyatlarini maxsus tekshirish va bilish usullaridir. Pedagogik ilmiy tadqiqotlarni amalga oshirish murakkab, izchillik, uzluksizlik, tizimlilik va aniq maqsad kabi xususiyatlarga ega jarayon.

Zamonaviy sharoitda “Kreativ pedagogika” tomonidan kreativ shaxsni kasbiy shakllantirish va rivojlantirish yo'lida quyidagi pedagogik ilmiy-tadqiqot metodlardan foydalanilmoqda. Quyida mazkur metodlarning mohiyati to'g'risida qisqacha so'z yuritiladi.

1.Suhbat metodi pedagogik kuzatish chog'ida talabanning kreativlikka oid bilimlarini boyitish, vaziyatga to'g'ri baho berish, muammoning yechimini topishga imkon beruvchi pedagogik shart-sharoitlarni yaratish, tajriba-sinov ishlari sub'ektlari imkoniyatlarini muammo yechimiga jalb etishga yordam beradi.

Suhbatning samarali kechishini ta'minlovchi shartlar:
maqsaddan kelib chiqqan holda suhbat uchun belgilanuvchi savollarning mazmuni aniqlash, savollar o'rtasidagi mantiqiylik va izchillikni ta'minlash;
suhbat joyi va vaqtini aniq belgilash;
suhbat ishtirokchilarining sonini aniqlashtirish;
suhbatdosh to'g'risida avvaldan muayyan ma'lumotlarga ega bo'lish;
5) suhbatdosh bilan samimiy munosabatda bo'lish;
6) suhbatdoshning o'z fikrlarini erkin va batafsil ayta olishi uchun sharoit yaratish;
7) savollarning aniq, qisqa va ravshan berilishiga erishish;
8) olingan ma'lumotlarni o'z vaqtida tahlil qilish.

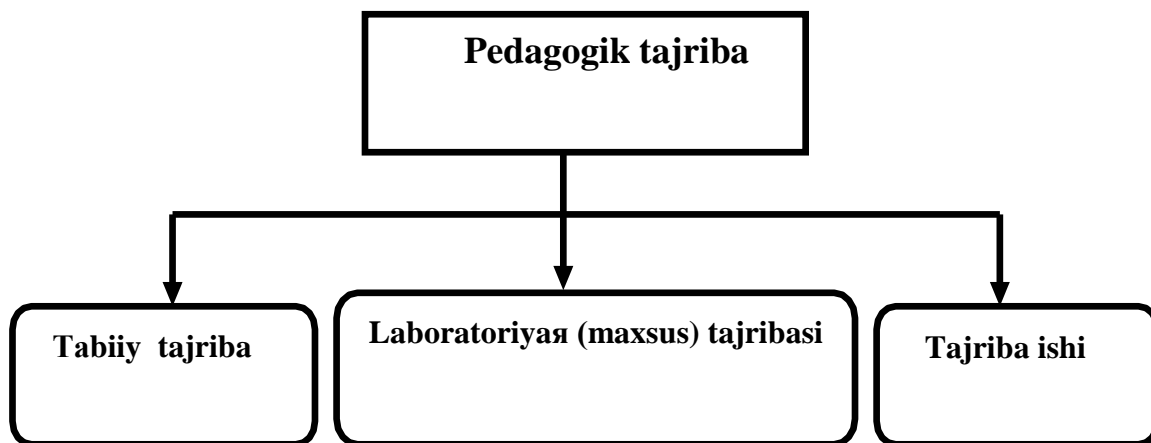
Suhbat individual, guruhli hamda ommaviy shaklda o'tkaziladi. Suhbat jarayonida talabalarning kreativlik imkoniyatlari to'la namoyon bo'lishiga erishish muhim.

2.Pedagogik tahlil. Tadqiqotni olib borish jarayonida ushbu metodni qo'llashdan ko'zlangan maqsad tanlangan shaxs tomonidan kreativlik sifatlari, imkoniyatlari va malakalarining o'zlashtirish darajasini aniqlashdan iborat bo'lib, pedagog tomonidan ilgari surayotgan g'oyaning nazariy jihatdan haqqoniyligini asoslashga xizmat qiladi.

3.Pedagogik-psixologik tashxis metodlari. Bu kabi metodlar shaxsning kreativlik sifatlari va ijodiy faoliyatni tashkil etish ko'nikmalariga egaligini tashxislash hamda baholashga xizmat qiladi. Zamonaviy sharoitda shaxsning kreativlik sifatlari, ijodiy faoliyatni tashkil etish ko'nikmalariga egaligini tashxislashda o'nlab metodlar qo'llanilmoqda.

Ular orasida bir guruh metodlar amaliy jihatdan samarali bo'lib, ular rivojlangan xorijiy mamlakatlarda keng qo'llanilmoqda. Gauenaning “Zahiraviy model”, Slosson testi, Vekslerov shkalasi. Vekslerov shkalasi (“WPPSI” testi), boshlang'ich maktablar uchun mo'ljallangan Stanford testi hamda Torrens testlari (jumladan, “Tugallanmagan rasmlar” testi) shular jumlasidandir.

4.Pedagogik tajriba (lot. “eksperiment” – “tajriba qilib ko'rish”) metodidan muammo yechimini topish imkoniyatlarini o'rganish, mavjud pedagogik sharoitlarning maqsadga erishishning kafolatlay olishi, berilayotgan tavsiyalarning amaliyotda o'z in'ikosiga ega bo'la olishi va ularning samaradorligini aniqlash maqsadida foydalaniladi. Pedagogik tajribaning quyidagi turlari mavjud.

Pedagogik tajribaning turlari

Pedagogik tajribalarni amalga oshirishda asosiy e'tibor ularning samarali kechishiga qaratiladi. Bunda esa bir qator shartlarni inobatga olish lozim. Ya'ni:

Pedagogik tajriba samaradorligini ta'minlovchi shartlar: tajribaning maqbul loyiha (dastur) asosida uyushtirilishi; tadqiqot ilmiy farazining puxtaasoslanishi; tadqiqot ob'ektlari va usullarining to'g'ri tanlanishi; tajriba o'tkazilish vaqti va davomiyligining aniqlanishi; zarur pedagogik shart-sharoitlar (asbob-uskuna, jihozlar, vositalar)ning yaratilganligi; tajriba ma'lumotlarini umumlashtirish, tahlil qilish va natijalarni qayta ishlash

Pedagogik tajriba yakunida olingan natijalarga asoslanib umumiy xulosaga kelinadi va ilmiy-metodik tavsiyalar ishlab chiqiladi.

5. Anketa (fr. "tekshirish") metodi yordamida pedagogik kuzatish va suhbat jarayonida to'plangan dalillar boyitiladi.

Anketa samaradorligini ta'minlovchi shartlar:

- savollar muammoning mohiyatini yoritishga xizmat qilishi lozim;
- savollar yirik hajmli va noaniq bo'lmasligi kerak;
- savollar o'quvchilarning dunyoqarashi, yosh va psixologik xususiyatlarini inobatga olish asosida tuzilishi zarur;
- savollarga to'la javob qaytarilishi uchun yetarlicha vaqt ajratilishi kerak;
- anketa o'quvchilarning pedagogik va psixologik tavsifnomalarini tuzish manbaiga aylanmasligi zarur.

Metod tizimli savollar asosida respondentlar bilan muloqotni tashkil etishga asoslanadi.

Ta'lim jarayon mohiyatidan kelib chiqqan holda anketalar quyidagicha bo'ladi:

1) ochiq savollar (erkin, batafsil javob berish uchun imkon yaratadigan savollar)ga ega;

2) yopiq savollar (“ha”, yo'q”, “ijobiy”, “salbiy” va h.k.) tarzidagi javob variantlarini tanlashga imkon beradigan savollar)ga ega anketalar.

Anketa metodini qo'llashda ham bir qator shartlarga amal qilish zarur.

Pedagogik kuzatish metodida o'quv-tarbiya ishlari jarayonini o'rganish asosida tadqiq etilayotgan muammo aniqlanadi, tajriba avvali va yakunida qo'lga kiritilgan ko'rsatkichlar o'rtasidagi farq tahlil qilinadi. PK murakkab va o'ziga xos xususiyatlarga ega. Kuzatish aniq maqsad asosida, uzluksiz, izchil va tizimli amalga oshirilsa, kutilgan natijani qo'lga kiritish mumkin.

Olib borilayotgan pedagogik kuzatish ta'lim-tarbiya sifatini oshirish, shaxsda kreativlik sifatlarini shakllantirishga xizmat qilsa, mazkur metodning ahamiyati yanada oshadi.

Pedagogik kuzatuvni tashkil etishga qo'yiladigan shartlar: kuzatuv jarayonida aniq maqsadga egalik; kuzatishni tizimli ravishda yo'lga qo'yish; kuzatishning har bir bosqichida muayyan vazifalarni hal etish; har bir holatning mohiyatini sinchiklab o'rganish; xulosa chiqarishga shoshilmaslik kabilar.

Pedagogik kvalimetriya ta'lim sifatini nazorat qiish va samarali boshqarish maqsadida qo'llaniladi. Bunda turli darajadagi testlar, muammoli vaziyatlarni hal qilish (keys'larni yechish) asosida shaxsning kreativlik sifatleri va ijodiy faoliyatni tashkil eta olish ko'nikmalariga egaligi, ularning darajasi o'rganiladi hamda baholanadi.

Talabalar ijodini o'rganish metodi talabalarning muayyan yo'nalishlardagi layoqati, qobiliyati, ma'lum fan sohalari bo'yicha bilim ko'nikma va malaka

darajasini aniqlash maqsadida qo'llaniladi. Uni qo'llashda o'quvchilarning ijodiy ishlari – ikki varaqli kundalik, insho, yozma ish, kichik esse, referat, kurs ishi, bitiruv malakaviy ishlari, pedagogik amaliyot hisobotlari muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Metod ma'lum o'quvchiga xos bo'lgan individual imkoniyatni ko'ra olish, baholash va uni rivojlantirish uchun zamin yaratadi. Ekspert baholash metodi zamonaviy sharoitda deyarli barcha sohalara olib boriladigan tajribalarda jarayonida qo'llaniladigan va keng ommalashgan ilmiy-taqiqot metodlardan biri sanaladi. Ko'p holatlarda shaxsda kreativlik sifatlari va ijodiy faoliyat ko'nikmalarining shakllanganlik darajasini aniqlash psixolog, pedagog va bevosita kreativlikka dahldor sohalarning vakillari – malakali mutaxassislar ishtirokida amalga oshiriladi.

Ammo ta'lim jarayonida hamkorlik ta'limi tamoyillariga muvofiq talabalarning o'rtasida ham ularning o'quv topshiriqlarini bajarishga nisbatan kreativ yondashuvlarining samaradorligini baholash maqsadida ekspert guruhi shakllantirilishi ham mumkin. Bu guruh talabalar tomonidan tayyorlangan ijodiy mahsulotlar va ularning sifatini baholaydi.

Shunday qilib, zamonaviy sharoitda ta'lim va tarbiya jarayonlarining sifatli, samarali tashkil etilishi ijtimoiy zaruriyat sifatida kun tartibiga qo'yilmoqda. Mazkur zaruriyatning qondirilishi pedagoglarning yuqori darajada kasbiy kompetentlik, mahorat va malakalarga ega bo'lishlarini taqozo etadi. ta'lim olishga bo'lgan qiziqishni yuzaga keltiradi, ularning o'quv-bilish faoliyatlarini faollashtirishga yordam beradi. Qolaversa, talabalarning mutaxassis sifatida kreativ sifat, ijodkorlik ko'nikma, malakalarini faol o'zlashtirishlari uchun zarur sharoitni yaratadi. “Kreativ pedagogika” fanining asoslari talabalar va pedagoglarda kreativlik sifatlari va ijoiy faoliyat ko'rsatish malakalarini samarali shakllantirishga xizmat qiladi.

Ta'limga ijodiy yondashuv

O'qituvchining professional kompetentligi kreativlik bilan tavsiflanadi. Kreativlik – kasbda ishlash usuli, yangi pedagogik borliqni yaratish istagi va ko'nikmasi. Professional-kompetent pedagog refleksiyaga qodir bo'lishi lozim. Refleksiya - fikrlashning alohida usuli. U pedagogik jarayonga hamda o'z shaxsiga muayyan kasb egasi sifatida chetdan nazar tashlashni ko'zda tutadi.

Ta'limga ijodiy yondashuv - shaxsga yo'naltirilgan o'qitishni to'la amalga oshirishga imkoniyat yaratadi.

Xorijiy pedagoglar va psixologlar: D.Gilrord, YE.Torrans, L.Termen, R.Sternberg, M.Vollax, Rossiyalik olimlar V.Dashlova, P.Gal`perin, V.Kalnikova, D.Bogoyavlenskiy, T.Kulikova va boshqalar tomonidan ijodiy fikrlash nazariy jihatdan asoslangan bo'lsada, bugungi kunda ijodiy faoliyatni rivojlantirish metodikalarini ishlab chiqishda yo'naltirilgan tadqiqotlar davom etmoqda.

D.B.Bogoyavlenskaya fikricha ijodiy ish - muammoli vaziyatni hal qilishga qaratilgan faoliyatdir. Ijodiy faollik deganda hodisalar, jarayonlar, ob'ektlar ahamiyatini tushungan holda, qiyinchiliklarni yoki muammoni yengishga intilish tushuniladi. Ya'ni shaxsning kasbiy faoliyati bo'yicha yangi yechimlarni izlash va topish hamda natijalaridan qoniqish tushuniladi.

Ijodiy faollikni shakllantirish va rivojlantirish - bosqichmabosqich hal qilinadigan muammodir.

Shaxs faolligi turli, ya'ni o'quv ilmiy ishlab chiqarish, ijodiy faoliyatlar ta'sirida shakllanadi va rivojlantiriladi.

Psixolog olim S.L.Rubinshteynning fikricha, ijodiy faoliyat jarayonida kishida asta-sekin ishning qaysi joyini, nimani o'zgartirish, yaxshilash, takomillashtirish masalasini o'ylash tamoyili vujudga keladi.

Natijada mavjud bilimlarni taqqoslash, kuzatish va ijod jarayonida kelib chiqadigan vazifalarga muvofiqlashtirish, mo'ljallangan yechim umumiy tuzilishini fikran tasavvur etish zarurati tug'iladi.

Bu esa, o'z navbatida, xayolning inson miyasining faol ishlashi bilan topilgan yechimlarni hisoblashlarda, chizmalarda, eskizlarni yaratishda, buyumlarni bezash va hokazolarda aniq ifodalashni talab qiladigan o'ziga xos aqliy ish bilan bog'liqdir. Ijodiy mehnat jarayonida faqat qandaydir buyum yoki yangi narsa yaratilib qolinmay, balki shaxsning o'zi kiritgan original xususiyatlari ham yaqqol namoyon bo'ladi. Shunga ko'ra, ijodiy faoliyat, ijodkorlik sifatlari va shaxs xislatlarini shakllantirishning muhim omili hisoblanadi.

Barcha sohada ijod ish natijasining farqli belgilari, uning yangiligi va ijtimoiy ahamiyatga molikligidir. Pedagogik entsiklopediyada o'quvchilarning texnik ijodkorligi foydali va muhim yangilik belgilariga ega bo'lgan texnik ob'ektlar yaratiladigan faoliyat turidir», deb ta'riflanadi.

Q.Abdullaevaning fikricha texnik ijodkorlikka individual yondashish ta'limning eng muhim printsiplaridan birini amalga oshirish, yuqori darajadagi qiyin ijodiy faoliyatga doir qobiliyatni rivojlantirish imkonini beradi. Binobarin, ana shunday yondashishda o'quvchining ma'naviy kuchi namoyon bo'ladi, mustaqil ijodiy ishda qatnashadigan barcha o'quvchilarning, shu jumladan, eng bo'sh o'quvchilarning ham bilim ham hunarni puxta egallashi uchun haqiqiy sharoit vujudga keladi.

P.I.Pidkasistiy o'quvchining kelajakda butun mehnat faoliyati davomida kasbiy mahoratini o'zi oshirib borishga, mustaqil va ijodiy yondashgan holda muammolarni yechishga o'rgatishdan iborat bo'lishi kerak.

Agar hozirgi ta'limni tahlil qiladigan bo'lsak bugungi kunda o'qituvchining vazifasida an'anaviy qarash hali ham mavjud. Odatda o'qituvchining vazifasi o'quvchilarga muayyan fan bo'yicha bilim va ko'nikmalarini berish deb tushuniladi. Bunday qarashga asosan o'quvchiga bilimni “qachon” va “qanday” qilib berish bo'yicha o'qituvchi qaror qabul qiladi va auditoriyada kechadigan barcha jarayonlarning yagona diktatori hisoblanadi. O'qituvchi ta'lim jarayonini

tasdiqlangan o'quv rejasiga muvofiqligini ta'minlash maqsadidagi auditoriyada kechadigan jarayonlarni nazorat qila olishi mumkin va lozim. Ammo o'qituvchi o'quvchilarning xayollari va qalblarida kechadigan jarayonlarni nazorat qila olmaydi.

Shunday qilib, o'qituvchi azaldan bilimlar “Egasi” hisoblangan. Agar o'qituvchilikning kelib chiqish tarixiga nazar solsak, bunda biz ushbu kasbni, aniqrog'i o'qituvchi rolining ildizi hisoblangan kitoblarning yozilishi va ko'paytirishi endigina rivojlangan davrlarga taqalishini ko'ramiz. O'tmishda kitoblar kam uchraydigan va noyob bo'lganligi sababli, ulardan faqatgina kishilarning tor doirasi foydalangan. Ushbu insonlar ziyoli bo'lib, o'qishni bilganlar, kitoblardan o'qiganlarini esa boshqalarga aytib berganlar. Avvalgi davrdagi ularning tinglovchilari uchun mavzuni tanlash imkoniyati bo'lmagan, so'zamollar aytgan “Haqiqat”ni eshitaverganlar, shu sababli ushbu ziyoli insonlarni barcha bilimlarning “Egasi” va “Bilag'oni” deb qabul qilganlar.

Ko'pgina pedagoglar va olimlarning insonning qanday qilib ilm o'rganishi haqida ko'pgina turli xil nazariyalar, qarashlari mavjud. Ammo tadqiqotlarning ko'rsatishicha, ta'lim olish jarayoniga muvofiqlashtirilgan holda bir xil yondashib bo'lmaydi, chunki o'rganish jarayoni har bir inson uchun individualdir. Shuningdek, ta'lim jarayoni ko'p omillarga, ya'ni ob-havo sharoiti, o'qituvchiga bo'lgan shaxsiy munosabat, o'qishdan tashqari ishlar bilan bandligi, oilaviy sharoit, jismoniy holatlarga bog'liq bo'lib bularning barchasi intellektual bilimlar o'quvchining darslarda va darsdan tashqarida faolligi, o'qishga bo'lgan ishtiyoqi, o'zlashtirish darajasiga ta'sir qilishi mumkin.

N.Muslimov va Sh.Sharipovlar fikricha o'quvchilarda ijodiy fikrlashni rivojlantirish uchun ularning har biriga alohida individual yondashish lozim. Ijodiy fikrlashni rivojlantirishning eng muhim usullaridan biri o'quvchilarni turli darajadagi muammoli savollarni yoki topshiriqlarni yechishga jalb etish, ularning yechimlarini mustaqil izlab topishga o'rgatishdan iboratdir. Amaliyotda

ijodiy fikrlashni rivojlantirish jarayonida muammoli savollar yoki topshiriqlardan foydalanish mumkin.

Ijodiy fikrlash insonning tevarak-atrofdagi bo'layotgan jarayonlar, voqea va hodisalarga bo'lgan munosabatida turli muammolarni har xil usullar yordamida hal eta olishda namoyon bo'ladi. Faqat fanga oid formula, teorema, hamda ta'riflarni eslab qolish bilan ijodiy qobiliyatini shakllantirib bo'lmaydi.

Ijodiy fikrlashni rivojlantirish har bir o'quvchiga alohida yondashish orqali amalga oshiriluvchi jarayondir.

U.Sodiqov fikriga ko'ra ijodiy fikrlashni rivojlantirishning eng muhim usullaridan biri o'quvchilarni turli darajadagi quyidagi noan'anaviy masalalarni yechishga jalb etish, betakror va o'ziga xos yechimlarni izlab topishga o'rgatishdan iboratdir:

- dastlabki ma'lumotlar yetarli bo'lmagan masalalar;
- ortiqcha ma'lumot bilan berilgan masalalar;
- qarama-qarshi yoki xato ma'lumotlar bilan berilgan masalalar;
- savollari noaniq qo'yilgan masalalar;
- yechim vaqti cheklangan masalalar.

Noan'anaviy masalalarning bunday turli darajalar bo'yicha guruhlanishida o'quvchilarning psixologik va ijodiy ishlari qobiliyatlarining inobatga olishni nazarda tutadi.

Psixolog olimlar fikriga ko'ra o'quvchi u yoki bu muammoni nazariy va amaliy bilimlariga asoslanib o'rgansa, o'rganilayotgan muammoning 70-80 foizi uzoq vaqt uning xotirasida saqlanib qoladi.

O.Qo'ysinov tadqiqot ishlarida o'quvchilarning mustaqil va ijodiy fikrlash qobiliyatlarini aniqlash uchun umumiy o'quv materialidan muhimlarini ajratib olish mahoratini yuqori, o'rta hamda quyi darajalarga ajratiladi va ularga quyidagicha tavsiflab beriladi:

Yuqori daraja - o'rganilayotgan materialning muhim xususiyatini oson va tez ajratib oladi.

O'rta daraja - o'qigan materialdagi muhim xususiyatlarini ajratishni asosan bajara oladi, shu bilan birga bir qancha xatolarga yo'l qo'yadi.

Quyida daraja - materialning muhim xususiyatlarini odatda gapira olmaydi.

Uning fikricha, ushbu darajalar orqali o'quvchilarning mustaqil va ijodiy ishlash faoliyatini rivojlantirish uchun ularning har biriga individual yondashuvni talab etadi.

Har tomonlama barkamol shaxsni shakllantirishning yetakchi omillaridan biri, o'quvchilarning umumkasbiy va maxsus fanlaridagi biror mahsulotni tayyorlashdagi texnologik faoliyatidir. Bunda texnik fanlar bo'yicha olingan nazariy bilimlarni mustaqil ravishda amalda ongli qo'llaniladi va mahsulotlarni tayyorlashda amaliy ifodasini topadi. Shu tariqa, o'quvchilar faoliyatida jismoniy hamda aqliy mehnatni birlashtirish orqali ularda ijodiy qobiliyat rivojlantirib boriladi.

Pedagogik adabiyotlar va ilmiy tadqiqotlarda "O'quv topshirig'i", "Ijodiy topshiriq" yoki "Masala" tushunchasi keng berilgan.

P.I.Pidkasistiyning ta'kidlashicha, o'quvchilarda bilimlarni o'zlashtirish qobiliyati muammoli topshiriqlar yechimini mustaqil izlashda, ularni mustaqil bajarishda shakllanadi.

S.L.Rubinshteyn topshiriq tushunchasini tahlil qilar ekan, motiv, munosabat, maqsad, sharoit kategoriyalarini tahlil qiladi: motiv - o'quvchi bilan o'quv topshirig'i o'rtasidagi munosabatni yuzaga chiqarib, o'quvchilarni maqsadga yetaklaydi, hatti-harakatlarni ishga tushiradi.

O'quv topshiriqlarni bajara olish malakasi shaxsning ongi va fikrlash qobiliyatini ko'rsatuvchi malakasidir. O'quv topshiriqlarni hal etish natijasida o'quvchi bo'lajak kasbiy faoliyat muammolarini yechish usullarini egallaydi.

"Insonning ongli faoliyati topshiriqlarni bajarishdir. Topshiriqda berilgan munosabat, maqsad, shart-sharoitga ko'ra topshiriq qabul qilinadi, yechiladi".

A.N.Leont'ev topshiriq tushunchasiga quyidagicha ta'rif bergan: "Topshiriq - bu ma'lum shart asosida berilgan maqsaddir".

Ya.A.Ponomaryov “Topshiriq” tushunchasini sharhlashda “Topshiriqli holat” kategoriyasini asoslangan. U sub'ektni-topshiriqni bajaruvchi, intellektni “Topshiriqli holat” kontekstida tahlil qilgan. “Sub'ekt va ob'ektning mavjudligidan topshiriqli holat paydo bo'ladi. Shu bilan birga shu holatning murakkabligidan sub'ekt o'z bilimlarini to'ldiradi, takomillashtiradi, rivojlantiradi”.

L.M.Fridman topshiriqqa quyidagicha ta'rif beradi: “Muammoli holatning yozuv shaklidagi modelini topshiriq deb tushunadi”.

“Ta'limga tadbiiq qilinadigan topshiriqlarni 2 guruhga ajratib o'rganamiz. Bajarish usuli o'quvchilarga ma'lum bo'lgan topshiriqlar. Bunday topshiriqlarni mashqdeb qaraymiz. Bajarish usuli o'quvchilarga noma'lum bo'lgan topshiriqlar. Bunday topshiriqlarni muammoli topshiriqlar deb tushunamiz”.

O'quv topshiriqlar to'plami - bu o'qituvchi yordamida o'quvchi tomonidan mustaqil hal etiluvchi asosiy vazifalarni aks ettiradi.

O.Roziqov o'quv topshirig'iga quyidagicha ta'rif bergan. “ ...o'quv topshirig'i – bu o'qitish va o'qish ehtiyojiga ko'ra o'quv materialining o'zgartirilgan shakli”.

N.Muslimovning fikricha, mustaqil bilim olishni ta'minlashga imkon beradigan topshiriqlar tushuncha, sabab va qadriyatli yo'nalishlarni o'zlashtirishi past darajali hamda qoniqarsiz bo'lgan talabalar uchun qulay sharoitni yaratishni ko'zda tutadi. Birgina muvaffaqiyatni his etish ham o'quvchini mustaqil bilim olishga undovchi psixologik holatni yuzaga keltiradi.

Bizning fikrimizcha, o'quv topshiriqlarni bajarish orqali mustaqil bilim olishga o'tish uchun katta imkoniyatlar yaratiladi.

Savol va topshiriqlar ustida ishlash o'quvchilardan ijodiy faoliyatni, badiiy estetik tafakkur hamda tashabbuskorlikni talab qiladi.

O'quvchi darslikdagi savol-topshiriqlar ustida ishlaganda ozmi-ko'pmi mehnat qiladi, izlanadi, o'z ehtiyojiga javob topadi. Demak, mehnat bilan topilgan bilim, o'zlashtirilgan malaka va ko'nikmalar asta-sekin o'z-o'zidan

insonning qalbiga, ongiga abadiy muhrlanib qoladigan ilmiy, hayotiy dunyoqarash va yuksak ahloqiy fazilatlarni tarkib toptiradi.

O'quvchilarning u yoki bu amaliy topshiriqni tez va yuqori sifatda bajarishga qiziqish bilan intilishi uchun ularning ratsionalizatorlik faoliyatini sermehnat jarayonlarni qisqartiruvchi hamda mehnat samaradorligini oshiruvchi turli xil moslamalarni yaratishga yo'naltirish muhimdir.

O'quvchining mustaqil o'quv faoliyatiga nisbatan o'qituvchi tomonidan muayyan talablarning qo'yilishi ularning mazmunini boyitadi. O'quv topshiriqlar oldin o'zlashtirilgan bilimlarga tayangan holda berilishi kerak.

Ijodiy topshiriqlar tarkibiga ijodiy mashq, ijodiy mustaqil ish, turli didaktik o'yinlar kiradi. Agar ijodiy mashq vositasida o'rganilgan bilimlar yangi o'quv holatlariga tatbiq qilinsa, ijodiy mustaqil ish dalillardan yangi xulosalar chiqarish hamda yangicha faoliyat usullarini faoliyatda qo'llash bilan ajralib turadi.

O'quv topshiriqlarini bajarish jarayonida o'quvchilarda tashkiliy (o'quv faoliyatini mustaqil tashkil etish mazmunli-jarayonli (o'quv faoliyatining mazmuni va mohiyatini bilish hamda bu faoliyatni samarali amalga oshirishni belgilovchi shaxsiy sifatlarni rivojlantirish), o'zo'zini baholash kabi ko'nikmalarning shakllanishi mustaqil bilim olishi jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi. O'quv topshirig'i mustaqil bilim olishning tashkiliy shakli sifatida belgilanadi va unga asoslanib, o'quv topshiriqlar tizimiga qo'yiluvchi talablar ishlab chiqiladi.

O'qituvchi o'rganilayotgan hodisa yoki jarayonlarning o'zaro zid xususiyatlarini aks ettirish uchun muammoli vaziyatdan foydalanilsa, u holda ob'ektiv muammo o'quv muammosiga aylanadi. O'quvchilar uchun tushunarli bo'lgan muammo o'quv topshirig'i sifatida berilishi lozim.

Mustaqil va ijodiy ishlash uchun o'quv topshiriqlarini ishlab chiqishda quyidagi qoidalarga rioya etilishi tavsiya etiladi:

- topshiriqlar haqiqiy vaziyatlar bilan bog'liq muammolarga qaratilishi kerak;

- o'quv topshirig'idagi muammoni hal etishda o'quvchilar aqliy faoliyatini turli usullar yordamida rivojlantirishni ko'zda tutadi;

- topshiriqlar mazmunida aks ettirilgan hodisalar va jarayonlar o'rtasidagi muhim bog'liqlik ko'rsatilishi kerak;

-topshiriqlar yechimini aniqlash va o'quvchilar ongida hodisalar yoki jarayonlar o'rtasida bog'liqlikni mustahkamlash imkoniyatlarini nazarda tu-tilishi lozim;

- topshiriqlarni bajarish jarayonida o'quvchi oddiy tushunchalardan, u hali o'zlashtirilmagan yanada murakkabroq tushunchani keltirib chiqarish imkonini berishi lozim;

- topshiriqni bajarish jarayonida oddiy tushunchalar o'quvchiga ma'lum bo'l-magan tushunchalar bilan o'zaro tahlil qilinadi;

- topshiriqni bajarishda o'quvchi tushunchalarning shakli va mazmunini o'zgartirmasdan hamda o'zgartirib, ularni qayta ishlab chiqadi;

- ijodiy fikrlash asosida yangi bilimlar shakllanadi.

O'quvchilarning o'quv-topshiriqlarini bajarish jarayonida dastlabki amallarni bajarish o'qituvchi tomonidan doimiy nazorat qilib boriladi.

Topshiriq yechimlarini tahlil qilish natijasida o'quvchi o'quv topshiriqlarini bajarishning umumiy usullarini o'zlashtiradi.

O'quv topshiriqlari murakkablashtirib borilishi kerak. Ijodiy va izlanish xususiyatiga ega bo'lgan iqtidorli o'quvchilar murakkab topshi riqlarni bajarishlari, kamroq tayyorgarlikka ega bo'lgan o'quvchilar topshiriqlarni bajarishlariga qaramasdan, ularga topshiriq yechimini topishi guruh bilan birga ishlashga imkon beradi.

O'quvchilarning mustaqil va ijodiy fikrlash mahoratlarini quyidagi 3 ta darajaga ajratish mumkin:

1.O'quvchi muammoni yechish, topshiriqlarni bajarish yo'llarini o'zi izlaydi, mustaqil fikrlab, mulohaza yuritadi.

2.O'quvchi berilgan topshiriq yoki vazifani mustaqil bajaradi, ammo ijodiy yondosholmaydi. Mustaqil holda topshiriqni bajarishda muammolarni hal etadi, ammo natija qanchalik darajada to'g'riligini kuzatmaydi. Berilgan topshiriq yoki muammoli masalaga o'xshashlarini tuza oladi.

3.Muammoning tayyor yechimlaridan foydalanishga intiladi.

Muammoni yechishda qiyinchilikka duch kelishi bilan yordam so'raydi. Muammoli masalani yoki topshiriqni mustaqil yechishda qobiliyati yetmaydi.

Uzluksiz ta'lim tizimida axborot texnologiyalari bilan zamonaviy pedagogik texnologiyani birgalikda ta'lim jarayoniga tatbiq etish o'qitish jarayonida juda yaxshi samara beradi.

Ta'lim sifatini boshqarish asosan informatsion texnologiyalar asosida o'qitish jarayonini tashkil etish va samarali pedagogik faoliyat uchun sharoitlar yaratishga yo'naltirish kerak.

Informatsion texnologiyalarni qo'llash sharoitida o'qituvchi faoliyati o'zgaradi. Bu esa o'qituvchining yangi pedagogik muhitda yangi o'qitish vositalarini qo'llab, o'quvchilarga tayyor bilimlarni berish emas, balki ularga yangi bilimlarni mustaqil izlash va topish ko'nikmalarini shakllantirishdan iboratdir.

Komp`yuter texnikasining qo'llanilishi an'anaviy o'qitish falsafasini o'zgartiradi, ya'ni o'quv jarayonida 3 chi ishtirokchi, komp`yuter ishtirok etadi.

An'anaviy o'qitish texnologiyasiga o'rgangan pedagoglar komp`yuterli o'qitishning ahamiyati va afzalliklarini ham sezmayaptilar.

Ular uchun ta'lim jarayonida komp`yuterlar paydo bo'lishi qiyinchilik tug'dirayapti. Shuning uchun ham komp`yuterli o'qitish texnologiyalarini qo'llash uchun birinchi navbatda pedagog o'qituvchilarning komp`yuter bilan ishlash malakalarini oshirish, ularda informatsion madaniyatni shakllantirishni talab etadi.

Ta'limda mul'timediadan foydalanish - bu informatikaning dasturiy va texnikaviy vositalari asosida audio, video, matn, grafika hamda animatsiya (ob'ektlarning fazodagi harakati) effektlari asosida o'quv materiallarini o'quvchilarga yetkazib berishning mujassamlangan holdagi ko'rinishidir.

Mul'timedia - tasvir va matnni o'ziga olish, saqlash hamda namoyish etish vazifasini bajaradi.

Fanlarni elektron darslik vositasida o'qitishda "Ish o'yinlari" texnologik jarayonning yoki alohida faoliyat usuli modeli sifatida namoyon bo'ladi. O'quvchiga bir texnologik jarayonning parametri beriladi, u yuqoridagi parametrlarda texnologik jarayon bajarish uchun ekranda tasvirlangan bir nechta mashina yoki apparatlardan birini tanlashi kerak.

Dastur hisoblashda hisoblashlarni grafik ko'rinishni, parametrlarini kiritishni bajarishni ta'minlashi kerak. Dastur o'quvchining noto'g'ri javobida boshqa parametrlarni kiritishni topshirish paytidan bajarishni ta'minlash kerak.

Demak, zamonaviy informatsion va o'qitish texnologiyalari birgalikda qo'llanilganda ta'lim samaradorligini oshirishga maksimal erishish mumkin. Shu o'rinda shuni ta'kidlash joizki zamonaviy ta'lim sharoitida elektron ta'lim resurslaridan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Elektron ta'lim resurslari (elektron darslik, elektron o'quv qo'llanma, mul'timedialar, vositalar, elektron ma'lumotnomalar va hokazo) bilan ta'lim jarayonini ta'minlash orqali komp'yuterli o'qitish texnologiyalari hamda mustaqil ta'limni to'la amalga oshirish mumkin.

Elektron o'quv adabiyoti - mul'timedia texnologiyalariga asoslangan matn, audio, video ma'lumotlari bilan boyitilgan ma'lumotlarni tanlash, tasvirlash, saqlash, ma'lum bir sohani yoritishda bilimlarni interaktiv usulda taqdim etish va nazorat qilish imkoniyatlariga ega bo'lgan manbadir.

Elektron o'quv adabiyoti (EO'A) - bular davlat ta'lim standartlari asosida mutaxassislik va yo'nalishlar bo'yicha texnik fanlarning alohida muhimroq bo'limlariga oid nashrlar, namunaviy hamda ishchi reja, shuningdek,

mashqlar, masalalar to'plami, xarita va sxemalar al'bomi, tuzilmalarga oid atlaslar, xrestomatiya, diplom loyihasi bo'yicha ko'rsatmalar, ma'lumotnoma, entsiklopediya, trenajer kabilardir.

Elektron ta'lim resurslari vositasida o'qitishda o'qituvchi va o'quvchining komp'yuter bilan ishlash malakasiga ega bo'lishni talab etadi, ya'ni informatika va hisoblash texnikasi asosiy tushunchalarni, komp'yuter texnikasining funksional imkoniyatlarini hamda printsiplial qurilmalarini bilish, asosiy komandalar va dasturlar bilan ishlash, dasturlashtirishning tili hamda algoritmlari to'g'risida dastlabki tushunchalarga ega bo'lish kerak. Elektron ta'lim resurslari asosiysi bu elektron darslik hisoblanadi. Quyidagi komp'yuterli o'qitish texnologiyasi amalga oshirishda elektron darslikning bevosita o'qitish vositasi sifatida qaralishi to'g'risida qisqacha fikr yuritimiz.

Komp'yuterli o'qitish texnologiyasi qo'llanilgandan asosiy maqsad ta'lim oluvchilarning informatsiya bilan ishlash ko'nikmalarini shakllantirish, ularning intellektual qobiliyatlarini rivojlantirish, optimal yechimlarini mustaqil izlash, topish, tadqiqotchilik faoliyatlarini kuchaytirishdan iboratdir.

O'qitish ob'ekti funksiyasi komp'yuter dasturlashtirish, dasturiy mahsulotlarni yaratish, turli informatsion muhitni qo'llash sifatida bajaradi. Komp'yuter o'qitish texnologiyasida o'qituvchi quyidagi vazifalarni bajaradi:

- elektron darslik vositasida o'qitish jarayonini tashkil etish;
- komp'yuter sinfidagi tarmoqli boshqarish, instruktaj o'tkazish, o'quvchilarni faollashtirish;
- o'quvchilarni individual kuzatish, ularga yordam ko'rsatish, ya'ni elektron darslik bilan mustaqil ishlashga yo'naltirish;
- o'quvchilarning o'quv materiallari bilan ishlashda maslahatlar berish;
- o'quvchilarning topshiriqlarni bajarish bo'yicha qo'shimcha ko'rsatmalar berish;
- o'quvchilarning o'z-o'zini baholash natijalarini tahlil etish.

Elektron darsliklar didaktikaning asosiy tamoyillarini ishonchli va yuqori darajada joriy qilish imkonini beruvchi, samarali o'qitish vositasidir.

Tadqiqotchilar elektron darsliklarni masofaviy o'qitishda, uyda mustaqil o'rganishda, guruhii va individual ishlarni tashkil etishda hamda o'tkazishda qo'llanilganda yaxshi samara beradi, deb fikr bildirganlar.

Elektron darslik va qo'llanmalar masofali o'qitishda yuqori faollikka ega bo'lish lozim. Ular tinglovchilar uchun ta'lim berish tizimlari vazifasini bajarishlari kerak. Har bir fanga mo'ljallangan kurslar eng kamida uchta: ta'limiy, mashqli va nazorat qilish kabi asosiy qismlarga ega bo'lishlari zarur.

Elektron darsliklar turlicha bo'lishi mumkin. Masalan, animatsiya, ovoz, grafik, jadval, rasm, gipermatnli va test tizimlari bor bo'lgan darsliklar. Elektron darslik mavzuni o'quvchiga eng qulay ko'rinishda taqdim eta oladi, u o'quvchi bilan interfaol usulda muloqotda bo'ladi.

O'quvchi mavzularni mustaqil o'rganishi va o'zi olgan bilimni test sinovi asosida sinab ko'rishi mumkin. Elektron darslikni yaratuvchi ishchi guruhi har bir mavzu, mavzular bloki uchun stsenariy yozadi, qaysi mavzuda komp`yuterning qanday imkoniyatidan, yangi pedagogik texnologiyaning qaysi elementidan foydalanish mumkinligini aniqlaydi.

Nazorat savollari:

1. "Kreativlik" tushunchasi qanday ma'noni anglatadi?
2. "Kreativ pedagogika"ning maqsadi nimadan iborat va u qanday vazifalarni hal qiladi?
3. "Kreativ pedagogika"ning ob'ekti va predmetini nima tashkil etadi?
4. "Kreativ pedagogika"ning asosiy kategoriyalari qaysilar?
5. "Kreativ pedagogika" qanay fanlar bilan o'zaro aloqadorlikda rivojlanadi?
6. Kreativ shaxsni shakllantirish va rivojlantirishda qanday ilmiy-tadqiqot metodlari qo'llaniladi?
7. Ta`limga ijodiy yondoshishni tushuntiring

3- modul.OTM pedagoglarida kreativlik sifatlarini rivojlantirish yo'llari.

Reja:

- 1.Pedagoglarga xos kreativ sifat va ijodiy-pedagogik faoliyat malakalari.
- 2.Pedagoglarda kreativlik sifatlarini rivojlantirishning samarali yo'llari.
- 3.Pedagoglarning kreativligini ifodalovchi belgilar va tamoyillar.
- 4.Pedagoglarning kreativlik imkoniyatlari va ularning tarkibiy asoslari.
- 5.Pedagoglarning kreativlik imkoniyatini aniqlovchi mezonlar va ularning darajalari.

Tayanch tushunchalar: *sifat, kreativlik sifatlari, malaka, ijodiy faoliyatni malakalari, kreativ sifatlarni rivojlantirish yo'llari, pedagoglarning kreativligini ifodalovchi belgilar, shaxs kreativligini rivojlantirish tamoyillari, pedagoglarning kreativligini ifodalovchi belgilar, pedagoglarning kreativlik imkoniyatlari, pedagoglarning kreativlik imkoniyatining muhim darajalari, shaxsning kreativligi darajasini aniqlovchi mezonlar.*

Pedagoglarga xos kreativ sifat va ijodiy-pedagogik faoliyat malakalari boshqa har qanday sifat (fazilat) kabi kreativlik ham birdaniga shakllanmaydi. Kreativlik muayyan bosqichlarda izchil rivojlantirilib boriladi.

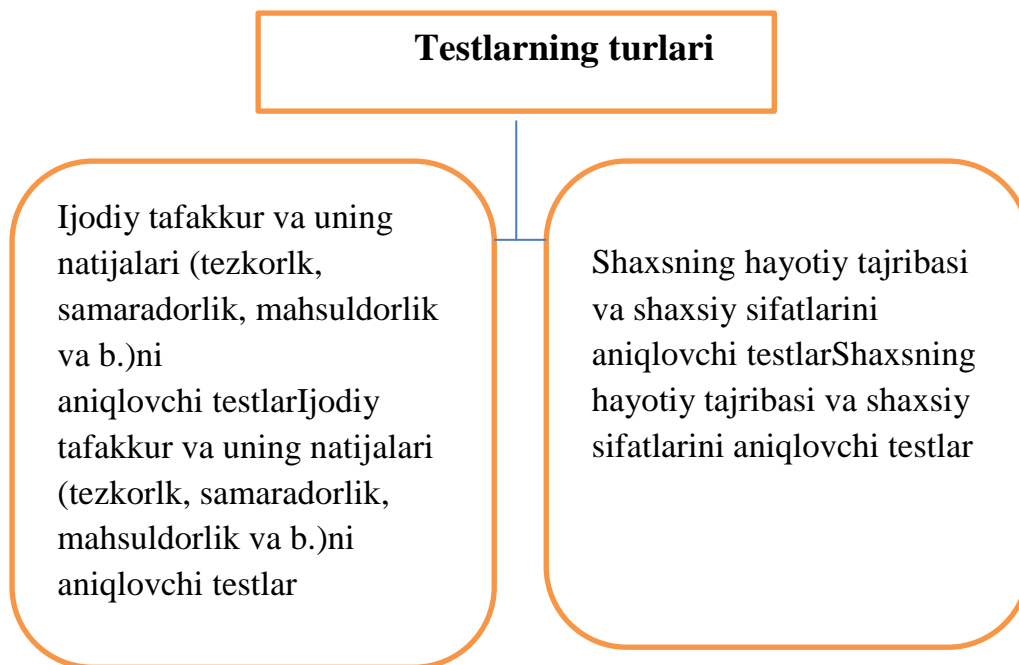
Bolalarda kreativlikni rivojlantirishda quyidagilarga e'tibor qaratish zarur:

- 1) ular tomonidan ko'p savollar berilishini rag'batlantirish va bu odatni qo'llab-quvvatlash;
- 2) bolalarning mustaqilligini rag'batlantirish va ularda javobgarlikni kuchaytirish;
- 3) bolalar tomonidan mustaqil faoliyatni tashkil etilishi uchun imkoniyat yaratish;
- 4) bolalarning qiziqishlariga e'tibor qaratish

Odatda kreativlik bolalarning faoliyatida tez-tez ko'zga tashlansada, biroq, bu holat bolalarning kelgusida ijodiy yutuqlarni qo'lga kiritishlarini kafolatlamaydi. Faqatgina ular tomonidan u yoki bu ijodiy ko'nikma, malakalarni o'zlashtirishlari zarur degan ehtimolni ifodalaydi.

Tadqiqotchi N.Fayzullaeva pedagogik tafakkurga ega bo'lish uchun talabalar pedagogika oid bilimlarni puxta o'rganish asosida quyidagi ko'nikma, malakalarni o'zlashtira olishlari zarur deb hisoblaydi: pedagogikaning asosiy g'oyalari, kontseptsiyalari, qonuniyatlarini va pedagogik hodisalarning rivojlanish qonuniyatlarini bilish; pedagogikaning eng muhim nazariy g'oyalari, asosiy kategoriyalari va tushunchalarini bilish; asosiy pedagogik faktlarni bilish; ta'lim va tarbiyaning umumiy uslubi haqidagi amaliy bilimlarni egallash.

Bugungi kunda psixologiyada shaxs kreativligi uning faoliyatiga xos ikki jihatga ko'ra aniqlanmoqda. Bunda faoliyatning ikki jihatini yorituvchi testlardan foydalaniladi. E.P.Torrensning shaxsa kreativ sifatlarini namoyon bo'lishini aniqlovchi testlarning turlari mavjud. Ular quyidagilardir:

Talabalarda kreativ fikrlash ko'nikmasini shakllantirishdan oldin sinfda qulay muhitni yaratish lozim. Kreativ muhitda ta'lim olayotgan talabalarda asta-

sekin kreativ vazifalarni bajarishga nisbatan qiziqish ortadi, shuningdek, kreativ tafakkurga ega o'qituvchini kuzatish natijasida kreativ fikrlashga moyil bo'ladi.

Psixologiyada P.Torrens tomonidan shaxs kreativligini aniqlovchi test ishlab chiqilgan. P.Torrensning fikricha, shaxs kreativligi o'zida quyidagi belgilarni namoyon qiladi:

1) savollar, kamchiliklar va bir-biriga zid ma'lumotlarga e'tiborsiz bo'lmaslik;

2) muammolarni aniqlash uchun harakat qilish, ilgari surilgan taxminlar asosida ularning yechimini topishga intilish

Kreativlik xarakteridagi o'quv-bilish muhiti talabalarda ta'lim jarayonida katta ahamiyatga ega bo'lgan tanqidiy va kreativ fikrlash ko'nikmasining rivojlanishiga olib keladi.

Kreativ tafakkurga ega talabalar:

- boshqa talabalarning xayoliga kelmagan g'oyalarni bildiradi;
- o'zlarini ifoda etishning o'ziga xos uslubini tanlaydi;
- ba'zan mavzu aloqasi yo'q yoki g'ayrioddiy savollar beradi;
- yechimi ochiq qolgan vazifalardan zavqlanadi;
- g'oyalarni aniq dalillar asosida muhokama qilishni afzal ko'radi;

-muammoning yechimini topishda noan'anaviy yondashuvni tanlaydi.

Shaxsga xos kreativlik sifatлари quyidagilar sanaladi.

	Shaxsga xos kreativlik sifatlarining turlari
1	Ijodiy yo'nalganlik
2	Mantiqiy fikrlash qobiliyati
3	Eruditsiya (bilag'onlik)
4	Boy tasavvurga egalik
5	Ijodiy ta'sirchanlik va tashabbuskorlik
6	O'z ijodkorligini to'la-to'kis namoyish etish
7	Refleksiya qobiliyati
8	Hissiyotga boylık
9	Tavakkal qila olish qobiliyati
10	Tafakkur tezligiga egalik
11	Ichki sezgining rivojlanganligi
12	O'ziga xos (orginal) g'oyalarni ilgari sura olish qobiliyati
13	Innovatsion qobiliyatga egalik
14	Yuksak badiiy qadriyatlarga egalik
15	Mavjud tajriba va bilimlar asosida yangi qarorlarni qabul qilish malakasi

Kreativ jihatdan rivojlanisha har bir shaxs hayotida davr va bosqich muhim ahamiyat kasb etadi. Demak: Kreativlikning rivojlanish davri – ma'lum kreativlik sifatlarining rivojlanishi yakuniga yetgan qandaydir vaqt birligi.

Kreativlikning rivojlanish bosqichi – muayyan kreativlik sifatlarining rivojlanganlik darajasi . Shunga ko'ra ma'lum davr va bosqichlarda pedagoglarda ham kreativlik sifatleri, ijodiy faoliyat malakalari rivojlanadi.

Pedagoglar kreativlik sifatleri bilan bir qatorda ijodiy faoliyatni tashkil etishga layoqatlilikni ifodalovchi quyidagi malakalarga ham ega bo'lishlari zarur:

Pedagoglarda kreativ faoliyatni tashkil etishga imkon beradigan malakalar guruhlari:

- bilishga oid (gnostik) malakalar;
- loyihalash malakalari;
- ijodiy-amaliy (konstruktiv) malakalar;
- tadqiqotchilik malakalari;
- muloqotga kiruvchanlik (kommunikativ) malakalari;
- tashkilotchilik malakalari;

Quyida ushbu malakalar guruhlarining mohiyati yoritiladi:

Bilishga oid (gnostik) malakalar:

talabalarning yosh va individual xususiyatlari, jamoaning ijtimoiy-psixologik o'ziga xosligini inobatga olgan holda o'quv-tarbiyaviy vazifalarni aniq belgilash;

zamonaviy ta'lim talablaridan kelib chiqqan holda o'quv-tarbiya jarayonini didaktik, psixologik va metodik jihatdan rejalashtirish va tahlil qilish;

ta'lim va tarbiya jarayonlarini tashkil etishning samarali shakl, metod va vositalarni asosli ravishda tanlay olish;

talabalar tomonidan o'quv dasturi talablaridan kelib chiqqan holda materiallarni

o'zlashtirganlik natijalarini, o'quvchilarning tarbiyalanganlik va rivojlanganlik darajasini aniqlay bilish;

talabalarning bilishga bo'lgan qiziqish, ehtiyoj va faolliklarini rivojlantirish bo'yicha turli ko'rinishdagi ishlarni olib borish;

darsda, darsdan tashqari sharoitlarda, kuni uzaytirilgan guruhlarda, to'garak, klub yoki jamiyatlarda turli tarbiyaviy ishlarni olib borish;

talabalar, ularning ota-onalari bilan individual ishlarni amalga oshirish;

talabalarda sog'lom turmush kechirishga bo'lgan ehtiyojni shaxsiy va umumiy gigienaga amal qilish ko'nikmalarini, birinchi tibbiy yordam ko'rsatish malakalarini shakllantirish;

ta'lim jarayonida turli ko'rsatmali qurollar, zamonaviy texnik vositalar, axborot va ilg'or pedagogik texnologiyalaridan samarali foydalanish;

didaktik material va ko'rsatmali qurollarni ishlab chiqish;

ota-onalarni pedagogik bilimlar asoslari, bolalarning asosiy yosh xususiyatlari, psixologik o'ziga xosliklari, turli yosh bosqichlarida farzandlar bilan ota-onalar o'rtasida kechadigan munosabatlar mohiyatidan xabardor qilish;

o'z-o'zini tahlil qilish, o'z-o'zini baholash va shaxsiy faoliyatda yo'l qo'yilgan kamchiliklarni tuzatish.

Loyihalash malakalari:

dars yoki tarbiyaviy tadbirlarning loyihalarini yaratish;

dars yoki tarbiyaviy tadbirning texnologik xaritasini yaratish;

dars yoki tarbiyaviy tadbir mohiyatini bosqichma-bosqich yoritish;

ta'limiy yoki tarbiyaviy faoliyat maqsadini aniq belgilash;

maqsadga mos keladigan vazifalarni aniqlash;

o'quv materialining didaktik, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadlarini bayon etish;

o'quv yoki tarbiyaviy xarakterdagi material mazmunini shakllantirish;

o'quv yoki tarbiyaviy material mazmunini ochib beradigan bir qancha ma'lumotlar o'rtasidagi o'zaro izchillikni ta'minlash;

talabalarni mustaqil fikrlashga rag'batlantiruvchi savollar tizimini ishlab chiqish;

dars yoki tarbiyaviy tadbirning metodik tuzilishini asoslash;

dars yoki tarbiyaviy tadbir jarayonida bajariladigan pedagogik topshiriqlar tizimini aniqlash;

yangi materialni bayon etishda turli zamonaviy yondashuvlarni qo'llash;

muayyan izchillikka ega test topshiriqlarini ishlab chiqish;

talabalarning bilim darajasini tashxislash jarayonini asoslash;

talabalar jamoasi hamda alohida talabaning tarbiyalanganlik va rivojlanganlik darajasini baholash mexanizmini yaratish.

Ijodiy-amaliy (konstruktiv) malakalar:

alohida-alohida ma'lumotlardan foydalangan holda yaxlit o'quv va tarbiyaviy xarakterdagi materialni shakllantirish;

o'quv materialini turli rasm, surat, jadval, diagramma, model va boshqalar bilan boyitish;

o'ziga xos, original o'quv materialini tayyorlash;

mustaqil ravishda yangi metodni asoslash;

o'quv mashg'uloti (dars) va tarbiya tadbir uchun ko'rsatmali qurollar to'plamini yaratish;

dars yoki tarbiyaviy tadbirning texnologik pasporti, xaritasini yaratish;

dars yoki tarbiyaviy tadbirda foydalanish uchun mul'timediya materiallarini yaratish;

o'quv materialining taqdimot variantini tayyorlash;

turli mavzulardagi tarbiyaviy tadbirlar uchun talabalarning faol ishtirokida video roliklar yaratish;

dars konspektini tayyorlash;

turli shakl va metodlarga asoslangan sinov topshiriqlari (savol, topshiriq, masala, misol, mashq, test), baholash mezonlarini ishlab chiqish;

nazorat ishlarini tashkil etishga ijodiy yondashish.

Tadqiqotchilik malakalari:

ilmiy izlanish olib borish metod va vositalarini tanlash;

manbalar bilan ishlash (nazariy tahlil, muhim ma'lumotni topish, tezis, konspekt, referat, kartoteka bilan ishlash, adabiyotlar ro'yxatini tuzish);

nashr manbalari va axborot texnologiyalari (Internet) materiallari bilan tanishish;

anketa so'rovini tashkil etish;

zamonaviy pedagogik muammolarni aniqlash, dolzarbligini asoslash; mavjud manbalar asosida muammoning ishlanganlik darajasini o'rganish;

pedagogik tajriba olib borish metodikasini ishlab chiqish;

uch (yoki to'rt) bosqichli pedagogik tajribani ilmiy-metodik tashkil etish;
ilmiy maqola, axborot va hisobot tayyorlash;
ilmiy maqolalarni nashrga tayyorlash;
pedagogik tajriba natijalarini umumlashtirish va tahlil qilish;
tahlil natijalarini matematik-statistik tahlil qilish;
statistik tahlil natijalariga ko'ra xulosa chiqarish va ilmiy- tavsiyalarni ilgari
surish;

pedagogik tajriba natijalarini muhokama qilish (savollar qo'yish, shaxsiy fikrni bildirish, tanqidiy fikrlarni ayta olish, amaliy takliflar berish).

Tashkilotchilik malakalari:

talabalarining o'quv-bilish faoliyatini boshqarish;
talabalarda ilmiy bilimlarni o'zlashtirish ko'nikma, malakalarini
shakllantirish;

dars jarayonida vaqtni to'g'ri taqsimlash va rejani samarali bajarish;
talabalar bilan individual ishlarni tashkil etish;
guruh jamoasi bilan jamoaviy yoki guruhli ishlarni olib borish;
talabalarda ta'lim muassasasi ichki tartib-qoidalariga rioya etish
ko'nikmalarini shakllantirish;

talabalarga o'quv va ijtimoiy topshiriqlarni berish;
o'quvchilarning diqqatini boshqarish;
talabalar o'rtasida bahs-munozara tashkil etish va uni boshqarish;
darslarda o'yin texnologiyalaridan foydalanish;
talabalarining o'quv faolliklarini oshirish, ularning mustaqilligini ta'minlash;
kichik guruhlarini shakllantirish asosida topshiriqlar bajarilishini ta'minlash;
talabalar bilan hamkorlikda tarbiyaviy ishlar ro'yxatini ishlab chiqish.

Muloqotga kiruvchanlik (kommunikativ) malakalari:

talabalar, ota-onalar, ta'lim muassasasi rahbariyati, hamkasblar bilan
muloqotda turli shakl, metodlardan foydalanish;

pedagogik amaliyotning barcha ishtirokchilari bilan amaliy, ishchanlik yoki shaxsiy munosabat o'rnatish;

talabalarga ma'lumotlarni yetkazishning samarali yo'l va vositalarini topish;

topshiriqlar yuzasidan talabanning javobi yoki shaxsiy fikrlarini tinglay bilish;

pedagogik jarayonlarda yuzaga keladigan nizolarningoldini olish, bartaraf etish yoki rivojlantirish;

jamo'a va turli bosqichdagi talabalar o'rtasida o'zaro munosabatlarni mustahkamlash;

jamoada sog'lom raqobatga asoslangan muhitni qaror toptirish;

talabalarning faoliyatlarini rag'batlantirish;

talaba javobidagi xato yoki xatti-harakatidagi kamchiliklarga munosabat bildirish;

talabalar bilan ta'limiy hamkorlikka erishish.

Izchillikni ta'minlovchi (protsessual) malakalar:

o'quv materialini mazmunini bayon qilishda nutqiy izchillikni ta'minlash;

og'zaki va yozma nutqni bayon qilishda o'zaro izchillikni qaror toptirish;

talabalarning mavjud bilimlari bilan yangi o'zlashtiriladigan bilimlar o'rtasida muayyan izchillikni yuzaga keltirish;

talabalarning mavjud hayotiy qarashlarini yangi g'oyalar bilan boyitish;

darsda va darsdan tashqari tarbiyaviy ishlarda talabalarni faol faoliyatga undovchi metodlardan foydalanishda muayyan izchillikka erishish;

talabalar BKM darajasining DTS talablariga muvofiq kelishida ma'lum izchillikka erishish;

guruh jamoasining ijtimoiy-psixologik holatini o'rganish metodlaridan foydalanishda pedagogik faoliyat izchilligini ta'minlash;

talabalarning tarbiyalanganlik va rivojlanganlik darajasini baholashda doimiy izchillikka erishish.

Texnik-texnologik malakalar:

ta'lim jarayoniga zamonaviy texnik vositalarini tatbiq etish;

dars jarayoni mazmunini texnologik pasport va texnologiya xarita yordamida yoritish;

o'quv materiali mazmunini yorituvchi slaydlarni tayyorlash;

o'quv mashg'ulotlarini axborot texnologiyalari, interfaol metodlar yordamida tashkil etish;

ixtisoslik fani xususiyatidan kelib chiqqan holda turli texnik vositalardan foydalanish;

darslarda proektorni qo'llay olish;

o'quv materiallarini audio va video yozuvlari, taqdimot asosida bayon qilish;

talabalarda o'quv materialini mustahkamlash va o'quv topshiriqlarini berishda axborot texnologiyalarini qo'llash;

komp'yuter imkoniyatlaridan foydalanishga doir o'quv topshiriqlarini ishlab chiqish;

talabalarning BKMni baholashni komp'yuter asosida tashkil etish;

talabalarning bilim olganlik va tarbiyalanganlik darajalarini tashxis qilishda komp'yuter yordamiga tayanish va b.sh.

Kreativ tafakkurni shakllantirishning pedagogik asoslari

Kalit so'zlar: *kreativ tafakkur, intellekt, aqliy salohiyat, kreativ fikrlar, g'oyalar inkubatsiyasi, kontsentratsiya jarayoni, analitik tahlil, analiz va sintez.*

Kreativ tafakkur jamiyat taraqqiyotining yangi bosqichlarini ta'minlash uchun xizmat qiladigan noan'anaviy fikrlash qobiliyati va taraqqiyot omillarini ta'minlashga yo'naltirilgan tafakkur hisoblanadi.

Kreativ tafakkur rivojlangan davlatlarni xalq xo'jaligining barcha tarmoqlarida eng quyi bosqichdan tortib eng yuqori darajalargacha kreativ tafakkur talab qilinadi. Chunki u jamiyat taraqqiyotida uning takomili, o'sishi, rivojlanishi, kengayishi va mo'tadil saqlanishining vositasi hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan pedagogik faoliyatda shunday o'qitishni tashkil etish kerakki, o'quvchi kreativ fikrlovchi, kelgusida zamonaviy jamiyat va ishlab chiqarishda muhim rejalashtirish, tashkillashtirish, tahlil qilish, asoslash, motivatsiyalash, nazorat qilish kabi funktsiyalarni kreativ tashkil etish imkoniyatiga ega bo'lsin.

Kreativ tafakkur inson ma'naviyati, tarbiyasi, bilimi, intellekti, iqtidori kabilarni ishlata olish qobiliyatini o'z ichiga qamrab oladi.

Demak, har bir fan o'qituvchisi o'quvchilarda mana shu xislatlarni pedagogik diagnostika metodlari orqali aniqlagan holda, uni shakllantirish va rivojlantirishi zarur. Buning uchun o'qituvchi o'quvchilarni ong, tafakkur va aqlni barcha yo'nalishlarda istiqbolni ko'rish va anglashga o'rgatish, ularda tafakkur aqlning peshqadamligi, tafakkurning noan'anaviyligi, oldindan bashoratlay olish, ya'ni prognoz qila olish kabi xususiyatlarni pedagogik jarayonda maqsadli shakllantirilishi kerak.

“KREATIV IFODA” - kreativ fikrlash orqali o'zining ichki dunyosini boshqalarga yetkazib berishga tegishli hisoblanadi

Kreativ ifoda ham 2 ga bo'linadi:

- 1) YOZMA IFODA**
- 2) VIZUAL IFODA**

Har qanday muammoning yechimi bo'yicha bir emas bir nechta yechimlarni ko'rsata olish, hamda ularning barchasini o'ziga xos ijobiy va salbiy tomonlarini har tomonlama asoslab berish, ko'pchilik o'ylab ko'rmaydigan masalaning boshqa jihatlarini ham ochib berish kabi aql peshqadamligiga ega bo'lish;

zamonaviy taraqqiyot uchun yangi yo'nalishlar va yo'llarni ko'ra bilish, ularni tafakkur qila olish va shakllantira bilish, faoliyatni yangilash, faoliyatdagi masalalar yechimini yangi yo'nalishlarini topa bilish kabi noan'anaviy tafakkurga ega bo'lish;

O'z mehnat faoliyati sohasidagi istiqbol o'zgarishlarning mohiyati, zaruriyati, amalga oshirirish muddatlarini tafakkur orqali oldindan anglash kabi prognoz, bashorat qila olish kabi xususiyatlar uzluksiz ta'lim jarayonida shakllanishi va takomillashishi o'qituvchining ta'lim-tarbiya jarayonini qanday tashkil etishiga bog'liq.

Ushbu xususiyatlar ma'ruzalar, pand nasihat yoki ko'rsatmalar bilan emas, balki yo'naltirish, abstrakt mashqlar va bilimlar asosida, tarbiyalash orqali bilan hosil qilinishi mumkin.

Kreativ tafakkur maqsadga yo'naltirilgan, ammo shu vaqtgacha ma'lum bo'lmagan va an'anaviy tarzda tajribaga kiritilmagan, batamom yangi usul, yo'l, vosita, yondashuvlarning tanlanishi va ishlab chiqilishini anglatadi.

Katta keng qamrovli ishlab chiqarish tarmoqlarida o'nlab yoki yuzlab kreativ tafakkurga ega bo'lgan insonlarning fikrlari, qarashlari va tahlillarni umumlashtirish, rejalashtirish, o'rganish va umumiy yechimga keltirish asosida nostandart qarorlar va yechimlar qabul qilinadi. Jahonda katta biznes strukturalarning faoliyati korporativ manfaatlar tafakkuri targ'ib qilinishi kreativ tafakkurning vujudga kelishiga turtki bo'lgan.

Kreativ fikrlar inson ongining yuqori chegarasidagi va u o'rganmagan fikrlar, noan'anaviy usullar, mavjud holat negizida yangi qarashlar asosida yangicha faoliyatni tashkil etishga qaratilgan mustaqil mushohadalardir.

Insonda ma'lum soha bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarning hamda tarbiyalanganlikning mavjudligi kreativ tafakkurni shakllantirishga asos bo'lib xizmat qiladi.

Zamonaviy menejmentda kreativ tafakkur amaliyotini bildiruvchi ma'lum tizim shakllantirilgan:

1. Analitik tahlil jarayoni- bu tayyorgarlik jarayoni bo'lib, u axborotlarni yig'ish va tahlil qilish, madjud ahvol tahlili, axborotlarni umumlashtirish, ko'rsatkichlarni taqqoslash jarayoni.

2. Kontsentratsiya jarayoni-ma'lum bir muammo atrofida aqliy salohiyatning mujassamlashuvi, ma'lum faktlar, ularning tizimi, tahlili olib boriladi. Aqliy salohiyat yetishmovchiligi jarayonidan o'tish va mazkur jarayonni bosib o'tishga intilish. Ong faolligining ba'zan ko'tarilishi yoki pasayishi, insonning muammo tahliliga berilishi, natijada turli yangi nostandart g'oyalarning tug'ilish va shakllanish jarayoni.

3. G'oyalar inkubatsiyasi jarayoni – aqliy kontsentratsiya jarayonida yuzaga kelgan barcha mavjud g'oyalar ong ortiga o'tib, ular mudroq holga keltiriladi. Tafakkur qilish jarayonida ular metodologik asoslarda qayta tahlildan o'tkaziladi va guruhlanadi. Shaxsiy senzura yangi g'oyalarning barchasini axloqiy –ma'naviy va qadriyatlar nuqtai nazarida nazoratdan o'tkazadi. So'ng mazkur g'oyalar pishib yetilgan tayyor tarzda inson psixikasiga o'tkaziladi.

4. G'oyalar tahlilini amalga oshirish jarayoni- g'oyalar tahlilini amalga oshirishda, hoyalar qidirishda, to'lqinli taraqqiyot jarayoni sodir bo'ladi. Inson tafakkurida ba'zi o'zgarishlar sodir bo'ladi, bunda inson tafakkuri o'zini tinch va osuda tutmaydi, balki u turli keskin harakatlarga moyil bo'ladi. Bu vaqtda odam bir mavzudan birdaniga boshqa mavzuga o'tib ketishi, ba'zi harakatlarni bajarishi mumkin bo'ladi. Bu inson tafakkurida kechayotgan ong oqimlarining faoliyati hisoblanadi. Ushbu jarayonlarning natijasi sifatida –so'nggi qaror pishib yetiladi.

5. Analiz va sintez jarayoni-kreativ tafakkur faoliyati natijalarni tahlil qilish jarayoni, ya'ni mantiqiy tahlil jarayoni. Bu davrda ong oqimida pishib yetilgan barcha g'oyalar yaxlitlik va umumiylikda tahlildan o'tkaziladi, hamda kreativ tafakkur mehnatining natijasi sifatida so'nggi qaror qabul qilinadi.

Yuqorida qayd etilgan jarayonlar o'ta murakkab jarayonlar bo'lib, u tezlik bilan amalga oshiriladi. Kreativlik tafakkurni odatdagi fikrlash yo'lidan ancha qiziqarli bo'lgan noan'anaviy usullarga olib keladi, shu sababli inson tafakkurida optimal qarorlar vujudga keladi va tug'iladi. Original, unikal, noan'anaviy, optimal qarorlar esa zamonaviy jamiyatni ilg'orlik, taraqqiyot, iqtisodiy takomil sari yetaklovchi kuch hisoblanadi.

Intellekt insonning aqliy salohiyati bo'lsa, kreativlik mana shu aqliy salohiyatni maqsadga yo'naltirilgan tarzda erkin ishlata olish qobiliyati hisoblanadi. U inson faoliyatiga ilhom va ijodkorlik kabi xususiyatlarni baxsh etadi.

Intellektuallik – yoshlarning aqliy salohiyatini shakllantirish, ularni zamonaviy jamiyatda yashashga tayyorlashning quyi bosqichi hisoblanadi. Ularni kreativ tafakkurga o'rgatishgina, ularning aqliy salohiyatini ishga sola olish qobiliyati tarbiyalanganligini ko'rsatadi. Ya'ni kreativlik mavjud muammolarning yangicha yechimlari hisoblanadi.

Hozirda ko'plab ilm dargohlarida (ayniqsa chet ellarda) kreativlikni tarbiyalashga katta e'tibor qaratishmoqda. Buning sababini esa biz yuqorida yoritishga harakat qildik.

Shu boisdan pedagoglarning kreativlikni tarbiyalashga e'tibor qaratishlari maqsadga muvofiq hisoblanadi. Buning uchun birinchi navbatda kreativ tafakkur o'qituvchining o'zida mujassam bo'lishi zarur. Quyida kreativlikni tarbiyalashning ba'zi mezonlarini keltiramiz:

1. O'z tafakkuringizni original, optimal yechimlar topish va ularni targ'ib qilishga qarating, yangi g'oyalarni ishlab chiqishga o'zingizni undang;

2. Yangiliklardan yoki boshqa insonlar siz to'g'ringizda noto'g'ri tushunchaga borishidan cho'chimang;

3. Keng mushohada etishga harakat qiling, an'anaviy bo'lmagan sullardan foydalanish, o'z tafakkur tarzi, milliy mentalitet va stereotiplar qobig'idan chiqib ketishga urining, erkin ijodiy mushohada yuriting;

4. Agar birinchi tajribangiz muvaffaqiyatsiz bo'lsa ham, o'z tajribangizdan voz kechmang, noan'anaviy usullarda fikrlashni davom ettiring, masala yechimining boshqa variantlarini topishga harakat qiling, boshqa yo'llarni aqlan qidirib topish davom eting;

5. Disput, diskussiya, bahs, munozaralar uchun doimo ochiq bo'ling, uni o'zingizga qaratilganligiga ishonmang, bahsni to'g'ri tashkil qiling, o'z fikringizni har qanday bahslashuv jarayonida nazorat qilib boring;

6. Tushunarsiz narsa va hodisalarning mohiyatini anglashga harakat qiling.

7. An'anaviy usullarda faoliyat olib borishdan voz keching, yangi usullarda ishlashga urinib ko'ring;

8. Yangi g'oyalardan qo'rqmang, ularni albatta keng qo'llang.

Bugungi kunda dunyo ta'lim hamjamiyati, pedagogika va psixologiya oldida ta'lim muassasalarida shaxsni optimal rivojlantirish vazifasi turibdi. 21 asr yoshlarini bilimlarni o'zlashtirishda, ertangi jamiyatga tayyorlashda nafaqat an'anaviy, balki noan'anaviy kreativ tafakkurga ega bo'lgan kadrlar qilib tayyorlashimiz zarur. Zero, zamonaviy ta'lim taraqqiyoti yangi bilim, malaka va g'oyalar hisobiga rivojlanadi. Bu esa o'z o'rnida jamiyat taraqqiyoti, xalq forovonligi va davlatimiz ravnaqi uchun xizmat qiladi.

Pedagoglarda kreativlik sifatlarini rivojlantirishning samarali yo'llari

Aytib o'tilganidek, barcha shaxslarda bo'lgani kabi pedagoglar ham kreativlik sifatleri o'z-o'zidan rivojlanmaydi. Shunga ko'ra tadqiqotlarda shaxs (jumladan, pedagoglar)da kreativlik sifatlarini muvaffaqiyatli rivojlantirishning bir qator yo'llari yoritiladi. Patti Drepeau tomonidan ham shaxs (jumladan,

pedagoglar)da kreativlik sifatlarini muvaffaqiyatli rivojlantirishning to'rtta yo'li ko'rsatilgan:

1-yo'l: kreativ fikrlash ko'nikmasini shakllantirish. Bunda asosiy urg'u kreativ fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish asosiy e'tibor markazida bo'lib, talabalar fe'llar yordamida kreativ xarakterdagi harakatlarning mohiyatini ifodalashga yo'naltiriladi. Xususan, o'qituvchilar kreativ fikrlash ko'nikmasini samarali shakllantirish maqsadida talabalarga ularni fikrlashga undovchi savollar tarkibida zarur fe'llarning bo'lishiga e'tibor qaratiladi. Bu holat misollar bilan tushuntirilsa, talabalardan “yurak va qon aylanish tizimi o'rtasidagi bog'liqlikni ta'riflab bering” mazmunidagi nazorat savoli ularda kreativlikni shakllantirmaydi. Zero, savol tarkibidagi “ta'riflab bering” tushunchasi o'z mohiyatiga ko'ra “mavjud bilimlaringizni birma-bir aytib o'ting” deyish bilan teng.

Nazorat savollarini berishda talabalarni fikrlashga undovchi so'z (fe'l)lardan foydalanish ularning kreativ fikrlashlarini osonlashtiradi. Shu sababli shaxsda kreativ sifatlarni shakllantirishning birinchi yo'lga ko'ra pedagoglar turli, antiqa, noan'anaviy hamda puxta javobni berishga majbur qiluvchi so'z (fe'l)lardan foydalanishlari maqsadga muvofiqdir. M: “bog'liqlikni toping”, “yarating”, “bashorat qiling”, “fikrni mantiqan bayon eting”, “tasavvur qiling” kabi so'z (fe'l)lardan foydalanish amaliy jihatdan samarali sanaladi.

Agarda pedagog talabalardan “yurak va qon aylanish tizimi o'rtasidagi bog'liqlikni ta'riflab berish”ni talab qilish o'rniga, “yurak va qon aylanish tizimi o'rtasidagi bog'liqlikning barcha turlarini keltirish”ni so'rashi lozim. Natijada talabalar ham mavjud bilimlarni umumlashtirish, ham yangi fikr va g'oyalarni ilgari surish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Pedagoglar birinchi yo'lni qo'llash – talabalarda kreativlik ko'nikmasini shakllantirishda yosh o'qituvchilarning “Kreativlik xaritasi”dan foydalanishlari maqsadga muvofiqdir.

2-yo'l: amaliy kreativ harakat ko'nikmalarini rivojlantirish.

Pedagoglar talabalarda kreativ harakat ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirishda ko'rsatmali metod va usullardan foydalanadi. Bu o'rinda savollardan foydalanish faqat qisqa muddatda yordam berishi mumkin, biroq, talabalara interfaollik va kirishimlilikni rivojlantirmaydi.

3-yo'l: kreativ faoliyat jarayonlarni tashkil etish. Mazkur yo'l talabalarni muammoni yechish va innovatsion g'oyalarni ilgari surish jarayonida kreativ, ijodiy fikrlashga urg'u beradi.

Mazkur jarayonlarda kreativ metod va usullar faol qo'llanilmasa-da, kreativ fikrlash yuz beradi. M: “Yurak va qon aylanishi tizimi o'rtasidagi bog'liqlikni topish”. Topshiriqni bajarar ekan, talabalar odamning qon aylanishi tizimi bilan bog'liq turli muammolarni tahlil qiladi. Natijada ushbu jarayonda ko'p tomonlama fikrlash, mushohada yuritish ro'y beradi.

4-yo'l: kreativ mahsulot (ishlanma)lardan foydalanish. Bu yo'lni tutishda pedagog talabalarga “Odamning qon aylanish tizimi” mavzusida Power Point dasturi yoki mul'timediya yordamida taqdimotni yaratish topshirig'ini berishi mumkin. Taqdimotni tayyorlash jarayonida talabalarda kreativ fikrlash ko'nikmalari faol rivojlanadi.

Talabalar o'zlarining kreativ fikrlash qobiliyatlarini qulay muhitda to'la namoyon qilishlari mumkin. Agar talabalarda muvaffaqiyatsizlikka uchrash qo'rquv hissi mavjud bo'lsa, fikrni noto'g'ri ifodalashdan hadiksirasalar, tanqidga uchrasalar bunday vaziyatda ulara kreativ fikrlash ko'nikmalarini samarali shakllantirish yoki rivojlantirish mumkin bo'lmaydi.

Bu jarayonda ular tomonidan mavzu mazmunining puxta anglanishi va kreativ fikrlash ko'nikmalarini baholashda qo'llaniladigan metod va vositalar muhim ahamiyat kasb etadi.

Kreativ xarakterga ega muhitdagina talabalar o'rganayotgan mavzuning mazmuni, o'quv axborotlar o'rtasidagi o'zaro aloqani tushunish imkoniyatiga ega bo'ladi va bu haqida fikrlash boshlashadi. M: Talabalar “Immigratsiya

hodisasining mohiyati”ni “Aqliy hujum” strategiyasi asosida o'rganish jarayonda, eng avvalo, strategiyaning o'zi nimaligini, uni qanday qo'llash zarurligi haqidagi tushunchalarga ega bo'lishlari lozim.

Pedagoglarning kreativligini ifodalovchi belgilar va tamoyillar

O'qituvchining ijodkor va kreativ bo'lishi yoki bo'lmasligi emas, balki darslarni ijodkorlik, kreativlik ruhida tashkil etishi, yangi g'oyalarni ta'lim jarayonida sinab ko'rishga intilishi zarur.

Muayyan omillar pedagoglarda kreativlik sifatlari, malakalarini rivojlantirishga to'sqinlik qiladi. Shu sababli pedagogik jarayonda o'qituvchilar ushbu omillarni barataf etishga e'tibor qaratishlari lozim. Quyidagi omillar shaxsda kreativlikni rivojlantirishga to'sqinlik qiladi:

o'zini tavakkaldan olib qochish;

fikrlash va xatti-harakatlarda qo'pollikka yo'l qo'yish;

shaxs fantaziyasi va tasavvurining yuqori baholanmasligi;

boshqalarga tobe bo'lish;

har qanday holatda ham faqat yutuqni o'ylash.

Mashg'ulotlarda o'qituvchi “kreativlik yo'l xaritasi”ga ko'ra quyidagi to'rtta yo'nalish bo'yicha harakatlanadi va ulardagi harakatlar pedagoglarning kreativligini ifodalovchi belgilar sanaladi:

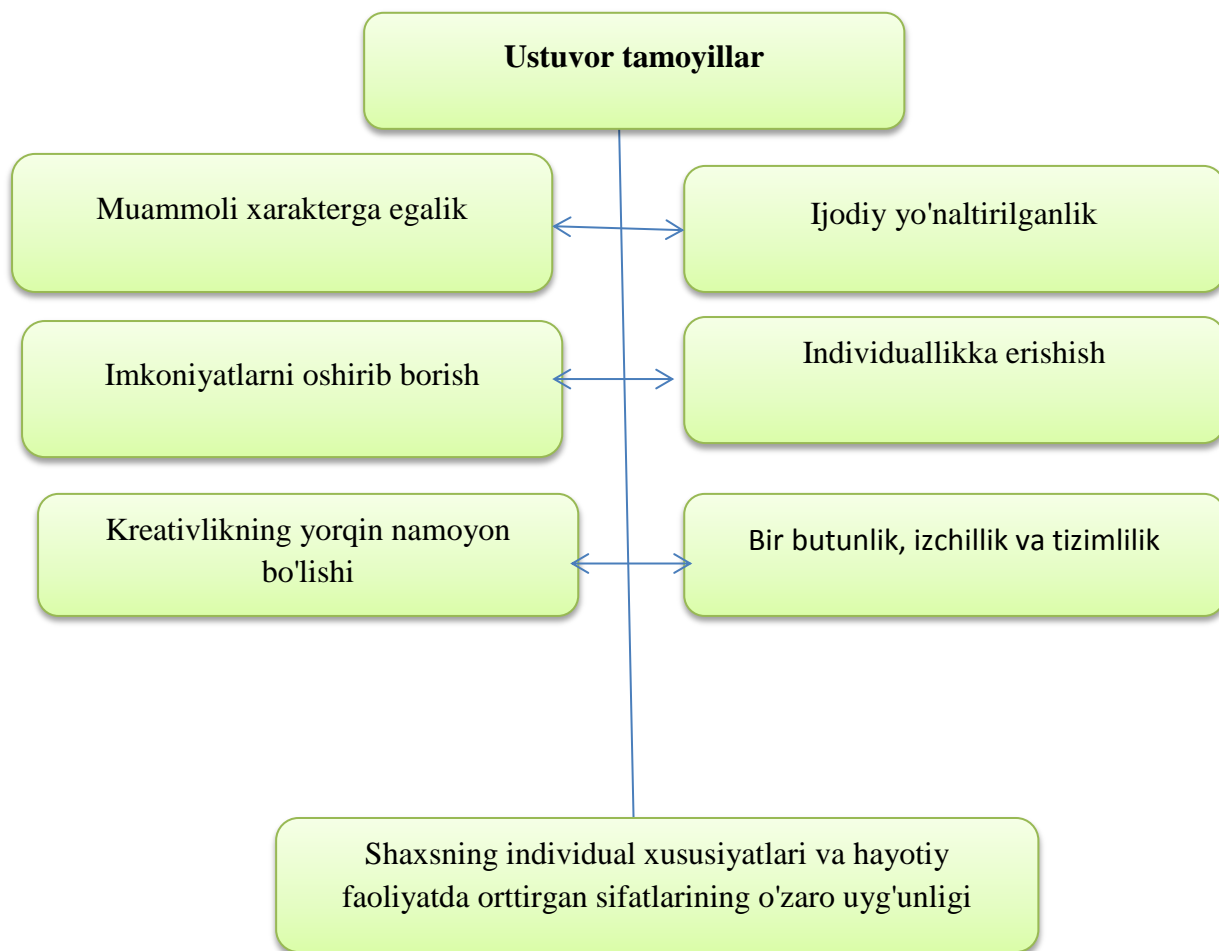
-ijodiy fikrlash ko'nikmalarini namoyon etish;

-talabalarni o'quv fanlarini qiziqish bilan o'zlashtirishga rag'batlantiruvchi strategiya (metod va vositalar)an foydalana olish;

-innovatsion yondashuv va pedagogik masala (muammo)larning yechimini topishga kreativ yondashish;

-kutiladigan natija.

Pedagogning kreativlik potentsiali ko'p darajali jarayon va u quyidagi tamoyillarga tayanadi:

7-rasm. Pedagog kreativlik potentsialining ustuvor tamoyillari

Talabalarni kreativ fikrlashga o'rgatish, ularda kreativ tafakkurni shakllantira olish uchun avvalo o'qituvchining o'zi kreativ, ijodkor shaxs bo'lishi zarur.

Bordi-yu, uning o'zi kreativlik sifatlariga ega bo'lmasa, u holda qanday qilib, talabalarni kreativ fikrlashga rag'batlantira oladi. Chiqariladigan yagona xulosa quyidagicha: o'qituvchining o'zi kreativ, ijodkor bo'lsagina, talabalar ham shunday bo'la oladi.

Pedagoglarning kreativlik imkoniyatlari va ularning tarkibiy asoslari

Pedagogning kreativlik potentsiali uning umumiy xususiyati sifatida aks etadi. U ijodiy faoliyatning dastlabki sharti va natijasi sanaladi. Mazkur sifat shaxsning o'z-o'zini namoyon qilish layoqatiga egalikni va tayyorlikni ifodalaydi. Qolaversa, kreativ potentsial negizida har bir mutaxassisning shaxsiy qobiliyatlari, tabiiy va ijtimoiy quvvati yaxlit holda namoyon bo'ladi. Kreativ potentsial bilish jarayoniga yo'naltirilgan ijodkorlik bilan chambarchas bog'liq. Pedagogning kreativ potentsiali an'anaviy tafakkur yuritishdan farqli ravishda quyidagilarda namoyon bo'ladi:

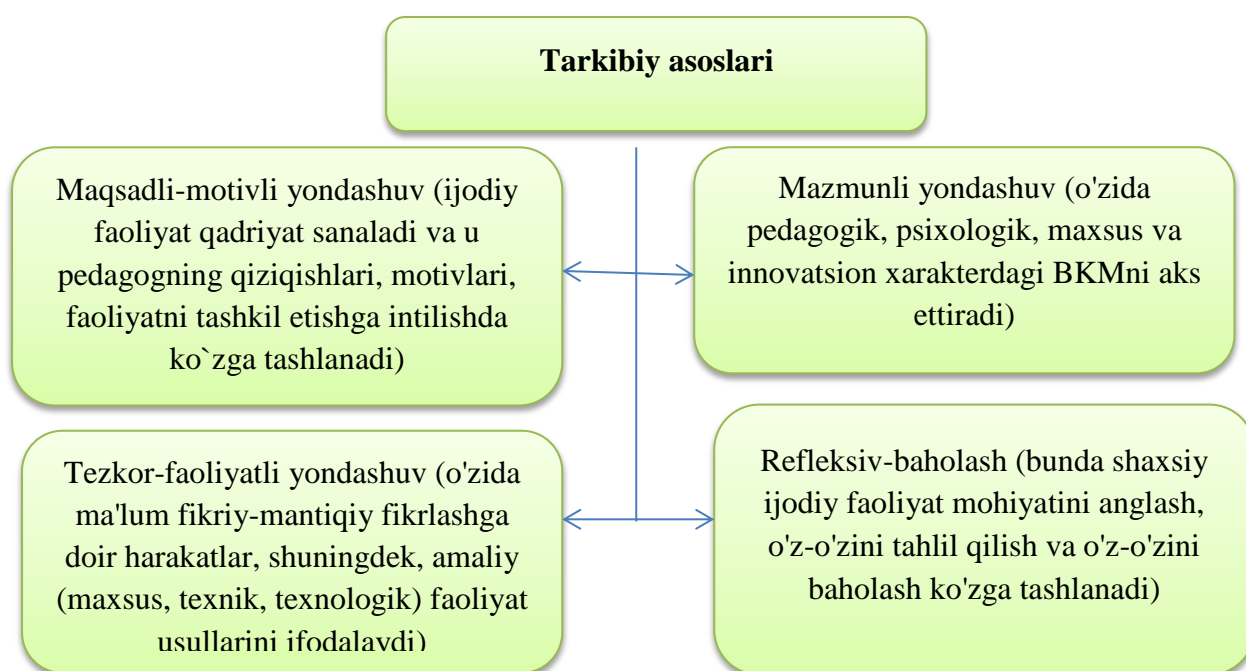
- tafakkurning tezkorligi va egiluvchanligi;
- yangi g'oyalarni yaratish qobiliyati;
- bir qolipda fikrlamaslik;
- o'ziga xoslik;
- tashabbuskorlik;
- noaniqlikka toqat qilish;
- zakovatli bo'lish

Pedagog kreativlik potentsialiga ega bo'lishi uchun kasbiy faoliyatida quyidagilarga e'tiborini qaratishi zarur:

- kasbiy faoliyatiga ijodiy yondashish;
- yangi-yangi g'oyalarni yaratishda faollik ko'rsatish;
- ilg'or pedagogik yutuq va tajribalarni mustaqil o'rganish;
- hamkasblar bilan pedagogik yutuqlar xususida fikr almashish.

Har bir pedagogning o'zini o'zi rivojlantirishi va o'zini o'zi namoyon etishi bevosita uning kreativlik qobiliyatiga egaligi bilan bog'liq. Odatda pedagoglarning kreativlik qobiliyatiga ega bo'lishlari pedagogik muammolarni hal qilishga intilish, ilmiy-tadqiqot ishlari yoki ilmiy loyihalarni amalga oshirish va o'zaro ijodiy hamkorlikka erishishlari orqali ta'minlanadi. Pedagog o'z-o'zidan ijodkor bo'lib qolmaydi. Uning ijodkorlik qobiliyati ma'lum vaqt ichida izchil o'qib-o'rganish, o'z ustida ishlash orqali shakllantiriladi va u asta-sekin takomillashib, rivojlanib boradi. Har qanday mutaxassisda bo'lgani kabi bo'lajak

pedagoglarning kreativlik qobiliyatiga ega bo'lishlari uchun talabalik yillarida poydevor qo'yiladi va kasbiy faoliyatni tashkil etishda izchil rivojlantirib boriladi. Bunda pedagogning o'zini o'zi ijodiy faoliyatga yo'naltirishi va bu faoliyatni samarali tashkil eta olishi muhim ahamiyatga ega. Pedagog ijodiy faoliyatni tashkil etishda muammoli masalalarni yechish, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, shuningdek, pedagogik xarakterdagi ijod mahsulotlarini yaratishga alohida e'tibor qaratishi zarur. Pedagogning kreativ potentsiali quyidagi tarkibiy asoslarni o'z ichiga oladi (8-rasm):

8-rasm. Pedagog kreativ potentsialining tarkibiy asoslari.

Muammoli masala va vaziyatlarni hal qilar ekan, pedagogning masala yechimini topishga ijodiy yondashishi unda hissiy-irodaviy sifatlarning rivojlanishiga yordam beradi. Pedagog o'z oldiga muammoli masalalarni qo'yish orqali mavjud bilimlari va hayotiy tajribalariga zid bo'lgan dalillar bilan to'qnash keladi. Buning natijasida o'z ustida ishlash, mustaqil o'qib o'rganishga nisbatan ehtiyoj sezadi.

Kreativlik potentsialiga ega pedagog o'zida quyidagi malakalarni namoyon eta oladi:

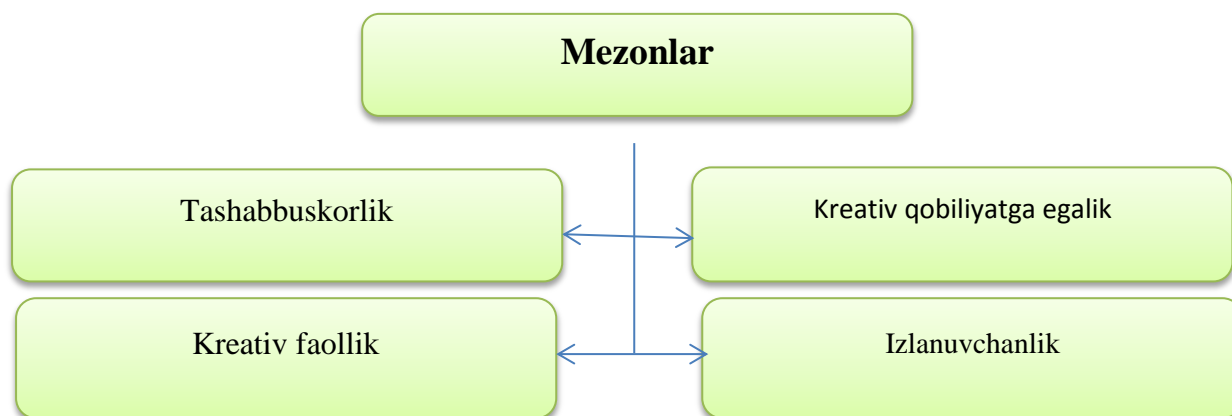
- bajariladigan vazifaning mohiyati va ahamiyatini belgilay bilish;
- masalaning qo'yilishini tahlil qila olish;
- masalani hal qilish rejasini tuzish;
- masalani hal qilishda samarali metodlar (analiz, sintez, induksiya, deduktsiya, taqqoslash va b.)larni qo'llash;
- masalani hal qilish usullarini tanlay olish;
- qabul qilingan qarorning to'g'riligini asoslash va qayta tekshirish;
- masalani hal qilishda kichik tadqiqot (izlanish)ni olib borish;
- masalani hal qilish sharoiti, jarayonning borishi va masala yechimi yakunlarini umumlashtirishga oid dalillarni rasmiylashtirish.

Pedagogning ilmiy-tadqiqot ishlari va ilmiy yoki ijodiy loyihalarni amalga oshirishi unda kreativlik potentsialini yanada rivojlantiradi. Natijada pedagog:

- ijodiy fikrlashga odatlanadi;
- ilmiy-tadqiqot faoliyatini olib borish ko'nikmalarini puxta o'zlashtiradi;
- pedagogika yoki mutaxassislik fani yutuqlari hamda ilg'or tajribalardan foydalanish imkoniyatlarini mustaqil tahlil qiladi;
- pedagogik jamoa tomonidan olib borilayotgan ilmiy tadqiqot va ijodiy loyihalarni bajarishda faol ishtirok etadi.

Pedagoglarning kreativlik imkoniyatini aniqlovchi mezonlar va ularning darajalari

Kasbiy faoliyat samaradorligini baholashda pedagogning ijodkorligi – kreativ potentsiali darajasini baholash muhim ahamiyatga ega. Pedagogning kreativlik potentsiali darajasini aniqlovchi mezonlar quyidagilar sanaladi (9-rasm).

9-rasm. Pedagogning kreativ potentsiali darajasini aniqlovchi mezonlar

Ushbu mezonlar pedagoglar kreativ potentsialini uch darajada aniqlash imkonini beradi (1-jadval):

1-jadval.

Pedagog kreativ potentsialining muhim darajalari

№	Darajalar	Daraja xususiyatlari
1.	Yuqori	Muntazam ravishda turli tashabbuslarni ilgari suradi, kreativ qobiliyatga egaligini izchil namoyib etib boradi, kreativ jihatdan o'ta faol, izlanuvchan
2.	O`rta	Ba'zan u yoki bu tashabbusni ilgari suradi, kreativ qobiliyatga egaligi muntazam bo'lmasa-da, ammo namoyon bo'ladi, kreativ jihatdan bir qadar faol, izlanuvchan bo'lishga intiladi
3.	Past	Garchi u yetarlicha asoslanmagan bo'lsa-da, tashabbusni ilgari surshga intiladi, kreativ qobiliyati yetarlicha namoyon bo'lmaydi, izlanuvchan bo'lishga intilmaydi

Shunday qilib, "Kreativ pedagogika" fanini o'qitish bo'lajak pedagoglarda ularga xos kreativ sifat va ijodiy- pedagogik faoliyat malakalarini samarali rivojlantirish imkonini beradi.

Pedagoglarda kreativlik sifatleri, ijodiy-pedagogik faoliyat malakalarini rivojlantirish borasida amerikalik tadqiqotchi Patti Drepeau tomonidan taklif qilingan yo'llarda foydalanish kutilgan natijalarni qo'lga kiritishga yordam

beradi. Qolaversa, pedagoglarda kreativlik sifatlarini shakllantirisha ustuvor tamoyillar asosida ish ko'rish aniq maqsaga yo'naltirilgan faoliyat samaradorligini kafolatlaydi. Amaliy mashg'ulotlar jarayonida bo'lajak pedagoglarning kreativlik imkoniyatlarining aniq mezonlar asosida aniqlash, daraja ko'rsatichlarini baholash asosida bu boradagi yutuq va kamchiliklarni belgilash, yutuqlarni boyitish, kamchiliklarni bartaraf etish chora-tadbirlarini belgilash mumkin bo'ladi.

Nazorat savollari:

1. Pedagogik kreativlikka qanday sifatlar xos?
2. Pedagoglarda qanday ijodiy-pedagogik faoliyat malakalari mavjud bo'lishi zarur?
3. Shaxsda kreativlik sifatlarini rivojlantirishning qanday yo'llari mavjud?
4. Pedagoglarning kreativligini ifodalovchi belgilar nimalarda aks etadi?
5. Shaxs kreativligini rivojlantirishning ustuvor tamoyillari qaysilar?
6. Pedagoglarning kreativlik imkoniyatlari nimalarda aks etadi?
7. Pedagoglar kreativlik imkoniyatlarining tarkibiy asoslari nimalardan iborat?
8. Pedagoglarning kreativlik imkoniyati qanday mezonlar yordamida aniqlanadi?
9. Pedagoglarning kreativlik imkoniyati qanday darajalarda namoyon bo'ladi?

4-modul: OTM pedagoglarida kreativlik sifatlari va ijodiy tafakkurni rivojlantiruvchi metod, vosita va texnologiyalar

Reja:

1. Pedagoglarning kreativlik sifatlariga egaliklarini aniqlovchi shakl, metod va vositalar.

2. Bo'lajak pedagoglarda kreativlik sifatlarini rivojlantirish bosqichlari.

3. Pedagoglarda kreativlik sifatlarini rivojlantiruvchi metod, vosita va texnologiyalar.

4. Pedagogik faoliyatni tashkil etishda axborot texnologiyalari imkoniyatlaridan ijodiy foydalanish.

Tayanch tushunchalar: *kreativlik sifatlari, kreativlik sifatlariga egalikni aniqlash, shakl, metod, vosita, kreativlik sifatlarini rivojlantirish, axborot texnologiyalari.*

Rivojlangan kreativlik shaxs ijodkorligining muhim tarkibiy qismidir. U shaxsning kognitiv maqsadga erishish, boshlangan ijodiy ishni davom ettirish, bilish faoliyatidagi qiyinchiliklarni bartaraf etish, aqliy harakatlarni rejalashtirish va ketma-ketlashtirish, maqsadga erishish variantlari va usullarini izlash istagida ifodalanadi.

Shuningdek shaxsda stenik tuyg'ular (kognitiv va ijodiy faoliyatdan quvonch hissi, ixtirolar jarayonida qiyinchiliklarni engishga tayyorlik, kognitiv yoki ijodiy maqsadga erishishdan g'ururlanish, biror narsa o'ylab topish imkoniyatidan zavqlanish, ijodiy ish boshlanishidagi optimistik faollik, uning ijobiy natijasini kutish, muvaffaqiyasizliklar holatida xotirjamlik va boshqalar) ham hosil bo'ladi.

Inson aql-zakovati sohasidagi mutaxassislar ijodiy jarayonni ta'minlash uchun konvergent (mantiqiy, ketma-ket, chiziqli) va divergent (yaxlit, intuitiv,

aloqador) tafakkurning kombinasiyasi zarur deb hisoblaydilar. Tafakkur xususiyatlarining bunday kombinasiyasi natijasi ongning ravonligi va moslashuvchanligi, shuningdek, o'ziga xoslik, hukmning aniqligi bilan uyg'unlikda namoyon bo'ladi

Pedagogik jarayonda ijodkorlikni rivojlantirish uchun shaxs salohiyatini oshirishga, ijodiy faolligini oshirishga yordam beradigan o'qitish metodlari va texnologiyalaridan foydalanish zarur. Ushbu texnologiyalar shaxsning o'zini o'zi qadrlashni shakllantirishga, o'z imkoniyatlariga bo'lgan ishonchni oshirishga va voqelik bilan adekvat aloqada bo'lishga to'sqinlik qiladigan psixologik qiyinchiliklarni rivojlanishiga yordam beradi.

Xorijiy mamlakatlarning ta'lim tizimi amaliyotida shaxs kreativlik sifatlarida shakllantirish yoki rivojlantirishga xizmat qiladigan ko'plab metod va strategiyalar qo'llaniladi. Ushbu metod va strategiyalarning didaktik ahamiyati shundaki, ular talaba va o'quvchilarni o'quv materiallari yuzasidan chuqur o'ylashga majbur qiladi. Shu sababli bu metod va strategiyalarni kreativlik sifatleri nihoyatda past rivojlangan o'quvchi va talabalar bilan ishlash jarayonida samarali qo'llab bo'lmaydi.

Kreativ shaxslar ikki toifaga bo'linadi:

1.Katta kreativlar (“katta K”). Ular o'zlari faoliyat olib borayotgan sohaning yetakchilari bo'lib, sohada doimo o'zgarishlarni sodir etishga intiladi.

2.Kichik kreativlar (“kichik K”). Ular o'zlarining kreativlik sifatlaridan faqatgina kundalik hayotda muayyan foydaga erishish uchun foydalanadi.

Aksariyat talabalar o'zlarini kreativ shaxs emas, deb hisoblaydi. Ularning nazarlarida kreativlik go'yoki ular yetisha olmaydigan orzu va u faqat iqtidorli shaxslardagina namoyon bo'ladi. Bunday fikrga ega talabalar kreativlik sifatlariga egalik o'z sohasining yetakchilari (ya'ni “katta K” toifasiga kiruvchi shaxslar), san'at sohasida tahsil olayotgan yoki faoliyat yuritayotgan talabalarda bo'lishiga ishonadilar. Talabalar qachonki kreativ shaxs bo'lish uchun o'z sohasining yetakchisigina bo'lish shart emasligi tushunsalar, o'zlarida kreativlik sifatlarini samarali shakllantirishga muvaffaq bo'ladi. Shundagina ular o'zlarini past baholashga barham berib, yangi, ilg'or g'oyalar bilan o'zlarini namoyon etishlari, ta'lim jarayoni kun sayin faollik ko'rsatishga muvaffaq bo'ladilar, ta'lim olishga bo'lgan qiziqishlari ortadi, o'zlashtirish ko'rsatkichlari yanada yaxshilanadi. O'zlarini baland baholay boshlab, kreativ sifatlarni namoyon etish borasida mavjud ko'rsatkichlardan ko'ra yuqori natijalarga erishishga intiladilar.

Amaliyotning ko'rsatishicha, talabalar qancha ko'p kreativlik sifatlarini namoyon etsalar, shuncha ko'p faollikka erishadilar. Kreativ xarakterga ega mashg'ulotlar talabalarning qiziqishlarini kuchaytirib, ular yanada ko'proq harakat qilishga undaydi.

Duek tomonidan e'tirof etilishicha, talabalar amaliy harakat va faollik jiddiy o'zgarishlarga olib kelmasligiga ishonishdek salbiy tushunchalarga ega. Ular o'zlarining muayyan imkoniyatlarga egaliklarini biladilar, biroq, mavjud imkoniyatlari hech narsani o'zgartirmaydi deb hisoblaydi. Shu sababli ular o'zlarining faollik darajasini erishayotgan yutuqlari bilan emas, aksincha, doimo muvaffaqiyatsizliklari bilan baholashga odatlanib qolishadi. Bu esa nihoyatda

xavfi. O'zlarini yuqori baholaydigan talabalar esa mavjud ko'nikma, malaka va iqtidorlari yanada rivojlanib borishiga ishonadilar.

Bunday talabalar odatda murakkab ishlarda faol qatnashadilar va o'zlarini namoyon eta oladilar ham. Xato qilsalar undan xulosa chiqarib, o'sishda davom etadilar. Bunday fikrlash odatiga ega o'quvchilar kirishimliroq va kreativlik ko'nikmasidan foydalanishga moyil bo'ladi.

Rivojlangan xorijiy mamlakatlar bugungi kunda iqtidorli bolalarni aniqlash borasida katta tajribalarga ega. Ta'lim tizimida iqtidorli bolalarni aniqlash va ularga ta'lim berishga oid ko'plab metodikalar mavjud. Quyida ularning ayrimlari to'g'risida to'xtalib o'tiladi:

Slosson testi. Katta yoshlilar hamda bolalarning aqliy qobiliyatini o'lchashga xizmat qiladi. Berilayotgan barcha testlarga javoblar og'zaki tarzda olinadi. Kichik yoshli bolalarga berilayotgan topshiriqlarning ayrimlari bolalar tomonidan ayrim harakatlar (masalan, qog'oz, qalam yoki ruchkalardan foydalanish)ning bajarilishiga oiddir. Test aqliy qobiliyat darajasining o'rganilayotgan sifatlarga nisbati tarzida aniqlanadi. Bu o'rinda yuqori natija 120 va undan ortiq ko'rsatkich sanaladi.

Vekslerov shkalasi. Vekslerov shkalasi ("PPSI" testi) aqliy qobiliyatni aniqlashga imkon beruvchi individual test hisoblanadi. U ikki qismdan iborat:

1) og'zaki shkala (ma'lum materialni o'zlashtirish, uning mazmunini tushunish, arifmetik topshiriqlarni bajarish, o'zaro o'xshashliklarni topish, lug'at boyligiga egalikni namoyish etish kabi beshta ko'rsatkich bo'yicha baholanadi);

2) harakat shkalasi (kubiklardan konstruktsiyalar yaratish, labirintlarni topish, chizilayotgan surat (kartinalar)ni yakuniga yetkazish, tavsiya etilayotgan kod (tasvir)lar mohiyatini ochib berish ("Hayvonlarning uylari" mavzusi bo'yicha) kabi beshta holat ko'rsatkichlari bo'yicha baholanadi.

Torrens (I) testi¹¹. Torrens (I) testi yozma shaklda bo'lib, tafakkurning quyidagi sifatlarini aniqlashga yordam beradi:

tezkorlik;

aniqlik;

tasavvurning boyligi va o'ziga xosligi.

Test noto'g'ri shaklda yoritilgan surat (kartina)ni to'g'ri shaklda ifoda etishga asoslanadi. Bunda boladan juda yorqin ranglarda noto'g'ri tasvirlangan kartinani alohida qog'ozga to'g'ri shaklda qayta tasvirlay olish talab etiladi.

Torrens (II) testi¹². Torrens (II) testi og'zaki shakldagi test bo'lib, bolalar va kattalarning ijodiy qobiliyatini og'zaki usullar yordamida aniqlashga xizmat qiladi. Test quyidagi tavsifga ega:

savollarni bera olish malakasiga egalik;

surat (kartina)lar majmuida tasvirlangan vaziyatlarga mos keluvchi holatlarning sabab va oqibatlarini aniqlay olish;

kundalik hayotda eng oddiy va ommaviy predmetlarni qo'llashning o'ziga xos usullarini taklif eta olish;

-barcha uchun yaxshi tanish bo'lgan predmetlar bo'yicha kutilmagan savollarni bera olish;

-taxminlarni ilgari sura olish.

Pedagogik manbalarda ilgari surilgan g'oyalarga tayangan holda pedagog ega bo'lgan kreativ tafakkur darajasini quyidagi metodlar¹³ yordamida baholash mumkin:

-ta'lim-tarbiya jarayonida o'qituvchi shaxsi va faoliyatini bevosita o'rganish metodlari (pedagogik kuzatish, o'qituvchining ish hujjatlari va rejalarini o'rganish, suhbat va h.k.);

-pedagogik tafakkurni tashxislashga yordam beruvchi maxsus metodlar (tashxisli vaziyatlar, anketa, reyting, test va b.)

Ushbu metodlar yordamida oliy ta'lim muassasalari talabalarining pedagogik bilimlari darajasini ham baholash mumkin. Faqat bu o'rinda o'qituvchining ish hujjatlari, rejalarini o'rganish emas, balki talabalarning

individual, mustaqil ta'lim olishlari va ularning natijalarini tahlil etish maqsadga muvofiqdir.

Bo'lajak pedagoglarda kreativlik sifatlarini rivojlantirish bosqichlari

Kreativlik “turli vaziyatlarda ta'lim va tarbiyaga oid masalalar yuzasidan qarorlarni qabul qilishda yaqqol namoyon bo'lib, u pedagogning ijodiy faolligini tavsiflaydi”. Mohiyatiga ko'ra OTM pedagoglarida kreativlik sifatlarini rivojlantirish ular tomonidan pedagogik, psixologik hamda mutaxassislik fanlari asoslaridan to'la xabardor bo'lish, ular tomonidan o'zlashtirilgan bilimlarni amaliyotda faol qo'llay olish ko'nikma va malakalarini shakllantirish hisobiga kechadi. Har qanday shaxsda bo'lgani kabi pedagoglarda ham ijodiy-kasbiy xarakterdagi sifatlardan biri sifatida kreativlik muayyan bosqichlarda rivojlanadi. Ta'lim amaliyotini kuzatish, talabalar va malaka oshirish kursi tinglovchilarining faoliyatini o'rganish, tashxislovchi metodlarni qo'llash natijasida mu'lum bo'ldiki, pedagoglarda kreativlik quyidagi to'rt bosqichda shakllanadi va rivojlanadi.

Bosqichlar	Mazmuni
1-bosqich	Pedagogik, psixologiya, falsafa, estetika kabi fanlar (turkum fanlar)ning nazariy-metodologik asoslarini o'zlashtirish
2- bosqich	O'zlashtirilgan nazariy bilimlarni uzluqli va uzluksiz pedagogik amaliyot davrida, shuningdek, amaliy mashg'ulotlar va mustaqil ta'lim jarayonida amaliyotga tadbiq etish ko'nikmalarini hosil qilish
3- bosqich	Mustaqil ravishda o'qib-o'rganish va ijodiy izlanish asosida hosil qilingan amaliy ko'nikmalarning malakalarga aylanishiga erishish
4- bosqich	Mavjud nazariy bilim, amaliy ko'nikma va malakalarga tayangan holda kasbiy faoliyatni samarali tashkil etishga psixologik jihatdan tayyorlanish

Talabalara kreativlik sifatlarining o'zlashtirilishiga erishish yo'lida pedagogik faoliyatni tashkil etishda yuqorida qayd etib o'tilgan barcha bosqichlar birdek ahamiyatli sanaladi.

Pedagoglarda kreativlik sifatlarini rivojlantiruvchi texnologiyalar

Yuqorida aytib o'tilganidek, shaxsda kreativlik sifatlarini rivojlantirish murakkab jarayon sanaladi. Ta'lim jarayonini kuzatish, bevosita pedagogik jarayonni tashkil etish jarayonida quyidagi metodlar talabalarning pedagogik tafakkurini rivojlantirish bilan birga pedagoglarda kasbiy faoliyatni tashkil etishda namoyon bo'luvchi ijodiy malakalarni mustahkamlanishiga xizmat qiladi.

Quyida mazkur metodlarni qo'llash imkoniyati "Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti" fanining negizidan joy olgan "Pedagogika tarixi" bo'limi bo'yicha misollarni keltirish orqali ochib berilgan (keltirilgan misollar o'z mohiyatiga ko'ra shaxs kreativligini rivojlantirishga yordam beradi:

1.Guruhlashtirish. Metodni qo'llashda talabalar o'quv materialini mazmunan yoki unda faol qo'llanilayotgan tayanch tushunchalar asosida guruhlarga ajratib oladilar. Bu usul o'quv materialining kichik bo'lagida ilgari surilgan g'oyalarni puxta o'zlashtirib olish asosida navbatdagi bo'lak matni bilan ishlashga asoslanadi. Guruhlashtirishda dastlabki bo'lak o'quv materiali mohiyatini chuqur anglamay turib, keyingi bo'lak matni bilan ishlashga yo'l qo'yilmaydi. Zaruriyat bo'lsa, har bir bo'lak materiali talabalar tomonidan qayta-qayta o'rganiladi. Guruhlashtirish reja tuzish usuli uchun dastlabki asos bo'la oladi.

Ta'lim jarayonida talabalarda guruhlashtirish metodini qo'llash ko'nikma va malakalarini hosil qilishga e'tibor qaratildi va ular bilan hamkorlikda ishlash asosida bir qator mavzular bo'yicha guruhlar shakllantiriladi.

Misol uchun: Mahmud Qoshg'ariyning pedagogik qarashlarini o'rganishda yaxlit o'quv materialini quyidagicha guruhlashtirish mumkin:

a) Mahmud Qoshg'ariyning “Devoni lug'atit turk” asari va uning ommalashish tarixi;

b) asarda bilim olishning ijtimoiy ahamiyati va bilimli kishilarning shaxsi haqidagi qarashlarning yoritilishi;

v) insoniylik fazilatlarini to'g'risidagi fikrlar asar mohiyatini ochib beruvchi jihatlardan biri ekanligi;

g) mehmon va uning ijtimoiy mavqeini asarda aks ettirilishi;

d) asarda mol-mulk va unga munosabat masalalarining bayon etilishi;

j) xalq maqollarining asar mohiyatini ochib berishdagi o'rni

1.Reja tuzish. Talabalarni o'zlashtirilayotgan mavzu bo'yicha reja tuzishga undash va dastlabki ko'nikmalarni hosil qilish ular tomonidan o'quv materialini mohiyatini chuqur anglanishiga zamin yaratadi. Binobarin, bu holatda tinglanayotgan (o'qituvchi hikoyasi) yoki o'qilayotgan (darslik, qo'llanma, yordamchi adabiyotlar, Internet materiallar va boshqalar) o'quv materialini mantiqiy ravishda guruhlariga ajratish va har bir guruhga kiritilgan materialning tub mazmunini ochib berishga xizmat qiluvchi iboralarni ajratish talabdan barqaror diqqat, mantiqiy fikrlash qobiliyatiga ega bo'lishni taqozo etadi.

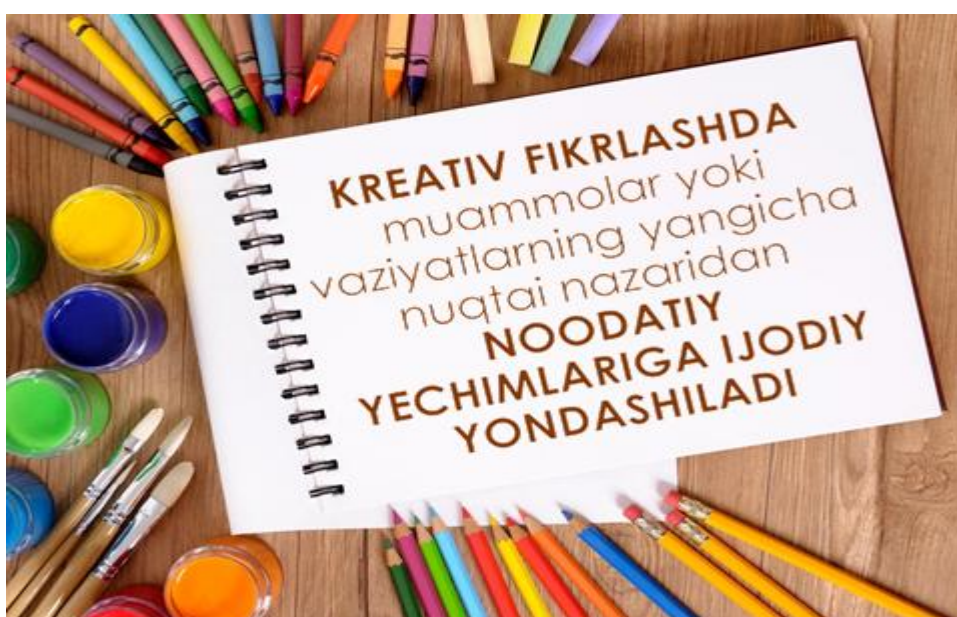
2.Tayanch tushunchalarni aniqlash. Ushbu metodni qo'llashda talabalar ularning e'tiborlariga havola etilayotgan o'quv materialida ilgari surilayotgan fikrlar mohiyatini anglatuvchi tayanch tushunchalarni ajratib ko'rsata olishlari lozim.

Talabalarning tayanch tushunchalarni aniqlay olishlari ularni o'quv materialini mohiyatini yetarli darajada anglay yoki o'zlashtira olganliklaridan dalolat beradi. Ta'lim jarayonida talabalarda tayanch tushunchalarni aniqlash ko'nikma va malakalarini hosil qilishga ham e'tibor qaratildi va ular bilan hamkorlikda ishlash asosida bir qator mavzular bo'yicha tayanch tushunchalar ajratildi.

3.Mavzu ichida kichik mavzularni hosil qilish. O'qituvchi talabalar e'tiborini o'rganilayotgan o'quv materialini mazmuniga ko'ra mustaqil kichik

mavzularga ajratishga qaratadi. Bu usulni qo'llashdan ko'zlangan asosiy maqsad – talabalarda berilayotgan o'quv axborotlar orasidan eng muhim fikrlar yoki qarashlarni ajrata olish ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat.

Ta'lim jarayonida talabalarda mavzu ichida kichik mavzularni hosil qilish ko'nikma va malakalarini hosil qilishga ham e'tibor qaratildi va ular bilan hamkorlikda ishlash asosida bir qator mavzular bo'yicha mavzu ichida kichik mavzular hosil qilindi. Binobarin, bo'lajak o'qituvchilar o'quvchilarga eng muhim axborotlarni uzata olish qobiliyatiga ega bo'lishlari zarur. Bu holat o'quvchilarni jismonan toliqishdan saqlaydi.

4. Turkumlashtirish. Pedagogik bilimlarni muayyan yo'nalishlar, jihatlar yoki muhim belgilariga muvofiq turkumlashtirish ularning talabalar tomonidan ma'lum tizim asosida o'zlashtirilishiga imkon beradi.

Ta'lim jarayonida talabalarda pedagogik bilimlarni turkumlashtirish ko'nikma va malakalarini hosil qilishga ham e'tibor qaratildi va ular bilan hamkorlikda ishlash asosida bir qator mavzular bo'yicha pedagogik bilimlar turkumlashtirildi.

5.Sxemalashtirish. Talabalar o'rganilgan o'quv materiali bo'yicha o'zlashtirgan bilimlarini mavzu mohiyatini yorituvchi sxema, jadval yoki tasvirlar asosida namoyish etadilar.

Ta'lim jarayonida talabalarda sxemalashtirish ko'nikma va malakalarini hosil qilishga ham e'tibor qaratildi va ular bilan hamkorlikda ishlash asosida bir qator mavzular bo'yicha sxemalar yaratildi. Shuningdek, rasm, shakl va tasvirlarning yaratirilishiga ham erishiladi.

6.Qayta bayon etish. O'rganilgan mavzu mohiyatini yorituvchi tayanch so'zlar yordamida o'quv materiali mazmunini o'z fikrlari bilan qayta bayon etish. Misol uchun Yan Amos Komenskiyning pedagogik qarashlarini o'rganish jarayonida quyidagi tayanch tushunchalar talabalar tomonidan o'rganilgan mavzu mazmunini qayta bayon etilishiga imkon beradi.

7.Mavjud tushunchalarni boyitish. Mavzu bo'yicha o'zlashtirilgan tushunchalarni mazmunan ularga yaqin bo'lgan pedagogik yoki psixologik terminlar bilan boyitish materialining mohiyatini quyidagi tushunchalar yordamida yetarli darajada anglash mumkin.

8.Pedagogik vaziyatlarni hal qilish. Oliy ta'lim muassasalari talabalarida pedagogik tafakkur va kreativlik sifatlarini shakllantirishda ularning turli pedagogik vaziyatlar yechimlarini topish layoqatiga ega bo'lishlariga alohida e'tibor qaratish maqsadga muvofiqdir.

Talabalarning pedagogik vaziyatlar yechimini topish jarayonida:
dastlab pedagogik vaziyat yechimini topishga yordam beruvchi bir necha farazlarni ilgari surishlari;

harakat yo'nalishlari, faoliyat turlari, shuningdek, pedagogik ta'sir yoki tarbiya metodlarini belgilashlari;

ularning natijaviylikini taxmin qilishlari;

yechimni topishga yo'naltirilgan faoliyatning bir necha variantlarini ishlab chiqishlari;

samarali usullarni tanlashlari;

maqbul tashkiliy shakllarni belgilashlari mumkin.

Pedagoglarda kreativlik sifatlarini rivojlantirishda bir qator interfaol metodlardan foydalanish bu borada samaradorlikka erishishga yoram beradi.

Quyidagi interfaol metolar o'z mohiyatiga ko'ra shaxsda vaziyatga tanqidiy, ijodiy yondashish, muammoni tahlil qilish, sintezlash, tizimning tarkibiy elementlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik va aloqadorlikni topish, mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini hosil qiladi. Quyida ulardan ayrimlari namuna sifatida keltiriladi:

“Venn diagrammasi” metodi talabalarda mavzuga nisbatan tahliliy yondashuv, ayrim qismlar negizida mavzuning umumiy mohiyatini o'zlashtirish, tushunchalarni sintezlash ko'nikmalarini hosil qilishga yo'naltiriladi. U kichik guruhlarni shakllantirish asosida aniq sxema bo'yicha amalga oshiriladi. Talabalar tomonidan o'zlashtirilgan o'zaro yaqin nazariy bilim, ma'lumot yoki dalillarni qiyosiy tahlil etishga yordam beradi. Undan muayyan bo'lim yoki boblar bo'yicha yakuniy darslarni tashkil etishda foydalanish samaralidir.

“Zinama-zina” strategiyasi talabalarda o'rganilayotgan mavzuni kichik mavzularga ajratilgan holda rasm, tasvir, jadval yoki slaydlar asosida o'rganish ko'nikmalarini shakllantiradi. Shuningdek, u talabalarda mavzuni o'rganishga ijodiy yondashish, shaxsiy fikr, o'zlashtirilgan tushunchalarni tasviriy ko'rinishlarda ifodalash qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi.

“Insert” metodi yangi mavzu bo'yicha talabalarning muayyan tushunchalarga egaliklarini aniqlash, ularda matnga nisbatan tahliliy yondashish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

“Keys-stadi” (yoki “O'quv keyslari”) metodi (ingl. “case” – metod, “sudy” – muammoli vaziyat; vaziyatli tahlil yoki muammoli vaziyatlarni tahlil qilish) texnologiyasi talabalarda aniq, real yoki sun'iy yaratilgan muammoli vaziyatni tahlil qilish orqali eng maqbul variantlarini topish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. U talabalarni bevosita har qanday mazmunga ega vaziyatni o'rganish va tahlil qilishga o'rgatadi. Texnologiyaning negizida muayyan muammoli vaziyatni hal qilish jarayonining umumiy mohiyatini aks

ettiruvchi elementlar yotadi. Bular quyidagilardir: ta'lim shakllari, ta'lim metodlari, ta'lim vositalari, ta'lim jarayonini boshqarish usul va vositalari, muammoni hal qilish yuzasidan olib borilayotgan ilmiy izlanishning usul va vositalari, axborotlarni to'plash, ularni o'rganish usul va vositalari, ilmiy tahlilning usul va vositalari, o'qituvchi va talaba o'rtasidagi ta'limiy aloqaning usul va vositalari, o'quv natijalari.

“Kichik esse” strategiyasi kichik hajmli, erkin bayon usuliga ega bo'lib, o'rganilayotgan muammo yoki tahlil qilinayotgan masala yuzasidan shaxsiy taassurot, tasavvurlarni ifodalashga xizmat qiladi. U talabalar tomonidan o'rganilgan mavzu, muhokama qilinayotgan masala bo'yicha erkin fikr bildirish, mazmun-mohiyatini qayta bayon qilish imkonini beradi.

Kichik essenini yaratishda talabalar mavzu g'oyalarini umumlashtirish, tizimlashtirish, turkumlashtirish, xulosalarni bayon etish imkoniga ega bo'ladi.

“Klaster” metodi (“Klaster” – g'uncha, to'plam, bog'lam) puxta o'ylangan strategiya bo'lib, uni talabalar bilan yakka tartibda, guruh asosida tashkil etiladigan mashg'ulotlarda qo'llash mumkin. Klasterlar ilgari surilgan g'oyalarni umumlashtirish, ular o'rtasidagi aloqalarni topish imkoniyatini yaratadi.

“Kontseptual jadval” metodi talabalarni o'rganilayotgan mavzu (masala, muammo)ni ikki yoki undan ortiq jihatlari bo'yicha taqqoslashga o'rgatadi. Undan foydalanishda talabalarning mavzu yuzasidan mantiqiy fikrlash, ma'lumotlarni tizimli bayon qilish qobiliyatlari rivojlantiriladi.

“Mantiqiy chalkash zanjir” strategiyasi tushunchalar, bildirilgan fikrlar o'rtasida bog'liqlikni yuzaga keltirish, ularni mantiqiy jihatdan ketma-ketlikda to'g'ri ifodalashga yordam beradi. Uning mohiyatiga o'qituvchi mavzuni yorituvchi ma'lumotlarni to'g'ri va noto'g'ri tartibda bayon etadi. Talabalarning vazifasi mantiqiy jihatdan noto'g'ri ifodalangan ma'lumotlarni to'g'ri dalillarga aylantirish, yuzaga kelgan mantiqiy chalkashlikni tuzatish, fikrlarni muayyan ketma-ketlikda to'g'ri joylashtirgan holda uzilgan zanjirni “ulash”dan iborat.

Pedagoglarda kreativlik sifatlarini rivojlantirishda turli didaktik, texnik va axborot-kommunikatsion vositalardan ham samarali foydalanish mumkin.

Pedagogik faoliyatni tashkil etishda axborot texnologiyalari imkoniyatlaridan ijodiy foydalanish

Ta'lim jarayonida tobora faol qo'llanilayotgan zamonaviy vositalardan biri – bu axborot texnologiyalari sanaladi. Ularning texnik, texnologik imkoniyatlari ta'lim jarayonini qiziqarli, jonli, samarali tashkil etishda pedagoglar uchun nihoyatda qo'l keladi. Bugungi kunda ta'limda radio eshittirish, teleko'rsatuvlar, filmlarni namoyish imkoniyatlari mavjud.

Ulardan foydalanish o'qitish sifatini yaxshilaydi, talabalar, pedagoglarning kreativ sifatlari, kasbiy-ijodiy malakalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Axborot texnologiyalari orasida komp'yuterlarning alohida o'rnini bor. Zamonaviy o'qitishda komp'yuter texnologiyasi pedagoglar uchun eng yaqin “Yordamchi” bo'lmoqda. Ta'lim jarayonida ulardan foydalanish quyidagi imkoniyatlarni yuzaga keltiradi:

1) real ishlab chiqarish faoliyatiga mos keluvchi hajm, psixologik va mantiqiy-tarkibiy tuzilma mohiyatga ko'ra o'quv axborotini to'la taqdim etilishini ta'minlaydi;

2) o'quv axborotlarining tezkor yangilanishini inobatga olgan holda ularni taqdim etish tezligini zarur darajada bo'lishiga ko'maklashadi;

3) o'quvchilarga bajarilayotgan ish-harakat yoki faoliyat sifati haqidagi ma'lumotni berishda tezkorlikni ta'minlaydi;

4) ishlab chiqarish ustasiga o'quvchi faoliyatini nazorat qilish va unga zarur o'rinlarda maslahat, yo'nalish hamda ko'rsatmalar berish imkoniyatini yaratadi

Axborot texnologiyalarining moslashuvchanlik va interaktivlik xususiyatiga egaligi talabalarning o'zlashtirish darajasiga bog'liq holda o'tilgan mavzuni qaytarish, mavzu ustida ishlashlarni individual tempda amalga oshirish, shuningdek, tabiiy muloqotni imitatsiyalash, ya'ni, elektron darslik matni bilan

talaba o'rtasida muloqot o'rnatib, so'rovnoma, verbal, noverbal, ovoz va b. yordamida o'qituvchi mavjudligini his etish imkoniyatini yaratadi.

Bu turdagi texnologiyalar yordamida mul'timedia mahsulotlari, elektron albom, elektron atlas, raqamli video lavhalar, virtual stendlar, audio va video vizual materiallar, shuningdek, prezentatsiyalar tayyorlash imkoniyati mavjudki, ular ta'lim jarayonining qiziqarli tashkil etilishini ta'minlaydi. Qolaversa, ular vositasida talabalar, pedagoglarning hissiy-estetik tuyg'ulari shakllanadi. Bu esa shaxsning kreativligini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Axborot texnologiyalarining imkoniyati va pedagoglarning kasbiy faoliyatlariga ijodiy yondashishlari natijasida yaratilgan mul'timedia mahsulotlari, audio va video materiallar, xususan, video animatsiyalar ham ta'lim jarayonida faol qo'llaniladi.

Mul'timedia mahsulotlari – o'zida AKTning dasturiy va texnik imkoniyatlari asosida audio, video, matn, grafika va animatsiya effektlari asosida o'quv materialini tinglovchilarga yetkazib berilishini mujassamlashtirgan ishlanma (mahsulot)lar.

Audio va video vizual materiallar – o'quv axborotlarini komp'yuter texnologiyasi yordamida ovozli va vizual shaklda qabul qilinishini ta'minlovchi materallar.

Video animatsiyalar – chizilgan (rasmli) yoki kichik hajmli obraz (hajmiy, qo'g'irchoq yoki o'yinchoqli ob'ekt)larni harakatga keltirish va bu harakatning har bir bosqichini ketma-ket suratga olinganligini ifodalovchi elektron tasvirlar

Prezentatsiya (taqdimot; lot. “praesentatio” – taqdim etish) – muayyan mavzu yoki muammo bo'yicha o'quv (ilmiy, amaliy) xarakterdagi materiallarning ish qog'ozlari (oddiy yoki vatman qog'ozlar) hamda axborot-kommunikatsion vositalar (komp'yuter, proektor, protsesor va b. qurilmalar) yordamida taqdim etilishi.

Mohiyatiga ko'ra axborot texnologiyalari yordamida tayyorlangan va ta'limiy maqsadlarda foydalaniladigan ijod mahsulotlar talabaning bilish

faoliyatini faollashtirishi, uning o'quv materialani o'zlashtirish maqsadlari bilan qurollantirish, o'quv materialini tushunishi va o'zlashtirishini kuchaytirish, fanlararo aloqani chuqurlashtirish imkoniyatiga ega bo'lishi lozim. Buning uchun elektron shakldagi ijod mahsulotlari turli jarayon va hodisalarni tushunishni osonlashtirishga, tajribalarni bajarish usullari bilan tanishtirishga, laboratoriya jihozlarida ishlashni yengillashtirishga yo'naltirilgan bo'lishi zarur.

Xulosa qilib aytganda, pedagoglarning kreativlik sifatlariga egaliklarini aniqlash ikki tomonlama ahamiyatga ega. Birinchidan, ular o'zlaridagi mavjud kreativlik sifatleri, ularning darajasi borasida aniq tasavvurga ega bo'ladi.

Ikkinchidan, ular tomonidan tashkil etilayotgan ta'lim jarayoning sifati hamda samaradorligi xususida bir to'xtamga kelish mumkin. Shuningdek, kreativlik sifatlariga egaliklarini aniqlash orqali pedagoglarning bu boradagi faoliyatlari yo'nalishlarini belgilash imkoniyati yuzaga keladi.

Pedagoglarda kreativlik sifatlarini rivojlantirish muayyan bosqichlarda kechadi. Mazkur bosqichlarning har birida kreativlik sifatlarini rivojlantiruvchi metod, vosita va texnologiyalarining maqsadli, izchil qo'llanilishi, shuningdek, pedagogik faoliyatni tashkil etishda axborot texnologiyalari imkoniyatlaridan ijodiy foydalanish o'qitish sifatining yaxshilanishi, samaradorligining oshishi uchun qo'lay sharoitni yaratadi.

Nazorat savollari:

1. Pedagoglarning kreativlik sifatlariga egaliklarini qanday metod va vositalar yordamida aniqlash mumkin?.

2. Pedagoglarda kreativlik sifatlarining rivojlanishi qanday bosqichlarda kechadi?

3. Qanday metodni pedagoglarda kreativlik sifatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi?

4. Patti Drapeau tomonidan talabalarda kreativlik sifatlarini rivojlantirishga xizmat qiladigan qanday vosita taklif etilgan?

5-modul. Didaktik ta'minotni yaratishga kreativ yondashish

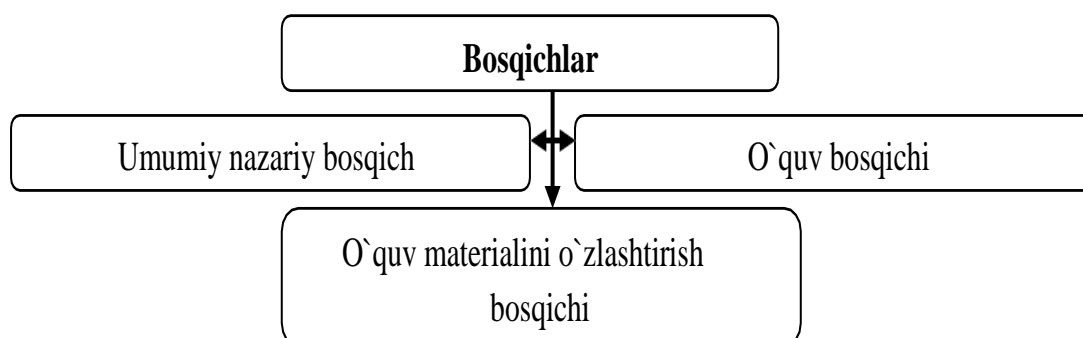
Reja:

1. Kreativ yondashuv asosida o'quv dasturlari va o'quv manbalarini yaratish.
2. O'quv materiallarini tayyorlashga kreativ yondashuv va ularni samarali tayyorlash tamoyillari.
3. O'quv mashg'ulotlar uchun didaktik ishlanmalar tayyorlashga qo'yiladigan zamonaviy talablar.

Tayanch tushunchalar: *o'quv dasturlari, o'quv manbalari, o'quv materiallari, tamoyillar, o'quv materiallarini samarali tayyorlash tamoyillari, didaktik ishlanmalar, didaktik ishlanmalarni tayyorlashga qo'yiladigan talablar.*

Bir qarashda ta'lim jarayonini kreativ g'oyalar asosida tashkil etish o'quv dasturida belgilangan talablardan chetga chiqishdan tasavvur qoldiradi. Biroq, kreativlik, ijodiy yondashish o'quv mashg'ulotlarini mavjud DTSga moslashtiradi. Qolaversa, o'qituvchilardan o'qitish jarayoniga nisbatan kreativ, ijodiy yondashuvni ta'minlashga xizmat qiladigan metod, usul va vositalar mashg'ulotlarni metodik jihatdan samarali, to'g'ri olib borilishini ta'minlaydi.

Pedagogik nuqtai nazardan ta'lim mazmunini shakllantirish quyidagi uch bosqichda amalga oshiriladi (13-rasm).

13-rasm. Ta'lim mazmunini shakllantirish bosqichlari

O'quv materialini o'zlashtirish bosqichida ta'lim mazmunining o'quv fanlari bo'yicha yaratilgan DTS, o'quv rejasi va o'quv dasturi kabi me'yoriy hujjatlar, shuningdek, o'quv manbalari (darslik, o'quv va metodik qo'llanma, yo'riqnoma, tavsiyanoma va kabilar)da aks etishi ta'minlanadi.

Davlat ta'lim standartlari – umumiy o'rta, o'rta maxsus, kasb-hunar va oliy ta'lim mazmuniga hamda sifatiga qo'yiladigan talablarni belgilaydigan me'yoriy hujjat.

O'quv rejasi - me'yoriy hujjat bo'lib, unda har bir o'quv predmetining mazmuni ochib beriladi va o'quv yilida o'zlashtirilishi zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar hajmi ko'rsatib beriladi

Dasturda ko'rsatilgan bilim, malaka va ko'nikmalarni o'quvchilar tomonidan to'la o'zlashtirilishi o'qitish jarayoni muvaffaqiyati va samaradorligini belgilovchi mezonlar sanaladi.

O'quv dasturi – muayyan o'quv fani bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalar mazmuni, umumiy vaqtning muhim bilimlarni o'rganilishi bo'yicha taqsimlash, mavzularning ketma-ketligini belgilash hamda ularning o'rganilish darajasini yorituvchi me'yoriy hujjat

Pedagoglarda ham kreativlik sifatlarining to'laqonli namoyon bo'lishi o'quv dasturlari bilan ishlashda ham ko'zga tashlanadi. O'quv dasturlari orasida mualliflik o'quv dasturlari pedagogning kreativlik sifatleri, kasbiy faoliyatni tashkil etishga bo'lgan ijodiy yondashuvi, ta'lim sifati hamda samaradorligini oshirish yo'lida tashkil etayotgan kasbiy-ijodiy faoliyati mazmunini o'zida to'laqonli ifoda eta oladigan ta'limiy xarakterdagi dasturdir.

Bu turdagi dasturlarlar ham davlat ta'lim standartlari talablarini hisobga olgan holda o'quv fani qurilishining o'zgacha shaklda bo'lishi, o'rganilayotgan hodisa va jarayonlarga nisbatan muallif nuqtai nazarining aks etishi bilan boshqa o'quv dasturlaridan farqlanadi. Bu turdagi dasturlar tegishli fan sohasi bo'yicha faoliyat olib borayotgan pedagog, psixolog, metodistlarning tashqi taqrizlariga

ega bo'lishi va ta'lim muassasalarining Pedagogik kengashlari tomonidan tasdiqlanishi zarur. Mualliflik o'quv dasturlarini ishlab chiqishda pedagog erkin, mustaqil ravisha o'zining kreativlik layoqatini to'la namoyon etish imkoniyatiga ega.

Odatda mualliflik o'quv dasturlaridan talabalarning erkin tanlovi bo'yicha (majburiy yoki maxsus) kurslar tashkil etishda, to'garaklar, ilmiy jamiyatlar, "Fan klublari", texnik va badiiy ijodiyot markazlari faoliyatida samarali qo'llaniladi.

Qolaversa, o'quv fanining mazmunini shakllantirishda har bir pedagog 15 foiz miqdorda ijodiy yondashgan hola unga o'zgartirish kiritish imkoniyatiga ega. Binobarin, o'quv dasturlarining innovatsion, kreativ xarakter kasb etishi talabalarda ta'lim olishga qiziqishni kuchaytiradi, ularning o'quv-bilish faoliyatining faollashuvini ta'minlaydi.

Ta'lim mazmuni va o'quv dasturlari o'quv adabiyotlarida loyihalashtiriladi. Bunday adabiyotlar sirasiga darsliklar va o'quv qo'llanmalari kiradi.

O'quv adabiyotlari orasida darslik alohida o'rin tutadi. O'quv dasturlari asosida yaratilgan darsliklar maqsadga muvofiq holda Oliy va o'rta maxsus ta'lim Vazirligi tomonidan barcha ta'lim muassasalari uchun tavsiya etiladi.

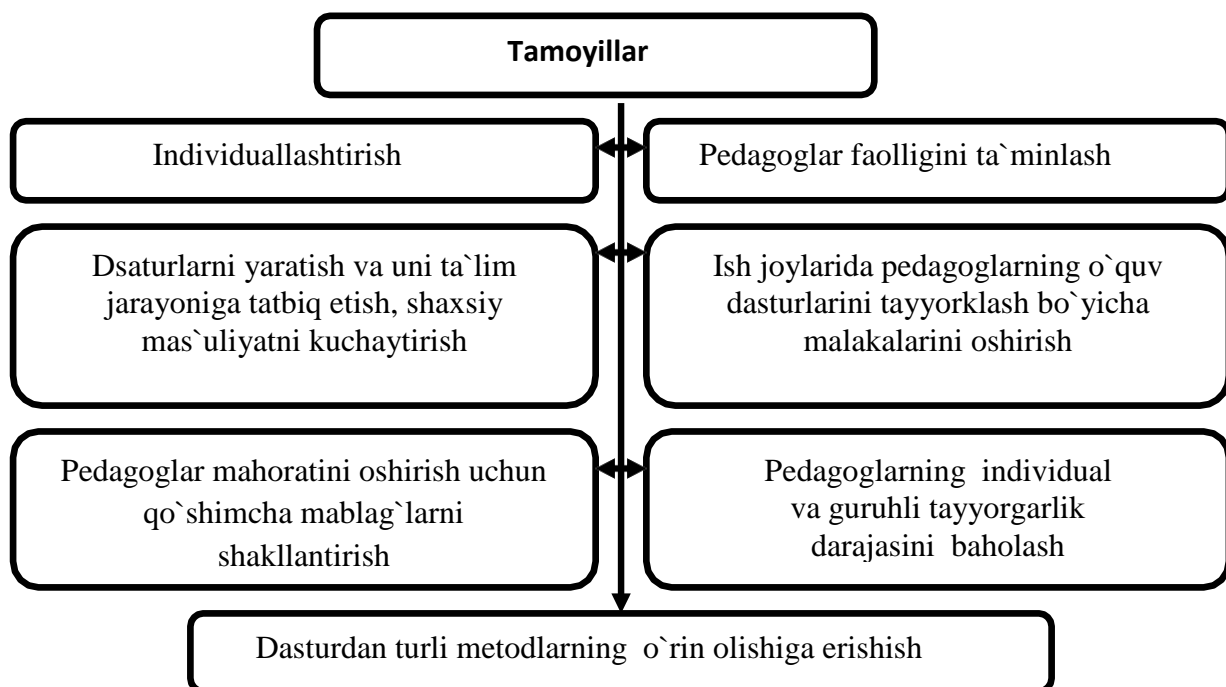
G'oyaviy va metodik jihatdan mukammal bo'lgan darslik ta'lim mazmuniga qo'yiladigan barcha talablarga javob bera olishi, talabalarning ehtiyojlarini qondira olishi, qiziqishini oshirishi, bilim, ko'nikma va malakalarini boyitishi zarur. Darslikda bayon etilayotgan o'quv axborotlari lo'nda, tushunarli va vizual bo'lishi, talabalarning estetik ehtiyojlariga mos kelishi kerak.

Darslik – muayyan o'quv fani bo'yicha ta'lim maqsadi, o'quv dasturi va didaktik talablarga muvofiq belgilangan ilmiy bilimlari to'g'risidagi ma'lumotlarni beruvchi manba bo'lib, u mazmuni va tuzilishiga ko'ra fan bo'yicha yaratilgan o'quv dasturiga mos keladi.

Darslik barqaror, puxta asoslangan tarkibiy tuzilmaga ega bo'lishi lozim. Mohiyatan darslik barqarorligiga ko'ra mustahkam asosga ega, mobilligiga ko'ra asosiy tuzilmaga dahl etmagan holda yangi bilimlarni tezlikda kiritish imkoniyatini namoyon etadi. Ularga qo'yiladigan talablar turlicha bo'lsa-da, ular orasida umumiy xususiyatga ega talablar ko'p.

Yetakchi xorijiy mamlakatlarda muqobil darsliklarning nashr etilishiga alohida e'tibor qaratiladi. Buning boisi pedagog va talabalarga ular orasidan o'zlari uchun eng maqbul, amaliy ahamiyatga ega bo'lganlarini tanlab olish imkoniyat yaratishdir. Respublikamizda, muqobil darsliklarni yaratishda faollik bir qadar sust bo'lgani holda muqobil yordamchi adabiyotlar (o'quv, metodiv va o'quv-metodik qo'llanmalar) ni yaratish borasida pedagoglar faollik ko'rsatishmoqda.

O'quv va tarbiyaviy ishlar dasturlarini yaratishda ma'lum tamoyillar asosida ish yuritiladi. Ayni vaqtda pedagogika amaliyotida M.Karne tomonidan asoslangan tamoyillarga rioya etilmoqda (14-rasm).

14-rasm. Ta'lim dasturlarini yaratish tamoyillari

Ta'lim mazmuni o'quv materiali darajasida darsliklar bilan bir qatorda turli o'quv qo'llanmalari: adabiyot va tarix xrestomatiyalari, ma'lumotnomalar, matematika, fizika, ximiya bo'yicha masalalar to'plamlari, geografiya, biologiya bo'yicha atlaslar, til bo'yicha mashqlar to'plamlari va b.da ochib beriladi. O'quv qo'llanmalari darslikning ba'zi tomonlarini kengaytiradi va aniq masalalarni hal etish maqsadiga ega bo'ladi (axborot, mashq qilish, tekshirish).

Ta'lim mazmuni o'quv materiali darajasida darsliklar bilan bir qatorda turli o'quv qo'llanmalari: adabiyot va tarix xrestomatiyalari, ma'lumotnomalar, matematika, fizika, ximiya bo'yicha masalalar to'plamlari, geografiya, biologiya bo'yicha atlaslar, til bo'yicha mashqlar to'plamlari va b.da ochib beriladi. O'quv qo'llanmalari darslikning ba'zi tomonlarini kengaytiradi va aniq masalalarni hal etish maqsadiga ega bo'ladi (axborot, mashq qilish, tekshirish) “Kreativlik o'quv-bilish faolligi sifatida ham tahlil etilishi mumkin. Binobarin, ba'zi o'quvchilar tanqidiy, tahliliy yoki ijodiy fikrlashni, boshqalar esa aniq ma'lumotlarga asoslangan bilimlarga ega bo'lishni afzal ko'radi, uchinchi guruh vakillari esa tabiatan kreativ va tanqidiy fikrlashga moyil bo'ladi. Shunga asoslangan holda o'qituvchilar har bir talabaning qiziqishi, qobiliyati, moyilligi, shuningdek, ularning o'quv-bilish uslubidan kelib chiqqan holda” ta'lim dasturlarini ishlab chiqish, o'quv manbalarini shakllantirishni o'z oldilariga maqsad qilib qo'ya olishlari kerak.

Zamonaviy sharoitda pedagogning kreativligi yana bir holatda – **elektron axborot-ta'lim resurslari (EATR)**ni yaratishda yaqqol namoyon bo'lmoqda.

EATR – o'quv fan (modul)lari bo'yicha tizimlilik, izchillik, o'zaro muvofiqlik va yaxlitlik asosida shakllantirilib, o'quv materiallarini to'liq yoki qisman qamrab olgan holda komp`yuter texnologiyasi yoki Internet axborot tarmog'ida maxsus (alohida) saytda joylashtirilgan elektron nashrlar majmui

EATR bosma o'quv-metodik majmualar kabi o'zining tarkib asosiga ega bo'ladi. Ushbu tarkibiy asos bir nechta elementlarni qamrab oladi.

EATR ta'lim jarayonida quyidagi imkoniyatlardan samarali foydalanish uchun talab etiladigan sharoitni yaratadi.

- 1)ta'limiy vazifalarni shakllantirish;
- 2)o'quv materiali mazmunini bayon qilish;
- 3)bilimlarni qabul qilishni tashkil etish;
- 4)qaytar aloqa;
- 5)talabalarning bilish faoliyatini nazorat qilish;
- 6)talabalar o'quv-bilish faoliyatini tashkil etishning navbatdagi bosqichiga tayyorgarlik ko'rish (talabalarni mustaqil ta'lim olishga, qo'shimcha o'quv adabiyotlarini mustaqil o'qib-o'rganishga yo'naltirish)

Ta'lim jarayonidagi kreativlik talabalarda o'qishga qiziqishlarini orttiruvchi kreativ savollar tuzish, turli rasm, tasvir, jadval, diagramma, ramziy ifodalardan foydalanish, ta'lim oluvchilarga bayon etilayotgan o'quv axborotlari bilan mutlaqo aloqasi bo'lmagan g'oyalar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlilikni topish kabi vazifalarni berish, kichik kichik guruhlarda ishlashlarini ta'minlash kabi harakatlarda aks etadi.

O'quv materiallari talabalarning umumiy va kasbiy bilimlarini boyitish bilan birga ularda dunyoqarashni boyitish, tasavvurni kengaytirish, ijtimoiy va tabiiy borliqqa ijobiy munosabatni shakllantirishga ham xizmat qilishi zarur. Shu sababli pedagoglar o'quv materiallarini tayyorlashga ijodiy yondashish bilan birga muayyan tamoyillarga rioya etishlari zarur.

O'quv mashg'ulotlar uchun didaktik ishlanmalar tayyorlashga qo'yiladigan zamonaviy talablar

Shaxsda kreativ fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish uchun, eng avvalo, ularda tanqidiy fikrlash malakalarini shakllantirish talab etiladi. O'quv materiallarini talabalarga taqdim etishda savolning "Agarda ...?" deb qo'yilishi

topshiriqlarni bajarish jarayonida ularning ham ob'ektiv, ham sub'ektiv fikrlash ko'nikmalarini samarali o'zlashtirishlarini ta'minlaydi.

Ken Robinson ta'kidlaganidek, kreativlik talabalarda “nafaqat yangi g'oyalarni ilgari surishini taqozo etishi, balki o'quv masalalari bo'yicha qarorlar qabul qilish, tahlil etish ko'nikmalarini ham shakllantira olishi lozim. Kreativlik jarayoni boshlang'ich g'oyalarni ishlab chiqish, ularni tadqiq qilish va tahlil etish, zarur bo'lsa ulardan voz kechishni ham o'z ichiga oladi.

Ayni o'rinda shuni ham aytib o'tish joizki, ta'lim jarayoniga nisbatan kreativ yondashuv ta'lim olish, o'quv fanlari asoslarini o'zlashtirishga nisbatan qiziqishi susaygan talabalar bilan ishlash maqsadida emas, balki barcha talabalar bilan jonli, qiziqarli, jo'shqin muloqotga kirishish, ularni faollikka undash uchun qo'llaniladi.

Qolaversa, kreativ xarakterga ega mashg'ulotlarni nafaqat san'at, madaniyat sohalarida yo'nalishlarida, shu bilan birga barcha istalgan soha (biznes, iqtisodiyot, huquq, pedagogika, psixologiya, qurilish, qishloq xo'jaligi, muhandislik, sanoat va b. sohalar) bo'yicha ta'lim olayotgan talabalar bilan ishlash jarayonida ham birdek samarali tashkil etish mumkin.

O'qituvchilar, shuningdek, ta'lim jarayoniga nisbatan kreativ yondashishda nafaqat o'quv fanlarini o'zlashtirishda yuqori natijalarga erishayotgan, kreativ fikrlashda ijobiy holatlarni qayd etayotgan talabalarga, balki ko'proq e'tiborni talab etadigan, ijodiy, kreativ fikrlash layoqatiga ega bo'lmagan ta'lim oluvchilarga ham birdek e'tiborni qaratishlari zarur.

Ta'lim jarayonini tashkil etishda o'quv materiallarining maqsadga muvofiq, g'oyaviy mazmunga ega va sifatli tayyorlanishi muhim ahamiyatga ega. Oliy ta'lim muassasalarida tashkil etiladigan o'quv mashg'ulotlari uchun ikki turdagi didaktik materiallar tayyorlanadi.

Didaktik materiallarning turlari

t/r	Didaktik materiallarning turlari
1	O'quv materiallari mohiyatini yorituvchi o'quv axborotlari majmui (og'zaki bayon etiladigan va vizual namoyish etiladigan ma'lumotlar)
2	O'quv topshiriqlari mazmunini yorituvchi didaktik materiallar (og'zaki va yozma xarakterdagi o'quv topshiriqlari)
3	O'quv topshiriqlarining tezkor bajarilishini ta'minlovchi ish qog'ozlari

Pedagoglarning o'quv mashg'ulotlari uchun didaktik materiallarni tayyorlashda quyidagi zamonaviy talablarga muvofiq ish ko'rishlari kutilgan ta'limiy natijaning qo'lga kiritilishi uchun zarur sharoitni vujudga keltiradi:

- aniq maqsadga yo'naltirilgan bo'lishi;
- talabalarning ehtiyoj va qiziqishlariga muvofiq tayyorlanishi;
- o'quv axborotlarining asoslanganligi;
- talabalarning o'quv-bilish faoliyatini
- faollashtirish imkoniyatiga egalik;

talabalarni juftlikda, kichik guruhlarda faol ishlariga uchun sharoit yaratish;

- talabalarda mustaqil, ijodiy, tanqidiy va
- kreativ fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish;
- zamonaviy ahamiyat kasb etishi;
- estetik jihatdan sifatli bo'lishi;
- noaniq tushuncha va iboralardan holi bo'lishi;
- aniq natijani kafolatlay olishi;
- turli vaziyatlarda qo'llay olish imkoniyatiga egalik;
- mavjud BKMni mustahkamlashga xizmat qilishi va b.

O'quv mashg'ulotlari uchun didaktik materiallarni tayyorlashda pedagoglar o'quv manbalari (darslik, o'quv, metodik va o'quv-metodik qo'llanma, yo'riqnoma, tavsiyanoma, lug'at, entsiklopediya, atlas, ish daftari, xrestomatiya kabi bosma nashrlar, shuningdek, Internet materiallari, EATR kabi elektron axborot manbalaridan olingan ma'lumotlardan maqsadli, samarali

foydalanishlari mumkin. Bu o'rinda olingan ma'lumotlarning ishonchligi muhim. Shu sababli pedagoglar didaktik materiallarni tayyorlashda o'quv axborotlarining ishonchli ekanligiga e'tiborni qaratishlari zarur. Binobarin, ilmiy asosga ega dalillar bilan boyitilgan didaktik materiallar talabalarning umumiy va kasbiy rivojlanishini ta'minlashda o'ziga xos ahamiyat kasb etadi.

Demak, pedagoglarning o'quv dasturlari va o'quv manbalarini yaratishga nisbatan kreativ yondashuvlari talabalarning umumiy rivojlanishi hamda kasbiy shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Ta'lim jarayonining muvaffaqiyati pedagog tomonidan taqdim etilayotgan o'quv materiallarining qay darajada sifatli tayyorlanishiga ham bog'liq. Shu sababli pedagoglar o'quv materiallarini tayyorlashga kreativ yondashishlari talab etiladi.

Bunda ular o'quv materiallarini samarali shakllantirishda g'oyaviylik, ilmiylik, vizuallik, tizimlilik, o'quv axborotlarining izchil bayon etilishi, o'quv axborotlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik, talabalarning yosh xususiyatiga mosligi, amaliy ahamiyatga egalik, aniq maqsadga yo'naltirilganlik hamda estetik talablarga muvofiqlik kabi tamoyillarni inobatga olishi o'quv jarayonining sifatli, metodik jihatdan to'g'ri tashkil etilishini ta'minlaydi. moyillarni inobatga olishlari zarur. O'quv mashg'ulotlar uchun didaktik ishlanmalar tayyorlashda ham pedagoglar zamonaviy talablar.

O'qituvchilarda kreativlikni rivojlantirishning pedagogik texnologiyalari

Kalit so'zlar: *evristik o'qitish usullari, kasbiy tayyorgarlik, kreativlik, ijodiy tafakkur, ijodiy fikrlash, ijodiy qobiliyat, ijodiy motivatsiya, ijodiy muhit.*

Zamonaviy oliy o'quv yurtlari o'qituvchilarining faoliyati tahlili shuni ko'rsatadiki, ularning kreativ qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik amaliyot darajasi yetarli darajada emas. Aksariyat o'qituvchilarning kelajakdagi kasbiy va pedagogik faoliyatda ijodkorlik ish tizimida,

o'quvchilarning algoritmik harakatlariga qaratilgan stereotipli usul va uslublar ustunlik qiladi. Shuning uchun tarix o'qituvchilarini tayyorlaydigan pedagogik oliy ta'lim muassasalarining eng muhim vazifalaridan biri bu bo'lg'usi o'qituvchilarda kreativlikni rivojlantirish, ularning ijodiy salohiyatini oshirish, bo'lg'usi o'qituvchilarning kasbiy-pedagogik faoliyatda ijodkorlik elementlarini qo'llashga tayyorlashdan iboratdir.

Oliy ta'limda o'qituvchilarni kasbiy tayyorlashda kreativlikni pedagogik jihatlari Yu.P. Azarov, O.V.Akimova, R.S.Gurevich, I.A.Zyazyun, N.V. Kichuk, N.V.Kuzmina, O.N.Kutsevol, L.M.Luzina, M.D.Nikandrov, N.G. Nichkalo, M.M.Potashnik, S.A.Sysoeva, M.I.Smetanskiy, G.S.Tarassenko, A.V.Temchenko va boshqa ko'plab olimlar tomonidan o'rganilgan.

O'qituvchisi kreativligi deganda biz ta'lim jarayonida paydo bo'ladigan pedagogik vazifalarni o'qituvchining har xil echimlar uchun o'ziga xos, noyob, innovatsion g'oyalarni yaratish qobiliyatini belgilaydigan yaxlit sifatini tushunamiz. Bu o'qituvchining pedagogik muammoni o'z vaqtida ko'rish, uni hal qilishning kreativ yo'llarini ishlab chiqishi va ma'lum shablon bo'yicha emas, balki o'ziga xos bo'lgan usulda harakat qilishli bilan tavsiflanadi.

Bo'lajak o'qituvchilarining ijodiy tafakkurini rivojlantirishning asosiy shartlaridan biri bu o'quv jarayonini o'quvchining shaxsiy xususiyatlarini, mayllari va intilishlarini hisobga olgan holda uning shaxsiyatiga yo'naltirishdir. Ya'ni, o'quvchilarga kasbiy pedagogik ta'limni, avvalo, shaxsning individual fazilatlariga yo'naltirilgan kreativ o'qitishning har xil yondashuvlaridan foydalanishni nazarda tutadi.

Oliy o'quv yurtlarida bo'lajak o'qituvchining ijodiy salohiyatini shakllantirishga o'qitishning noan'anaviy shakllari va uslublarini, innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish, turli xil psixologik-pedagogik mashg'ulotlarni tashkil etish yordam beradi. Bunda kasbiy va pedagogik vazifalar, ilmiy konferentsiyalarda, tanlovlarda, oliy ta'lim muammolari bo'yicha munozaralarda va boshqa o'quv va ilmiy-uslubiy faoliyatda faol ishtirok etishi

tashkil etiladi. Bunda, o'qituvchi shaxsining kasbiy o'zini o'zi rivojlantirish, o'zini o'zi tasdiqlashi va o'zini namoyon qilishi uchun sharoit yaratiladi.

Avvalo, bo'lg'usi o'qituvchilarning ijodiy fazilatlarini, shu jumladan pedagogik OTMlarda fan o'qitish metodikasi yo'nalishida kreativlikni rivojlanishni rag'batlantiradigan psixologik-pedagogik sharoitlarni tavsiflaylik. Masalan, E.P.Torrens shaxsning ijodiy fikrlashi va kreativligini rivojlantirishga yordam beradigan quyidagi shart-sharoitlarni ajratgan: ijodiy qobiliyatlar va ijodiy motivatsiyaning mavjudligi. Shu bilan birga, agar bu uchta omil bir-biriga to'g'ri keladigan bo'lsa, ijodiy qobiliyatlarning yuqori darajadagi namoyon bo'lishi mumkin.

1) aniq belgilangan va qat'iy nazoratdan farq qiladigan to'liq bo'lmagan holatlar;

2) kelgusi faoliyat uchun strategiya va vositalarni yaratish va ishlab chiqish;

3) mas'uliyat va mustaqillikni rag'batlantirish;

4) mustaqil ishlanmalar umumlashmalar, kuzatuvlarga e'tabor berish.

Bo'lajak o'qituvchilarda kreativ fikrlashlarini shakllantirish jarayonida, muammoli ta'lim texnologiyalaridan o'quv, ilmiy va kasbiy pedagogik muammolarni shakllantirish va hal qilishni ta'minlashda foydalanish muhim ahamiyatga ega. Shuning uchun zamonaviy oliy ta'lim muassasalarida o'qitishning barcha tashkiliy shakllari va usullarini bo'lajak o'qituvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish: ma'ruzalar, amaliy va seminarlar, mustaqil va yakka tartibdagi ishlarga bo'ysundirish zarur. Ma'lumki, muammoli ma'ruza talabalarning o'rganilayotgan masalalarga qiziqishini uyg'otadi, qo'shimcha ma'lumot izlashda faollik va mustaqillikni rag'batlantiradi. Shu bilan birga, o'qituvchi tomonidan taklif qilingan muammolarni hal qilish jarayonida ular tomonidan mustaqil qo'shimcha bilimlar olinadi.

Muammoli ma'ruzalarga quyidagilar kiradi: ma'ruza-dialog, ma'ruza-munozara, ma'ruza-munozara va boshqalar.

Muammoli amaliy va seminar mashg'ulotlari turli shakllarda o'tkazilishi mumkin, masalan: mavzuning individual masalalari bo'yicha munozaralar shaklida;

munozara, debat (qo'shimcha o'quv materialini mustaqil o'rganishni talab qiladigan) shaklida;

barcha o'quvchilarning diqqatini faollashtiradigan va dalillarga asoslangan fikrlashni rivojlantirishga hissa qo'shadigan tezislarini himoya qilish shaklida;

kelajakdagi o'qituvchilarning nazariy bilimlarini amalda qo'llash ko'nikmalarini rivojlantiradigan kasbiy va pedagogik muammolarni hal qilish shaklida;

mutaxassislarni tayyorlashning faol usuli bo'lgan ishbilarmonlik o'yinlari shaklida, chunki ular tadqiqot, o'qitish va ta'limning ayrim shakllaridan foydalanishni o'z ichiga oladi.

Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligining ajralmas qismi bo'lgan amaliy mashg'ulotlar loyiha usuli asosida tashkil etilishi kerak. Fan o'qitish metodikasi va ta'lim tizimini modernizatsiyalash va innovatsion ta'limni tashkil etishga oid dolzarb muammolarni hal etish, ilmiy va amaliy izlanishlar olib borishga qaratilgan loyiha mavzulari talabalar tomonidan kichik guruhlarda yoki individual o'rganilib, loyihani tugatgandan so'ng, har bir talaba yoki kichik guruh o'z loyiha ishlarini muvofiqdir ravishda taqdimot orqali himoya qilib turli savollariga javob berishi kabi, bo'lajak o'qituvchilarning amaliy ishlarining ushbu shakli, bizning fikrimizcha, eng maqbul va foydalidir.

Shunday qilib, bo'lajak o'qituvchilarning, shu jumladan tarixni o'qitishda ijodiy tafakkurini shakllantirish jarayoni maqsadga muvofiq ravishda o'zaro ta'sir qilishdan, o'qituvchi va talabalar o'rtasidagi hamkorlikdan, o'quv jarayonini tashkil qilishning zarur shakllari va usullaridan foydalangan holda maxsus tashkil etish, talabalarning kasbiy ijodiy tafakkurini shakllantirishga hissa qo'shadigan usullarning ayrim guruhlarini ajratish mumkin, ular quyidagicha tasniflanadi:

1. Ta'lim faoliyatini tashkil etish usullari bo'yicha:

didaktik vazifalarni belgilashni bosqichma-bosqich tashkil etish, ularni hal etish usullarini tanlash, diagnostika va olingan natijalarni baholash bilan tavsiflanadigan strukturaviy va mantiqiy usullar;

o'quv-kognitiv harakatlarning muayyan algoritmlarini ishlab chiqish va mashg'ulotlar davomida odatdagi muammolarni hal qilishga qaratilgan trening usullari (bular testlar va amaliy vazifalar bo'lishi mumkin, ularning tarkibiga ijodkorlik elementlarni qo'shish maqsadga muvofiq);

ta'lim jarayoni sub'ektlarining o'zaro ta'siri bilan tavsiflanadigan o'yin usullari (ta'lim vazifalari o'yin tarkibiga kiritilgan bo'lsa) va boshqalar.

2. Shakllantiruvchi yo'nalish bo'yicha, o'z navbatida:

ijodiy faoliyat tajribasini rivojlantirish usullari:

murakkablashtiruvchi sharoitlardan foydalanish usullari, ya'ni: vaqtni cheklash usuli, to'satdan taqiqlash usuli, yangi variantlar usuli, axborot etishmasligi usuli, inkor etish usuli; ijodiy vazifalarni guruhli echish usullari: Delphi usuli, "qora quti" usuli, kundalik usuli; jamoaviy ijodiy izlanishlarni rag'batlantirish usullari: aqliy hujum, sinektika va boshqa usullar.

o'zlarining kasbiy, ijodiy va o'quv-bilish faoliyati tajribasi orqali tajribani shakllantirishga hissa qo'shadigan va ijobiy munosabatni yaratadigan hissiy ta'sir usullari:

bunga hissiy munosabat, rag'batlantirish, tarbiyaviy va hissiy o'yin, muvaffaqiyat holatini yaratish, ijodiy vazifalarni erkin tanlash, muqobil echimlarni tanlash motivatsiyasi kabilar kiradi.

Albatta, kasbiy- ijodiy fikrlashni rivojlantirishga va bo'lajak o'qituvchilarda kreativlikni rivojlantirishga yordam beradigan usullarni tasniflashda boshqa ko'plab yondashuvlar ham mavjud. Ammo bo'lajak tarix fani o'qituvchilarda kreativ fikrlash namoyon bo'lishiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan omillar ham mavjud.

S.D.Smirnovning fikriga ko'ra, bunga quyidagilar kiradi: vaqt chegarasi; yoki tashvish kuchayishi; o'rganish uchun kuchli yoki kuchsiz motivatsiya; tezda yechim topishga intilish, bu odatda, uni bajarish vaqtini qisqartirish orqali topshiriqlar sifatini pasayishiga olib keladi; noto'g'ri hal qilish usulini qo'zg'atadigan vazifa shartlarini shakllantirish usuli; oldingi muvaffaqiyatsizliklar va boshqalarning sabablari tufayli ularning qobiliyatlariga ishonch etishmasligi.

Taniqli kreativlik tadqiqotchisi G.Ouch, kreativ fikrlashga to'sqinlik qiluvchi omillarni "**Aqliy qulflar**", ya'ni hayot va kasbiy vaziyatlarni hal qilishga ijodiy yondoshishga to'sqinlik qiladigan ongning kuchli munosabati deb ataydi.

Uning fikriga ko'ra, bunga quyidagilar kiradi:

o'z-o'ziga ishonchsizlik; boshqalardan ko'ra yomonroq ko'rinishdan qo'rqish; barcha hayotiy va ta'limiy vaziyatlarni mantiq nuqtai nazaridan baholash odati;

har doim amaliy bo'lishga intilish; umumiy qabul qilingan qoidalarga rioya qilish odati; faqat bitta to'g'ri javobni belgilash;

noaniqlikdan qochishga moyillik; umuman va boshqalarga xato qilish mumkin emas degan ong osti fikrlash.

Biz bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy tayyorgarligi bosqichida evristik o'qitish usullaridan keng foydalanish kerak, deb hisoblaydigan tadqiqotchilarning fikrlarini qo'llab-quvvatlaymiz, bu o'quvchilarda kreativlikni rivojlantirishni faol ravishda rag'batlantiradi va ularning ijodiy fazilatlarini shakllantiradi.

Fikrimizcha, bo'lajak tarix o'qituvchilarini oliy ta'lim sharoitida kasbiy tayyorgarlikda qo'llash maqsadga muvofiq bo'lgan usullarning asosiylarini tahlil qilaylik.

Masalan, "**Aglutinatsiya**" usuli, bu o'quvchilarning haqiqiy dunyoda mos kelmaydigan narsalarning fazilatlarini, xususiyatlarini yoki qismlarini, masalan, issiq qor, hajm bo'shlig'i, shirin tuz, qora yorug'lik va boshqalarni birlashtirish

qobiliyatlarini rivojlantirishga mo'ljallangan. Ushbu metodikadan foydalanish kelajakdagi o'qituvchilarda fantaziya, xayolot, jasur g'oyalar va farazlarni ilgari surish qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi. Fanni o'qitish metodikasi bo'yicha faol ma'ruzalar va amaliy (seminar) mashg'ulotlar paytida ushbu metodikadan foydalanish maqsadga muvofiq.

Aqliy hujum metodining uning asosiy vazifasi ishtirokchilardan eng ko'p g'oyalarni to'plashdir. Bu guruhli muammolarni hal qilishning operatsion usuli bo'lib, uning ishtirokchilariga ijodiy faoliyatni rag'batlantirish uni hal qilishning iloji boricha ko'proq variantlarini ifoda etish taklif etiladi. Shundan so'ng, bildirilgan fikrlarning umumiy sonidan amaliyotda foydalanish mumkin bo'lgan eng muvaffaqiyatli bo'lganlar tanlanadi. Ushbu metodikadan har bir talaba muammoni yechish uchun o'z g'oyasini ilgari surish imkoniyatiga ega bo'lganda, kichik guruhlarda tarix bo'yicha amaliy ishlarda foydalanish maqsadga muvofiq va foydalidir, algoritmni yaratish va uni dasturiy ta'minotini amalga oshirish mumkin.

Loyihalar usuli, o'quv jarayonini o'quvchilarning shaxsiy ehtiyojlari va individual fazilatlarini hisobga olgan holda o'quv faoliyatini kuchaytirishga yo'naltirilgan metoddir. Ta'limdagi loyiha usulining maqsadi shaxsiyat rivojlanishidan o'ziga xos o'tish deb hisoblanadi, o'z-o'zini rivojlantirish, uning intellektual va ijodiy salohiyatini ochib beradi va bo'lajak tarix o'qituvchilarini tayyorlash jarayonida loyiha faoliyatini tashkil qilishning mumkin bo'lgan shakllari va usullari quyidagilar bo'lishi mumkin:

rejalashtirilgan laboratoriya ishlari davomida kichik guruhlarda yoki alohida loyihalarni bajarish;

muayyan mavzular bo'yicha o'quv materialini ijodiy topshiriq yoki loyiha shaklida yakuniy takrorlash shaklida birlashtirish (testlarni bajarish, tarixiy ishlar va tarix bo'yicha tezislar yozish yoki uni o'qitish metodikasi).

Delphi usuli so'rovlar, intervyular, aqliy hujum va shunga o'xshash narsalar orqali to'g'ri echimni izlashda bir guruh tadqiqotchilar fikrlarining

maksimal darajada kelishuviga erishishga imkon beradi. Ushbu usul qarama-qarshi qarashlarni tashuvchilar o'rtasida ochiq to'qnashuvlar ehtimolini istisno qiladi, chunki mutaxassislar o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri aloqa qilish mumkin emas. Uni ilmiy-amaliy internet-konferentsiyalarni o'tkazishda yoki tegishli forumlarda muammolarni muhokama qilishda ishlatilishi mumkin.

Har qanday shakldagi darslar paytida foydalanish mumkin bo'lgan o'yin metodlaridan foydalanish mumkin. Masalan, talabalar uchun tarix fanidan amaliy va seminar mashg'ulotlarida, ayniqsa, mavzuga oid krossvordlar, rebuslar, kompyuter rasmlari tanlovlari; muayyan mavzularda viktorinalar o'tkazishi mumkin.

Bo'lajak o'qituvchilarning oliy ta'lim bosqichida foydalanish maqsadga muvofiq bo'lgan o'quv topshiriqlarining ayrim misollarini ko'rib chiqamiz. Masalan, kompyuterda siz bunday vazifalarni taklif qilishingiz mumkin: ekranda o'rganilayotgan mavzuga oid tarixiy ma'lumotlarning bir qismi ko'rsatiladi talabalar. Ulardan mavzuning nimaga mo'ljallanganligini aniqlashni so'raydi. Yoki ma'lum bir ma'lumotda ataylab kiritilgan xatolarni topishi kerak bo'ladi. Shunday qilib, hozirgi bosqichda bo'lajak o'qituvchilarning, kreativligini rivojlantirishni turli xil usullari mavjud.

Pedagogik faoliyatning individual uslubini shakllantirda har bir oliy ta'lim o'qituvchisi o'zi uchun talabalarni o'qitishning har qanday evristik shakllari va usullarini tanlashi mumkin. Shu bilan birga, ularni qo'llash natijalari bo'lajak o'qituvchilarning kreativlikni rivojlantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatishini ta'minlash kerak.

Nazorat savollari:

- 1.O'quv dasturlarini yaratishga kreativ yondashuv o'zida nimani ifodalaydi?
- 2.O'quv manbalarini yaratishga kreativ yondashishda nimalarga e'tibor qaratish lozim?
- 3.O'quv materiallarini kreativ yondashuv asosidatayyorlash qanday ahamiyatga ega deb o'ylaysiz?

4.O'quv materiallarini kreativ yondashuv asosidasamarali tayyorlashda qanday tamoyillar inobatga olinadi?

5.O'quv mashg'ulotlar uchundidaktik ishlanmalar tayyorlashga qo'yiladigan zamonaviy talablar nimalarda iborat?

6.O'qituvchilarda kreativlikni rivojlantirishning pedagogik texnologiyalarini tushuntiring

6-modul.Amaliy pedagogik faoliyatni tashkil etishga kreativ yondashish

Reja:

1.Ma'ruza mashg'uloti uchun mo'ljallangan matnning vizual xususiyat kasb etishi.

2.O'quv topshiriqlarining turlari va o'quv mashg'ulotlar uchun o'quv topshiriqlarini shakllantirish.

3.O'quv topshiriqlari uchun ish qog'ozlarini tayyorlash.

4.Kreativ yondashuv asosida o'quv fanlari bo'yicha nazorat-sinov-topshiriqlarini tayyorlash, keys va darajali testlar to'plamini shakllantirish.

5.Ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni tashkil etishga kreativ yondashish. O'quv mashg'ulotlari va ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar uchun auditoriya (joy)ni jihozlashga kreativ yondashish.

Tayanch tushunchalar: *matn, vizuallik, matnning vizuallik xususiyati, o'quv topshiriqlari, o'quv topshiriqlarining turlari, ish qog'ozlari, keys, darajali test, auditoriyani jihozlash.*

Shaxsda kreativlikni shakllantirishga yo'naltirilgan mashg'ulotlar faqatgina ko'ngilochar xarakterdagi topshiriq, mashq yoki vazifalardan iborat bo'lib qolishi kerak emas. Balki, talabalarga beriladigan barcha topshiriq, mashq va vazifalar mavjud davlat ta'lim standartlarga mos kelishi, talabalarga bilim, ko'nikma va

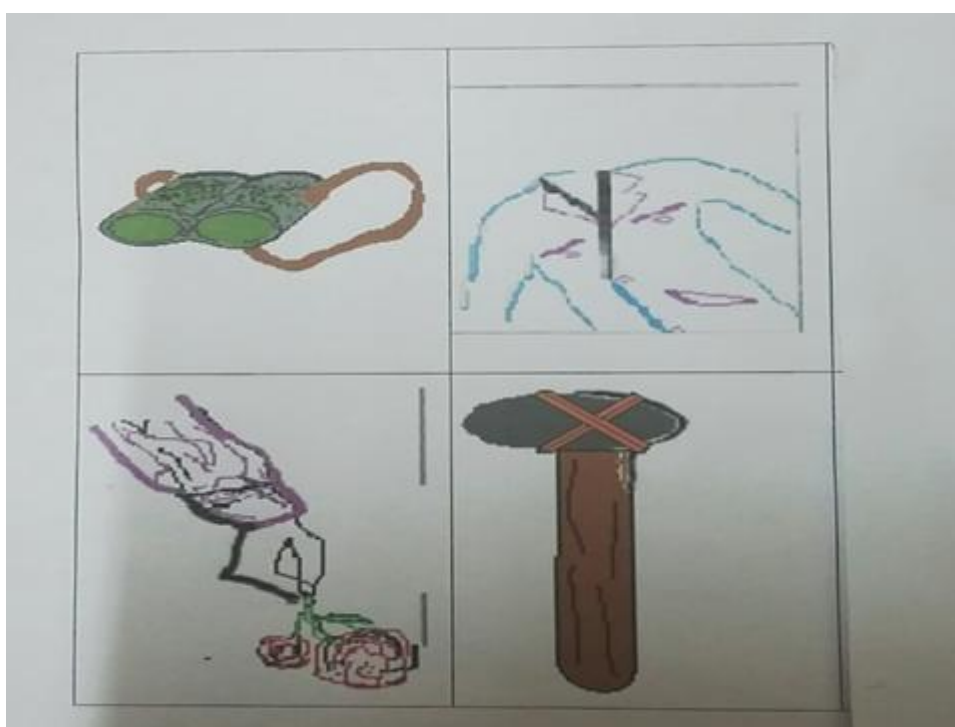
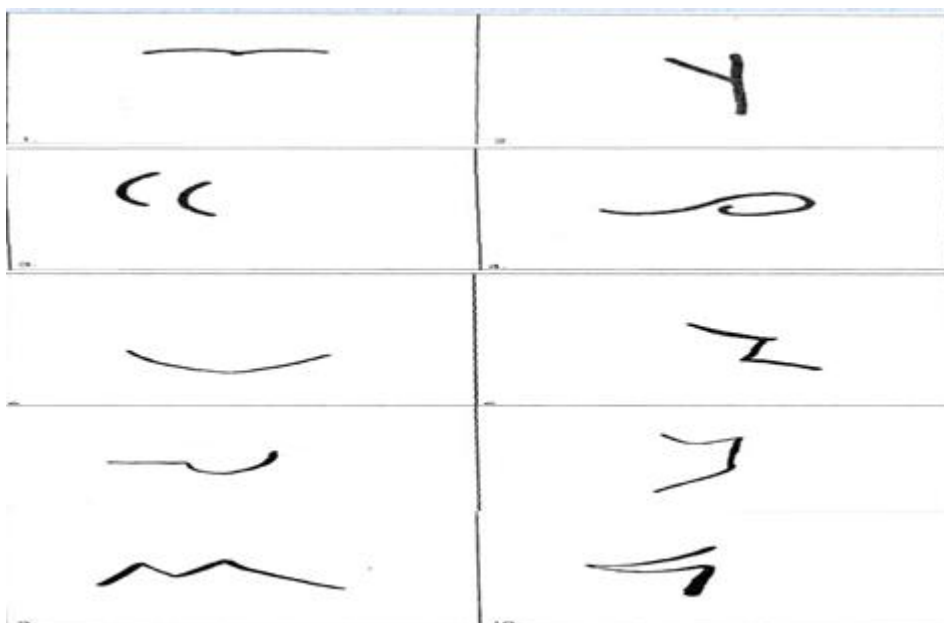
malakalarini to'laqonli namoyish qila olish imkoniyatini yaratishi zarur. Mashg'ulotlar jarayonida o'qituvchilar talabalarni asta-sekin mas'uliyatdan ozod qilish orqali mustaqil ta'lim olishga rag'bat bildiradigan shaxs bo'lishlariga erisha olishlari lozim.

Pedagogning kreativligi rivojlantirishda uning ma'ruza, amaliy, seminar va laboratoriya mashg'ulotlari uchun o'quv topshiriqlarini ishlab chiqishga ijodiy yondashish ko'nikma va malakalariga ega bo'lishi muhim ahamiyatga ega. Buning uchun pedagoglar o'zlarida kreativlik qobiliyatini rivojlantirish yo'lida tizimli, izchil amaliy harakatlarni tashkil etishlari zarur. Quyida ularning ayrimlari xususida to'xtalib o'tiladi.

1. Matnli axborotlarni grafik shakliga o'tkazish. Matnli, ayniqsa, katta hajmdagi matnli axborotlar talabalar tomonidan qiyin qabul qilinadi. Zamonaviy sharoitda matnli axborotlarni grafik shakliga o'tkazish talab etilmoqda. O'quv axborotlarini grafik shakliga o'tkazishda ma'lumotlarni model, sxema, jadval, diagramma, tasvir, klaster, matematik, fizik, geometrik ko'rinishlarida ifodalash maqsadga muvofiqdir. Bu tarzda talabalarga taqdim etilgan axborotlar talabalar tomonidan samarali qabul qilinadi.

2. Maxsus testlar bilan ishlash. Pedagoglarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish kurslarida tinglovchilarda kreativlik qobiliyati va sifatlari mavjudligini aniqlashda P.Torrensning "Tugallanmagan rasmlar" testidan foydalanish samarali natijalarni beradi. Mazkur test quyidagi shtrixlaran iborat noaniq tasvirlardan iborat bo'lib, tinglovchilarga ularni tugatib berish topshirig'i beriladi.

OTMda bo'lajak pedagoglarni kasbiy tayyorlash jarayonida P.Torrensning "Tugallanmagan rasmlar" testini maqbul ravishda qo'llash o'z samarasini beradi. Talabalar tomonidan bajarilgan testlar bo'lajak pedagoglarning qay darajada kreativlik sifatlariga egaligi, tasavvurining qanchalik boyligini ifodalaydi.

3. Interfaol metodlardan foydalanish. Mashg'ulotlarda interfaol metod (strategiya, grafik organayzer)lar bilan ishlash talabalar tomonidan o'quv axborotlarini tizimli, yaxlit holda o'zlashtirish imkoniyatini yaratadi. Qolaversa, interfaol metodlar yordamida talabalar o'quv axborotlari bilan ishlashda bilimlarni tahlil qilish, sintezlash, muhim tushunchalarni tizimlashtirish, ob'ekt, jarayon, faoliyat, voqea, hodisalarning umumiy mohiyatini aniq ifodalash kabi ko'nikma, malakalarni o'zlashtirishga muvaffaq bo'ladi.

Quyida peagogik turkum fanlarini o'qitish hamda talabalar, OTM pedagoglarini qayta tayyorlash va ularning malakalarini oshirish kurslari tinglovchilarida kreativlik sifatlari, ijodiy-kasbiy faoliyat malakalarini shakllantirishda interfaol metodlardan foydalanishga oid misollar keltiriladi.

“Sinkveyn” strategiyasi. J.Still, K.Meredit, Ch.Temil tomonidan ishlab chiqilgan “O'qish va yozish asosida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish dasturi”da har bir o'quvchi (talaba) va o'quvchi (talaba)lar guruhlarining fikrlash faolligini oshirish, ularda tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish uchun “Sinkveyn” strategiyasini qo'llash samarali ekanligi aytiladi. Bu o'rinda strategiyaning mohiyati bilan tanishib o'tish maqsadga muvofiqdir. **Sinkveyn (fr. “besh qator”)** – ma'lumotlarni sintezlash (alohida ma'lumotlar asosida yaxlit g'oyalarni shakllantirish)ga yordam beradigan qofiyasiz she'r bo'lib, u asosida o'rganilayotgan mavzu (tushuncha, hodisa, voqea)larga oid ma'lumotlar to'planadi; har bir talaba ushbu ma'lumotlar yig'indisi (qofiyasiz she'r)ni o'z so'zlari bilan turli variant yoki qarashlar orqali ifodalash imkoniyatiga ega.

Sinkveyn tuzish – murakkab g'oya, sezgi va hissiyotlarni bir necha so'z orqali yaqqol, yorqin ifodalash malakasi bo'lib, bu jarayon mavzuni puxtaroq o'zlashtirish, ma'lumotlarni yaxshiroq anglashga yordam beradi.

Sinkveyn tuzish murakkab jarayon bo'lib, uni samarali tashkil etish uchun muayyan qoidalarga amal qilish talab etiladi. Odatda, sinkveyn tuzish besh bosqichli harakatlarni tashkil etish orqali amalga oshiriladi.

Har bir o'quv topshirig'i o'z ichiga yana bir necha kichik turdagi topshiriqlarni qamrab oladi. Ular quyidagilardir:

I.Xotirada saqlash, qayta yodga tushirishni talab etuvchi topshiriqlar:

- xabardor bo'lishga oid topshiriqlar;
- alohida dalil, son, tushunchalarni yodga olishga doir topshiriqlar;
- ta'rif, me'yor, qoidalarni yodga olishga oid topshiriqlar;

-katta hajmdagi matn, bo'lim, she'r, jadval va b.ni yodga olishga oid topshiriqlar.

II.Raqamlar bilan ma'lumotlar bilan ishlashda oddiy fikriy operatsiyalarni bajarishni taqozo etuvchi topshiriqlar:

-dalillar (o'lchash, tortish, hisoblash va b.)ni aniqlashga oid topshiriqlar;
-dalillarni keltirish va ta'riflashga (hisoblash, sanab o'tish va b.)ga doir topshiriqlar;

-harakatlar jarayoni va usullarini tashkil etish va tavsiflashga oid topshiriqlar;

-ajratish va yig'ish (tahlil va sintez)ga doir topshiriqlar;
- qiyoslash va farqlash (taqqoslash va bo'lish)ga oid topshiriqlar;
- taqsimlash (kategoriyalashtirish va tasniflash)ga doir topshiriqlar;
- dalillar o'rtasidagi o'zaro aloqadorlik (sabab, oqibat, maqsad, vosita, ta'sir, foydalilik, vosita, usullar)ni aniqlashga oid topshiriqlar;
- mavhumlashtirish, aniqlashtirish va umumlashtirishga doir topshiriqlar;
- murakkab bo'lmagan (kattalik, o'lchamlari noma'lum bo'lgan) misollarni yechish.

III.Raqamlar bilan ma'lumotlar bilan ishlashda murakkab fikriy operatsiyalarni bajarishni taqozo etuvchi topshiriqlar:

-ko'chirish (biror joyga uzatish, shaklini o'zgartirish)ga oid topshiriqlar;
- bayon qilish (sharhlash, ma'nosini tushuntirish, mohiyatini yoritish, asoslash)ga doir topshiriqlar;

-induktsiya (juz'iy xususiyatga tayangan umumiy xulosa chiqarish)ga oid topshiriqlar;

- deduktsiya (umumiy holatga ko'ra xususiy xulosalar chiqarishga) doir topshiriqlar);

- isbotlash (dalillashtirish) va tekshirishga oid topshiriqlar;
- baholashga doir topshiriqlar.

IV. Ma'lumotlarni e'lon qilishga oid topshiriqlar:

- umumlashtiruvchi qisqacha ma'lumot, qoralama, mazmun va b.ni ishlab chiqishga doir topshiriqlar;

- hisobot, ma'lum muammoga bag'ishlangan ilmiy asar, ma'ruzalarni tayyorlashga oid topshiriqlar;

- mustaqil ravishda yozma ishlar, chizmalar, loyihalar va b.ni bajarishga doir topshiriqlar.

V. Ijodiy fikrlashni talab etuvchi topshiriqlar:

- amaliy takliflarni ishlab chiqarishga doir topshiriqlar;

- muammoli masala va vaziyatlarni hal qilishga oid topshiriqlar;

- savollarni qo'yish va masala yoki topshiriqlarni ifodalashga doir topshiriqlar;

- shaxsiy kuzatishlarga asoslangan holda yechimni topishga oid topshiriqlar;

VI. Shaxsiy mulohazaga asoslangan holda yechimni topishga doir (ratsional yechimga asoslangan) topshiriqlar.

Anglanganidek, pedagoglar ta'lim jarayonini tashkil etishda o'quv materiallarining xarakteridan kelib chiqqan holda yuqorida qayd etilgan topshiriqlardan ikki va undan ortig'ini tanlash imkoniyatiga ega. Bir mashg'ulotda talabalarni bir necha turdagi topshiriqlar bilan ishlashga jalb etish talabalarda o'quv faoliyatiga nisbatan qiziqishni oshiradi va o'quv-bilish faoliyatini kuchaytiradi.

O'quv topshiriqlari uchun ish qog'ozlarini tayyorlash

Ish qog'ozlari asosida o'quv topshiriqlarining bajarilishi mazkur jarayonni tezlashtirish, talabalar faoliyatini osonlashtirish va eng muhimi, mumkin qadar vaqtni tejash imkonini yaratadi. Shu tufayli yetakchi xorijiy mamlakatlar tajribasida o'quv topshiriqlari bilan ishlash jarayoni uchun ish qog'ozlarini shakllantirish va ularni mashg'ulotlar uchun tayyorlashga alohida e'tibor qaratiladi.

O'zbekistonda ta'limni tashkil etishga innovatsion yondashish natijasida uzluksiz ta'lim tizimining barcha bosqichlarida deyarli har bir dars, o'quv mashg'ulotida o'quvchi va talabalarning amaliy faoliyatini ish qog'ozlari vositasida tashkil etish an'anasi bir qadar shakllandi. Ayni vaqtda bu boradagi tajribani yanada boyitishga nisbatan ehtiyoj mavjud. Shu sababli OTM pedagoglarida ish qog'ozlarini shakllantirish borasidagi ko'nikma, malakalarini rivojlantirish maqsadga muvofiqdir. Qolaversa, o'quv mashg'ulotlarida bajariladigan topshiriqlar uchun ish qog'ozlarining tayyorlanishi pedagoglarda kreativlik qobiliyatini yanaa rivojlanishiga yordam beradi. Ta'lim jarayonida interfaol metodlarni qo'llashda grafik organayzerlarning grafikli tavirlaridan ish qog'ozlari sifatida foydalanish mumkin.

Kreativ yondashuv asosida o'quv fanlari bo'yicha nazorat-sinov topshiriqlarini tayyorlash, keys va darajali testlar to'plamini shakllantirish

Zamonaviy ta'limda talabalarga tayyor bilimlarni berish emas, balki ularni bilimlarni mustaqil o'zlashtirishga yo'naltirish tobora muhim ahamiyat kasb etib bormoqda. Zero, tayyor bilimlarni o'zlashtirish garchi talabalarning borliqni anglashlarini, ijtimoiy munosabatlar mazmunini, u yoki bu ko'rinishdagi kishilik faoliyati mohiyatini tushunishlariga yordam beradi.

Biroq, borliq va ijtimoiy munosabatlarning mavjud holatini ifoalovchi hodisa, voqelik, jarayonning tarkibiy elementlari o'rtasidagi o'zaro birlik, aloqadorlikni tushunish, sabab-oqibatlarini tahlil qilish, faoliyat mazmuni, yo'nalishi va eng muhimi, natijasini kafolatlovchi omillarni tahlil qilish malakalarini samarali rivojlanishiga to'sqinlik qiladi.

Shu kabi salbiy holatning olini olishda talabalarni “muammo vaziyatlar”ga ro'para qilish metodik jihatdan samarali sanaladi.

Muammoli vaziyatlarning didaktik imkoniyatlari talabalarni o'rganilayotgan masala (mavzu, muammo) yuzasidan fikrlash, masala mohiyatini yorituvchi tarkibiy elementlar o'rtasidagi o'zaro birlik va aloqadorlikni anglash, “muammo-muammoni hal qilish jarayoni-yechim” tizimi asosida masalani tahlil qilish, yechim borasida farazlarni ilgari surish, ularning maqbulligini tekshirish, yechimni bayon etish va uni himoya qilish kabi amaliy harakatlarni tashkil etishga majbur qiladi.

Qolaversa, muammoli vaziyatlar yordamida talabalar o'z bilimlarini mustaqil tahlil qilish, o'quv-bilish faoliyatiga tanqiliy yondashish, o'rganilayotgan masala (mavzu, muammo) yuzasidan ijodiy fikrlarni ilgari surish kabi imkoniyatlarga ega bo'ladiki, xuddi shu holat jamiyat tomonidan ta'lim tizimi oldiga qo'yilayotgan ijtimoiy buyurtmaning to'laqonli bajarilishini ta'minlaydi. Ya'ni, muammoli o'qitish, uni o'qitish jarayonida qo'llaniladigan texnologiyalar respublika uzluksiz ta'lim tizimi tomonidan o'z oldiga qo'yilgan har tomonlama (aqliy, axloqiy, jismoniy, hissiy jihatdan) rivojlangan barkamol shaxs va malakali mutaxassisni tayyorlashdan iborat ijtimoiy buyurtmaning bajarilishini ta'minlovchi zarur pedagogik shart-sharoitni vujudga keltiradi. Shu sababli bugungi kunda ta'lim tizimida muammoli ta'limdan foydalanish, muammoli ta'lim texnologiyalarini samarali qo'llashga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Rivojlangan xorijiy mamlakatlar ta'limi amaliyotida ham “Keys- stadi” texnologiyasini qo'llash asosida muammoli vaziyatlarni yaratish va ularni hal

qilishga doir o'quv topshiriqlarini ishlab chiqish borasida boy amaliy tajriba to'plangan va mazkur texnologiya jahon o'qitish tizimida eng ommalashgan o'quv texnologiyasi sifatida e'tirof etilmoqda.

Pedagogik turkum fanlarini o'qitishda “Keys-stadi” texnologiyasini qo'llash xususida so'z yuritishdan avval uning tushuncha sifatida o'zida qanday mohiyatni yoritishi xususida to'xtalib o'tish maqsadga muvofiqdir.

“Keys-stadi” texnologiyasi (ingl. “case” – chemodan, metod, “study” – muammoli vaziyat; vaziyatli tahlil yoki muammoli vaziyatlarni tahlil qilish) – talabalarda aniq, real yoki sun'iy yaratilgan muammoli vaziyatni tahlil qilish orqali eng maqbul variantlarini topish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladigan texnologiya, real vaziyatlarni bayon etishda qo'llaniladigan o'qitish texnikasi deya e'tirof etiladi.

Texnologiyaning asosiy maqsadi quyidagilardan iborat:

- 1.Tahlil ko'nikmalari va tanqidiy tafakkurni rivojlantirish.
- 2.Nazariya va amaliyot birligini ta'minlash.
- 3.Muammo yuzasidan turli qarashlar va yondashuvlarni namoyish qilish.
- 4.Qarorlar qabul qilish va uning oqibatlariga doir mulohazalarni taqdim etish.
- 5.Noaniqliklar mavjud bo'lgan sharoitda muqobil variantlarni baholash ko'nikmalarini shakllantirish.

Darhaqiqat, keys-stadi talabalarni har qanday mazmunga ega vaziyatni o'rganish va tahlil qilishga o'rgatadi. Uning negizida muayyan muammoli vaziyatni hal qilish jarayonining umumiy mohiyatini aks ettiruvchi elementlar yotadi. Bular quyidagilardir: ta'lim shakllari, ta'lim metodlari, ta'lim vositalari, ta'lim jarayonini boshqarish usul va vositalari, muammoni hal qilish yuzasidan olib borilayotgan ilmiy izlanishning usul va vositalari, axborotlarni to'plash, ularni o'rganish usul va vositalari, ilmiy tahlilning usul va vositalari, o'qituvchi va o'quvchi talaba) o'rtasidagi ta'limiy aloqaning usul va vositalari, o'quv natijalari.

Zamonaviy o'qitish amalyotida ta'limiy xarakterdagi keyslarning quyidagi turlari qo'llanilmoqda:

- muammoning yechimi va qarorlarni tahlil qilishga yo'naltirilgan keyslar;
- qaror yoki yaxlit muammoni ifodalovchi keyslar;
- talaba faoliyatini tahlil qilish va baholash imkoniyatini beruvchi keyslar.

Texnologiya talabalarda predmetni o'zlashtirishga bo'lgan qiziqishni, amaliy ko'nikmalarni, vaziyatni tahlil qilish va to'g'ri qaror qabul qilishga nisbatan ijodiy yondashish malakalarini rivojlantiradi, turli muammoli vaziyatlar va ularni hal qilish asosida ular tomonidan bilimlarning faol o'zlashtirilishi uchun imkoniyat yaratadi.

“Keys-stadi” yordamida talabalar quyidagi ko'nikma, malakalarga ega bo'ladi:

1. Tahliliy ko'nikmalar (ma'lumotlarni axborotlardan ajrata olish, ularni turkumlashtirish, ma'lumotlarni zarur va nozarurga ajratish, tahlil qilish, taqdim etish; buning uchun shaxs aniq, mantiqiy fikrlay olishi kerak).

2. Amaliy ko'nikmalar (muammoning murakkabligidan kelib chiqib, real vaziyatni tahlil qila olish, eng muhim nazariya, metod va tamoyillarni qo'llay bilish).

3. Ijodiy ko'nikmalar (bunda mantiqiylik asosida vaziyat (muammo)ni yechish muhim emas, balki ijodiy yondashuv asosida muammoning bir necha yechimlarini topish va ularni tahlil qilish talab etiladi).

4. Muloqot ko'nikmalari (unga ko'ra talaba bahs-munozara olib borish, o'z nuqtai nazarini himoya qilish, qaroriga boshqalarni ishontirish, juda qisqa va ishonarli hisobotni tayyorlash ko'nikmalarini o'zlashtira bilishi zarur).

5. Ijtimoiy ko'nikmalar (qarorni muhokama qilish jarayonida talabalar boshqalarning xatti-harakatini tahlil qilish, boshqalarni tinglay bilish, bahsda o'zgalarning fikrlarini qo'llab-quvvatlash, ilgari surilgan fikrga qarama-qarshi fikrni bildira olish va o'zini boshqara olishi lozim).

6.O'z-o'zini tahlil (bahs-munozara jarayonida o'zini tuta bilishi, boshqalarga namuna bo'lishi muhim).

Har o'qituvchi keys-stadiga asoslangan o'quv topshiriqlarining puxta asoslanishiga erisha olishi lozim. Keys topshiriqlarining amaliy- didaktik xarakterga ega bo'lishi uchun ularni ishlab chiqishda quyidagilarga e'tiborni qaratish talab etiladi:

- maqsad aniq ifoda etish (maqsad ikki xil (yoki undan ortiq) tushunilmasligi;

- savol yoki topshiriqlar ma'lum darajada murakkab bo'lishi;

- ijtimoiy, iqtisodiy, madaniy hayotning bir necha jihatini yoritib olishi;

- tezda o'zining amaliy ahamiyatini yo'qotmasligi;

- milliy xususiyatlarni o'zida namoyon etib olishi;

- ta'limning barcha yo'nalish yoki sohalariga oid tipik vaziyatlarni ifodalashi;

- dolzarb ahamiyatga ega bo'lishi;

- talabalarda tahliliy tafakkurni rivojlantirishi;

- bahs-munozarani tashkil etish imkoniyatini yaratishi;

- bir necha yechim (qaror)ni ilgari surish imkoniyatini ta'minlay olishi.

O'quv keyslarining muhim xarakterli jihatlari talabalarga muammoli vaziyatni hal etish yuzasidan talabalar e'tiboriga adabiyotlar ro'yxatining taqdim etilishi, ularga metodik ko'rsatma, yo'riqnomalarning berilishi va albatta, o'qituvchi tomonidan muammoning yechimi bo'yicha o'z variantining taqdim etilishi sanaladi.

Keyslarni yechishga doir metodik ko'rsatma, yo'riqnomalar taxminan shunday bo'lishi mumkin:

1.Keys (muammo) bilan tanishib.

2.Muammoning dolzarbligini baholang.

3.Muammoning dolzarbligini dalillar yordamida izohlang.

4.Keys (muammo)ni samarali yechish yo'llarini aniqlang.

5.Keys (muammo)ning samarali yechimini belgilovchi metod va texnologiyalarni tanlang.

6.Keys (muammo)ning samarali yechimini kafolatlovchi faraz (ilmiy faraz)larni shaklantiring.

Xorijiy mamlakatlar ta'limi amaliyotida keyslar amaliy va ilmiy tadqiqotlarini tashkil etish maqsadida qo'llanilishi sababli ular odatda murakkab tarkibiy tuzilma hamda o'rtacha (Yevropa), katta (AQSH) hajmga ega bo'ladi. Ko'p holatlarda keyslar birgina mashg'ulot jarayonida hal qilinmay, balki butun bir semestr, hatto o'quv yili davomida yechiladi. Ularning bu boradagi tajribalaridan bitiruv malakaviy ishlari (bakalavriat), magistrlik dissertatsiyalari (magistratura), bitiruv loyiha ishlari (malaka oshirish kurslari)da foydalanish maqsadga muvofiqir. O'quv materialining xarakteridan kelib chiqqan holda oddiy, murakkab tarkibiy tuzilishga ega bo'lmagan, ya'ni mini testlardan ham foydalanish amaliy qiymatga egaligi ta'lim amaliyotida o'z tasdig'ini topgan.

Murakkab keys (muammoli vaziyat)lar quyidagi tarkibiy tuzilmaga ega bo'ladi:

1.Pedagogik annotatsiya.

2.Kirish.

3.Keys (muammo)ning bayoni.

4.Keys (muammo)ni yechish yuzasidan topshiriq (yoki savol)lar.

5.Foydalanish uchun adabiyotlar ro'yxati.

6.Methodik ko'rsatmalar.

7.Keysni yechish jarayoni (tahlil va yechim variantlarini ilgari surish, variantlar maqbulligini tekshirish).

8.Keys yechimi bo'yicha taqdimotni tashkil etish.

9.Keys yechimini tahlil qilish.

10.O'qituvchi (keysolog)ning yechimi.

Mini keyslar uchun quyidagi tarkibiy tuzilmaga egalik xarakterlidir:

1.Keys (muammo)ning bayoni.

2.Keys (muammo)ni yechish yuzasidan topshiriq (yoki savol)lar.

3.Foydalanish uchun adabiyotlar ro'yxati.

4.Metodik ko'rsatmalar.

5.Keysni yechish jarayoni (tahlil va yechim variantlarini ilgari surish, variantlar maqbulligini tekshirish).

6.Keys yechimi bo'yicha taqdimotni tashkil etish.

7.Keys yechimini tahlil qilish.

8.O'qituvchi (keysolog)ning yechimi.

Anglanganidek, ta'lim jarayonida o'quv keyslarini qo'llashda jarayon (mashg'ulot) yakunida albatta o'qituvchi (keys)ning yechimini taqdim etishi zarur. Buning didaktik ahamiyati bu yechim asosida talabalarning o'z o'quv-bilish harakatlarining qanchalik to'g'ri, samarali, maqsadga muvofiq amalga oshira olganliklarini tahlil qilish, solishtirish, yo'l qo'ygan xatolarini aniqlash imkoniyatini yaratishi bilan belgilanadi.

Keyslar tipologiyasida o'quv topshirig'ini taqdim etish usuli savolli hamda topshiriqli bo'lishi ko'rsatilgan. Shunga ko'ra talabalarning e'tiborlariga havola etiladigan keyslar yoki savolli, yoki topshiriqli bo'lishi mumkin.

Agar keys savolli-keys bo'lsa, u holda muammo yoki muammoli vaziyatni tahlil qilish va yechishga oid bir necha savollar keltiriladi.

Masalan:

1.Yoshlarning "ommaviy madaniyat" ta'siriga berilishining asosiy omillari nimalardan iborat?

2.Yoshlarning "ommaviy madaniyat" ta'siriga berilishlarida OAVning o'rnini va rolini qanday aniq dalillar asosida baholay olasiz?

Agar keys topshiriqli-keys bo'lsa, u holda keysni yechish jarayonida bajarilishi zarur bo'lgan topshiriqlar beriladi. Odatda keyslarni tayyorlashda darslik va o'quv qo'llanmalardan, balki ommaviy axborot vositalari, jumladan, Internet materiallaridan ham maqsadli foydalanish mumkin.

Pedagogik turkum fanlarni o'qitishda qo'llaniladigan keyslarni ularning xarakteriga ko'ra B.Blum taksonomiyasi (bilish-tushunish-anglash-tahlil-sintez-qo'llash)ga muvofiq bir necha guruhga ajratish mumkin. Xususan:

1) pedagogik bilimlardan xabardorlikni aniqlashga yordam beradigan keyslar;

2) pedagogik faoliyat, hodisa yoki jarayon mohiyatini tushunish holatini belgilashga xizmat qiladigan keyslar;

3) ta'lim va tarbiya jarayonlari, pedagogik faoliyat hamda hodisalarning tarkibiy elementlari o'rtasidagi o'zaro birlik va aloqadorlikni anglash hamda tahlil qilishga yo'naltirilgan keyslar;

4) ta'lim va tarbiya jarayonlari, pedagogik faoliyat hamda hodisaning tarkibiy elementlarini tizimlashtirish, sintezlash, bosqichlarni izchil ifodalashni taqozo etadigan keyslar;

5) pedagogik bilimlarni amalda qo'llash, mavjud ko'nikma va malakalarni to'laqonli namoyon etishga doir keyslar.

Pedagogik turkum fanlarni o'qitishda ushbu keyslardan samarali, maqsadli va o'rinli foydalanish uchun zarur sharoitlar mavjudligi aniqlandi. Quyidagi misollar ushbu fikrning to'g'riligini tasdiqlaydi.

1. Pedagogik bilimlardan xabardorlikni aniqlashga yordam beradigan keys.

Keys bayoni. Sobir o'rta maktabning 9-sinfini tamomladi. Shahodatnomasida “uch” baholar ko'p bo'lganligi, salbiy xulqqa egaligi sababli, Sobir hech bir kasb-hunar kollejiga qabul qilinmadi. Har bir kollejning rahbari Sobirni boshqa akademik litsey va kasb-hunar kollejiga kirishini tavsiya etdi. Biroq, Sobirning ota-onasi har gal o'g'illarini o'zlari yashaydigan tumandagi kasb-hunar kollejida ta'lim olishini, shundagina uni nazorat qilib turishlari mumkinligi aytishardi.

Keys savollari:

1. Ayting-chi, kasb-hunar kollejlarning rahbarlari Sobirni o'qishga qabul qilmaslikka haqlimlar?

2. Ayni vaziyatda Sobirning qanday huquqlari buzilyapti?

Keys yechimi. Kasb-hunar kolleji rahbarlari ijtimoiy xavf bo'lmagan holda "Uch" bahoga o'qiganligi va xulqida salbiy holatlar ko'zga tashlanishi uchunigina Sobirni o'qitishga qabul qilmaslikka haqli emaslar. Ular shaxsning bilim olishga bo'lgan huquqini poymol yetishgan.

3. Ta'lim-tarbiya jarayonlari, pedagogik faoliyat hamda hodisalarning tarkibiy elementlari o'rtasidagi o'zaro birlik va aloqadorlikni anglash hamda tahlil qilishga yo'naltirilgan keys.

Keys bayoni. Tarix fani o'qituvchisi bir soatlik darsida quyidagi xatti-harakatlarni amalga oshirdi:

- 1) ma'lumotlarni izchil bayon qildi;
- 2) zarur o'rinlarda tayanch tushunchalarga alohida urg'u berdi;
- 3) xaritadan tarixiy voqealar sodir bo'lgan joylarni ko'rsatdi;
- 4) vaqti-vaqti bilan talabalarga savollar berib, ulardan javoblar oldi;
- 5) o'quv fil'mi orqali tarixiy voqealikka oid dalillarni namoyish etdi.

Keys topshirig'i. O'qituvchining xatti-harakatlari qanay metodlar yordamida amalga oshirilganligini aniqlang.

Keys yechimi. Tarix fani o'qituvchisi qo'llagan metodlar: 1) hikoya; 2) tushuntirish; 3) tasvirlash; 4) suhbat; 5) namoyish.

4. Ta'lim-tarbiya jarayonlari, pedagogik faoliyat hamda hodisaning tarkibiy elementlarini tizimlashtirish, sintezlash, bosqichlarni izchil ifodalashni taqozo etadigan keys.

Mashq bajarishni tashkil etish bosqichlari:

- 1) o'qituvchi nazorati ostida o'quvchilar tomonidan o'quv harakatining;
- 2) zarur ko'nikma va malakalar shakllanganicha o'quv harakatlarning ko'p bora takrorlanishi;
- 3) dastlabki bajarilishi o'qituvchining faoliyat maqsadi va mazmunini tushuntirishi;
- 4) topshiriqni bajarish ketma-ketligini ko'rsatishi.

Ushbu holatda mashq bajarishni tashkil etish bosqichlari noto'g'ri ko'rsatilgan.

Keys topshirig'i. Mashq bajarishni tashkil etish bosqichlarini zarur izchillikda ifodalang.

Keys yechimi. Mashq bajarishni tashkil etish bosqichlari:

- 1) o'qituvchining faoliyat maqsadi va mazmunini tushuntirishi;
- 2) topshiriqni bajarish ketma-ketligini ko'rsatishi;
- 3) o'qituvchi nazorati ostida o'quvchilar tomonidan o'quv harakatining dastlabki bajarilishi;
- 4) zarur ko'nikma va malakalar shakllangunicha o'quv harakatlarning ko'p bora takrorlanishi.

5. Pedagogik bilimlarni amalda qo'llash, mavjud ko'nikma va malakalarni to'laqonli namoyon etishga doir keys.

5. Ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni tashkil etishga kreativ yondashish. O'quv mashg'ulotlari va ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar uchun auditoriya (joy)ni jihozlashga kreativ yondashish. Pedagogning faoliyati faqatgina o'qitishdan iborat emas. Bir vaqtning o'zida u tarbiyachilik vazifasini ham bajaradi. Ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etish ham pedagog faoliyatining muhim yo'nalishi hisoblanadi. Shunday ekan, pedagog ma'naviy-ma'rifiy ishlarini tashkil etishga ham ijodiy yondasha olishi zarur. Bunda u quyidagilarga e'tiborni qaratishi lozim:

- ma'naviy-ma'rifiy ishlari maqsaga muvofiq, izchil, uzluksiz va tizimli tashkil etishi;

- o'quv yili uchun puxta asoslangan ma'naviy-ma'rifiy ishlar rejasini ishlab chiqishi;

- rejadan talabalarning e'tiyaj va qiziqishlariga mos keladigan hamda dolzarb mavzulardagi muammolarga bag'ishlangan tadbirlarning o'rin olishiga erishish;

- ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarning reja uchun emas, balki talabalarning ehtiyojlarini qondirish, ularni shaxs va mutaxassis sifatida shakllanishlarini ta'minlash maqsadida tashkil etish;

- ma'naviy-ma'rifiy ishlarni ularning yo'nalishi, mazmuni, xarakteriga, ko'lami va b. xususiyatlariga ko'ra turli shakllardan interfaollik asosida tashkil etilishiga erishish;

- har bir ma'naviy-ma'rifiy tadbirning aniq maqsad asosida tashkil etilishi va albatta, kutilgan natijani kafolatlay olishini ta'minlash;

- ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etish va o'tkazishda akademik guruhning barcha talabalari birdek faol ishtirok etishlariga erishish.

Nafaqat ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar tashkil etiladigan joy, balki o'quv mashg'ulotlari o'tkaziladigan auditoriyaning jihozlanishiga erishish pedagogning ham tashkilotchilik, ham kreativ faoligidan dalolat beradi. Har ikki holatda ham pedagog o'rganiladigan, tahlil etiladigan mavzu mohiyatidan kelib chiqqan holda o'quv auditoriyasi va tadbir o'tadigan joy (xona)ni o'ziga xos ruhda bezata olishi maqsadga muvofiqdir.

O'quv mashg'ulotlarida auditoriyaning mavzuning xarakteriga ko'ra plakatlar, mulajlar, gerbariylar, xaritalar, badiiy adabiyotlar, olimlar, rassomlar, yozuvchilar, sarkardalar hamda davlat arboblarning portretlari, ish jihozlari, yozishmalari, adabiyotlari, badiiy asarlari va h.k. bilan bezatilishi mashg'ulot va tadbir ruhiyatini ko'tarishga, talabalarga ijobiy, hissiy ta'sir ko'rsatadi.

Pedagog qanchalik kreativ bo'lsa, o'quv auditoriyasi va ma'naviy- ma'rifiy tadbirlar tashkil etiladigan xonani talabalar bilan hamkorlikda, ularning ijodiy imkoniyatlari, kreativlik layoqatlariga tayangan holda jihozlashga muvaffaq bo'ladi. Natijada ham talabalarning kreativ faolligi oshadi, ham mashg'ulot, tadbirning ta'sirchanligi kuchayadi.

Shunday qilib, zamonaviy o'qitishda muammoli ta'lim muhim ahamiyatga ega. Muammoli ta'lim texnologiyalari talabalarda fikrlash, qaror qabul qilish, o'z

fikrini asoslash qobiliyatini shakllantirish ko'nikma, malakalarini samarali shakllantirishga yordam beradi. Bu kabi texnologiyalar orasida “Keys-stadi” texnologiyasi muhim ahamiyat kasb etadi. Keys-stadidan ta'lim jarayonida o'rinli, maqsadli, izchil foydalanish o'qitish sifatini yaxshilash, samaradorligini oshirish, shu bilan birga talabalarning o'quv-bilish faoliyatini faollashtiradi.

Pedagogning kreativlik potentsiali darajasini aniqlovchi mezonlar

***Kalit so'zlar:** kreativlik, iqtidorlilik, modernizatsiya, texnologiya, pedagogik kreativlik, kreativ qobiliyat, kasbiy innovatsion kompetentlik, innovatsion ta'lim texnologiyalari.*

Kasbiy faoliyat samaradorligini baholashda pedagogning ijodkorligi – kreativ potentsiali darajasini baholash muhim ahamiyatga ega. Amerikalik olim D.Veksler “Kreativlik fikrning shunday turiki, u shaxsga bir muammo yoki masala yuzasidan birdaniga bir nechta yechimlar paydo bo'lishini taqozo etadi va shablonli, zerikarli fikrlashdan farq qilib, narsa va hodisalar mohiyatidagi o'zga xoslik, noyoblik sifatlarini anglashga yordam beradi” - deb ta'rif beradi .

A.Maslou ham kreativlikni - barchaga xos tug'ma ijodiy yo'nalish, atrof muhitning ta'sirida ko'pchilikda yo'qolib ketuvchi faoliyat deb hisoblagan.

Amerikalik psixolog olim Dj Pol Gilford o'zining ilmiy tadqiqot ishlarida kreativlik va intellektni birinchi marotaba taqqosladi. U intellekt strukturasi modelini yaratishda tafakkurni konvergent va divergent turiga ajratdi.

Konvergent tafakkur - (lotincha *convergere*– “bir yo'ldan”) tafakkur formasi bo'lib, muammoning bir qancha yechimlaridan faqat yagona to'g'risini tanlashdir. Konvergent tafakkur asosida intellekt yotadi, shuning uchun intellektual tafakkur deb ham ataladi.

Divergent tafakkur – (lotincha *divergere* – “bo'linish”) ijodiy tafakkur metodlaridan biri bo'lib, berilgan bir muammoning bir qancha yechimlarini topish, shuning bilan bir qatorda, divergent tafakkur “bir vaqtning o'zida turli yo'nalishlarga izlanish, ya'ni bir muammoga bir nechta to'g'ri javoblar borligini va original ijodiy g'oyalarning tug'ilishiga xizmat qiladi.

Divergent tafakkurning asosida kreativlik yotadi. Djo Gilford umumiy qobiliyatlar sohasini tadqiq qilish natijalarini tizimlashtirib, “Intellekt strukturasi modelini” ni taklif etadi. Uning modeli asosida “mazmun”, “operatsiya”, “Reaksiya” tushunchalari mavjud.

Reaksiya – materialga nisbatan qanday operatsiyani qo'llash natijasi. Gilfordning modelidagi barcha faktorlar mustaqil bo'lib, u uch o'lchamli, ba'zida esa nomlarning klassifikatsion shkalalari turli xil o'lchamlarda ham uchray turadi.

Operatsiya deganda Gilford sinovdan o'tkazilayotgan ob'ektning qobiliyatini, ya'ni quyidagi psixik jarayonlarni tushunadi: tushuncha (dunyoqarash sifatida), xotira, divergent unumdorlik (har xil yo'nalishlarda fikrlash), konvergent unumdorlik (faqat yagona to'g'ri javobga olib keluvchi fikr), baholash.

Mazmun esa axborot yoki materialning operatsiya olib borilayotgan tabiati bilan aniqlanadi: tasvir, simvollar (harflar, raqamlar), semantika (so'zlar), xulq.

Natijalar – sinovdan o'tkazilayotgan ob'ekt tomonidan qayta ishlanayotgan axborotlar joy olgan formadir: element, munosabatlar, sistemalar, o'zgaruvchanlik turlari va xulosalari.

Faktorlar har bir o'lchamdagi kategoriya (bo'lim)larining birlashuvi bilan xarakterlanadi.

Gilfordning klassifikatsion sxemasida umumiy faktorlar soni $5 \times 4 \times 6 = 120$ ga tengdir.

Hozirda yuzdan ortiq faktorlar o'rganilgan, ularning diagnostikasi uchun alohida testlar tanlab olingan. Gilfordning bu boradagi kontseptsiyasi AQSH da

pedagoglar tomonidan iqtidorli bolalar va o'smirlar bilan ishlashda keng qo'llanilib kelmoqda. Ularning asosida faktorlarni ratsional rejalashtirish va qobiliyatlarning rivojlanishiga yo'naltiruvchi dasturlar yaratilgan. Olimlar Gilfordning asosiy yutug'ini uning tafakkurni divergent va konvergentlarga ajratib berganligida deb hisoblaydilar.

Gilford kreativlikni divergent tafakkurning unumdorligi bilan bog'laydi. Pedagogik manbalarda siz uning “**Kreativlik – divergent tafakkur jarayonidir**” degan fikrini uchratishingiz mumkin. Dastlab, Gilford o'z kreativlik strukturasi divergent tafakkurdan tashqari o'zgaruvchanlik qobiliyati, yechimning aniqligi va boshqa intellektual parametrlarni birlashtirdi. Shuningek, u kreativlik va intellekt o'rtasida o'zaro uzviy aloqa borligini isbotladi. Biroq, Gilford o'z tajribalarida yuqori intellektuallilarning test yechish davomida ijodkorlik xulqini har doim ham ko'rsatmasligini, kreativ past intellektualli bo'lmasligini aniqladi. Shunday ekan, divergent tafakkur kreativ jarayonning barcha xususiyatlarini aks ettirmaydi.

Pol Torrens kreativlikni tafakkur terminlarida ta'riflab, ijodiy tafakkurni “Qiyinchiliklar, muammolar, axborotdagi kamchiliklarni his qilish; shu kamchiliklarning gipotezlar tuzilmasi, ularni tekshirish va baholash, qayta ko'rish hamda tekshirish, va nihoyat, natijalarni umumiyashtirish” sifatida tushunadi.

Kreativlik – bu yangi, original g'oyalarni yaratish, fikrlashning nostandart shakli, berilgan muammolarga omadli yechimlar topishdir.

Kreativ tafakkur esa revolyusion tafakkur bo'lib, u konstruktiv xarakterni ifodalaydi.

E.P.Torrens fikricha, “kreativlik” tushunchasi negizida quyidagi yoritiladi:

- muammoni yoki ilmiy farazlarni ilgari surish;
- farazni tekshirish va o'zgartirish;
- qaror natijalarini shakllantirish asosida muammoni aniqlash;

- muammo yechimini topishda bilim va amaliy harakatlarning o'zaro qarama-qarshiligiga nisbatan ta'sirchanlik O'qituvchining ijodkorligi esa u tomonidan tashkil etilgan kasbiy faoliyatni tashkil etishga ijodiy (kreativ) yondashuvda aks etadi. So'nggi yillarda ushbu holat “pedagogik kreativlik” tushunchasi bilan ifodalanmoqda.

Zamonaviy ta'lim tizimida darajali test topshiriqlaridan foydalanish va ularni hal etish shaxs kreativligini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Darajali testlar talabalarda mustaqil, tanqidiy, mantiqiy va ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi. Bu turdagi testlarni tuzish murakkab jarayon bo'lib, u pedagogdan, albatta, kreativ fikrlashni talab etadi.

Darajali testlarni tuzish orqali pedagog, birinchidan o'zidagi kreativ sifatlarni rivojlantirish bors, ikkinchidan talabalarni ham ijodiy fikrlashga undaydi. Shunday ekan, darajali testlar ham shaxs kreativligini rivojlantirishdagi muhim ahamiyatga ega.

Psixologiyada E.P.Torrens tomonidan shaxs kreativligini aniqlovchi test ishlab chiqilgan. Muallifning fikricha, shaxs kreativligi o'zida quyidagi belgilarni namoyon qiladi:

- 1) savollar, kamchiliklar va bir-biriga zid ma'lumotlarga e'tiborsiz bo'lmaslik;
- 2) muammolarni aniqlash uchun harakat qilish, ilgari surilgan taxminlar asosida ularning yechimini topishga intilish.

Xulosa sifatida aytadigan bo'lsak, o'qitishga kreativ yondashuv masalasi bu pedagogik jarayonni shaxs imkoniyatlariga yo'naltirilgan holda tashkil etish, ta'lim oluvchilarning ijodiy va mustaqil fikrlashiga imkon beruvchi zaruriy o'qitish texnologiyalarini tanlash va amalga oshirishda, shuningdek, o'qituvchining kasbiy-innovatsion kompetentligi bilan asoslanadigan o'qitishga nisbatan zamonaviy yondashuv shakllaridan sanaladi.

Bugun dunyoda yuz berayotgan to'rtinchi sanoat tamaddunining dvigateli — harakatga keltiruvchi kuchi kreativlikdir. Atrofga boqsangiz, har tomonda

inson ijodkorligining beqiyos va hayratlanarli namunalariga duch kelasiz: elektron xizmatlar, virtual reallik, to'rtburchak tarvuzlar, tuproqsiz hosil olish... Bularning barchasi inson tasavvuri, tafakkuri mahsuli. Bugun biz uchun odatiy tuyulgan kitob, musiqa, bino, samolyot, hatto lampalar ham qachonlar orzu va tasavvurda bo'lgan, keyinchalik aql-idrok samarasi o'laroq yaratilgan.

G'ildirakning kashf etilishidan boshlangan yaratuvchanlik namunalari bugun koinotda kezib yuribdi. Innovatsiyalar kundalik turmushimizda qulayliklar yaratadi, og'irimizni yengil, uzog'imizni yaqin qiladi. Shu tarzda kreativlik taraqqiyotning ajralmas bo'lagiga aylangan. Barcha sohada ijodiy fikrlovchi mutaxassislarga talab katta. Dunyoga mashhur dasturiy mahsulotlar, mobil telefonlar ishlab chiqaruvchi kompaniyalar mutaxassislaridan har kuni yangi g'oya so'raladi.

Mehnat bozorida kreativ fikrlovchi mutaxassislarga talab oshib borayotgan ekan, ta'lim jarayonida o'quvchi-talabalarning noodatiy fikrlash qobiliyatini shakllantirish, rivojlantirish dolzarb vazifadir. Haligacha ta'lim tizimida ko'plab yondashuv va metodlar ijodiy fikrlash emas, talqin va tahlilga, ya'ni berilgan ma'lumotni tushunib, to'g'ri yetkazishga, nari borsa, bir necha axborotni umumiylashtirib, xulosa chiqara olishga yo'naltirilgan.

Xo'sh, ta'lim oluvchilarni qanday qilib kreativ fikrlashga o'rgatish mumkin? Innovatsiya yaratish uchun tafakkurda qanday o'zgarishlar kechishi lozim?

Shaxsda kreativlik sifatlarini rivojlantirish uchun dastlab bu tushunchaning mazmunini bilish lozim. Kreativlik inglizcha "**Create**"dan olingan bo'lib, **yaratish** ma'nosini bildiradi.

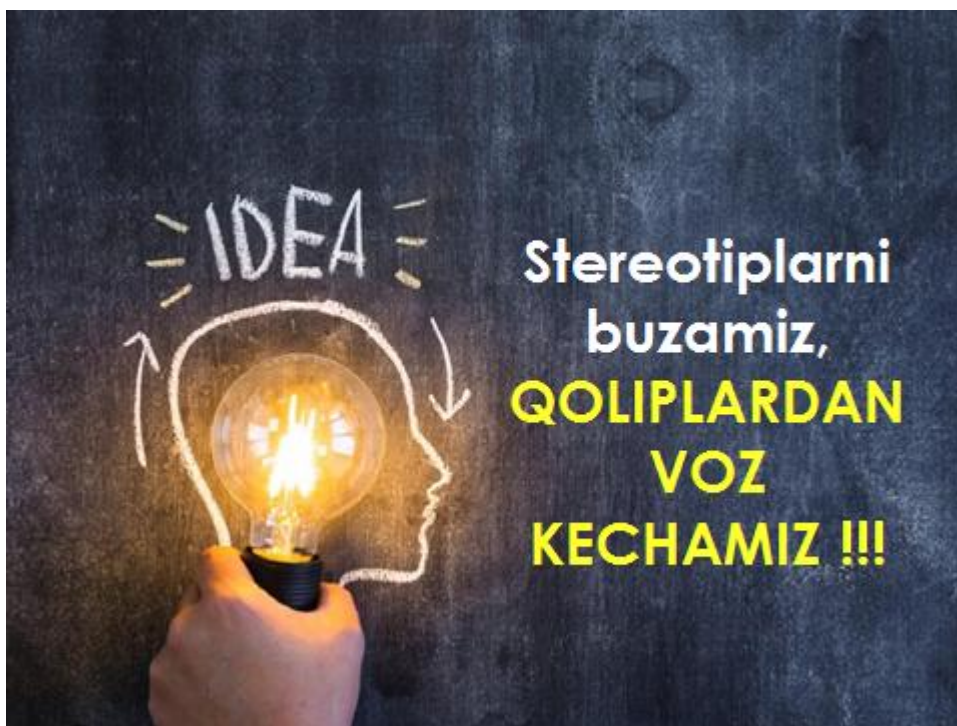
Kreativlik deganda insonning yangilik yaratish, muammolarni yechishga qaratilgan ijodiy qobiliyati tushuniladi. Uning tagzamidida originallik, amaliylik, noodatiylik va erkinlik yotadi. Shuningdek, kreativ fikrlash muayyan masala yuzasidan har tomonlama fikrlash, bir nuqtaga turli rakursdan yondashishni anglatadi.

Kreativlik shaxsni rivojlantiruvchi kategoriya sifatida inson tafakkuri, ma'naviyatining ajralmas qismi hisoblanadi, u shaxs ega bo'lgan bilimlarning ko'pqirrali ekanligida emas, balki yangi g'oyalarga intilish, o'rnatilgan stereotiplarni isloh qilish va o'zgartirishda, hayotiy muammolarni yechish jarayonida kutilmagan va noodatiy qarorlar chiqarishda namoyon bo'ladi. Ya'ni, berilgan bilimlarni takrorlash orqali kreativlikka erishib bo'lmaydi, ijodiy fikrlash jarayonida yangi fikr, yangi g'oyaning paydo bo'lishi asosiy shartdir. Masalan, ingliz tilida so'zlarni yodlab, grammatika qoidalarini "suv qilib ichib yuborgan" bo'lsangiz ham, insho yozolmasangiz, barchasi bekor. Shuning uchun kreativ fikrlash jarayonida tasavvur muhim rol o'ynaydi.

Albert Eynshteyn "Tasavvur — bilimdan muhim" deganida aynan mana shu jihatni nazarda tutgan. Ko'pincha noodatiy fikrlar, yechimlar kutilmaganda inson xayoliga keladi. Buning uchun, avvalo, fikrlash jarayonidagi bir xillikka, odatiylikka barham berilishi lozim.

Inson miyasi o'z ishini "yengillashtirish", "qulaylashtirish" uchun shablon va stereotiplardan foydalanadi. Stereotiplar shu paytgacha ma'lum bo'lgan va umumqabul qilingan fikrlardir. Ular asosida fikrlash bizga hech qanday yangi g'oya bermaydi. Qoliplarning yuzaga kelishida jamiyatda ustuvor bo'lgan ijtimoiy fikr, mediamahsulotlarda taqdim etilayotgan shakl va ko'rinishlar ham yetakchi o'rin tutadi. Inson ommadan ajrab qolmaslik nuqtayi nazaridan hammaning fikriga qo'shiladi. Qolaversa, "oqim bo'ylab suzish" mustaqil fikrlashdan ko'ra oson tuyuladi.

Stereotiplar orqali fikrlaganda muayyan mavzu bo'yicha inson ongiga "so'rov" berilganida odatiy ma'lumot va mulohazalar yuzaga keladi. Masalan, "yangi yil" deganda to'kin dasturxon, reklamadan tushmaydigan gazli ichimliklar, archa va hokazolarni tasavvur qilish, bobo obrazida qo'lida hasa tutgan, ko'zoynakli cholni ko'rish qolip asosida fikrlashning ko'rinishi. Kreativ fikrlovchi insonlar odatiy manzaralardan o'zgacharoq tasvirlarni ham tasavvur qilib, hech kim ilg'amagan jihatlarni payqaydi, yangilik yaratoladi.

Eng ajablanarli jihati, ta'lim-tarbiya jarayoni ham bolalarni bir xil fikrlashga o'rgatib qo'yarkan. Mashhur ixtirochi va kashfiyotchilarning aynan maktabdagi ta'lim jarayonidagi bir xillikka ko'nikolmagani, qoliplarga sig'maganini ko'rish mumkin. Masalan, Albert Eynshteynning maktabdan haydalishi yoki Dmitriy Mendeleyevning kimyo fanidan "uch" olgani bunga misol bo'ladi.

Ken Robinson tomonidan tayyorlangan va YouTube saytida 5 million marta tomosha qilingan "Maktab kreativlikni barbod etyaptimi?" nomli videolavhada ham shu xususida so'z boradi. Harf o'rganish jarayonidayoq bolalarning belgilangan chiziqlar bo'ylab yozishi, topshiriqlarni bajarishda namunalar orqali ishlashi, adabiyot darslarida asarni qanday tushunish kerakligi to'g'risida ma'lumotlar berilishi, pedagoglarning yaxshi bajaruvchilarni yaxshi baholashi natijasida bolalar qoliplar doirasida fikrlay boshlaydi. Oqibatda ko'plab yoshlar topshiriq berilsa, namuna bormi, deb so'raydigan holga kelgan. Bu oldin mavjud bo'lgan modellar asosida ishlashga o'rganib qolish natijasi.

Bunday vaziyatni bartaraf etish uchun o‘quv jarayonida ijodkorlik sifatlarini tarbiyalashga ahamiyat qaratilishi maqsadga muvofiq.

Masalan, o‘quvchilarga “Sizga bir kunda 86400 AQSh dollari berilsa, uni nimalarga sarflagan bo‘lardingiz?” kabi noodatiy savollar berilishi mumkin. Bu savol o‘quvchining topqirlik, bilag‘onlik, ijodkorlik, masalaga turli nuqtayi nazardan qaray olish, yashirin jihatlarni ochish kabi xislatlarini rivojlantiradi. Sababi, 86 400 bir kundagi soniyalar miqdorini anglatadi. Savol orqali o‘quvchiga har bir soniya qimmati anglatiladi, uni behuda sarflamaslik uqtiriladi. Agar o‘quvchi savol tagidagi mohiyatni anglamasa, unda kreativ va evrestik sifatlar past hisoblanadi.

Qolip va stereotiplar asosida fikrlashning bir necha ko‘rinishlari bor. Masalan, qutbli tafakkur — hamma narsani ikki shaklda — yaxshi yoki yomon deb qabul qilish, dunyoni oq va qora rangda ko‘rishdir. Aslida, yaxshi yoki yomon narsaning o‘zi mavjud emas, uni fikrlarimiz shundayga aylantiradi. Har bir holat va jarayonning ijobiy hamda salbiy jihatlari bor. Bir tomonlama yondashuv, asoslanmagan xulosalar ham stereotiplar asosida fikrlashning ko‘rinishlaridir.

Ijodkorlikni yuzaga keltirish uchun stereotiplarning ongosti darajasida ijoddan cheklovchi funksiya, shablonlardagi to‘siqni anglash, qoliplardan voz kechish zarur. Kumir, brend va modaga ergashish mustaqil fikr kushandasi hisoblanadi. Kiyinish, o‘zini tutish, kasb tanlash, hatto fikrlashdagi taqlid bunyodkorlik faoliyatidan cheklashi mumkin. Shuning uchun nega aynan shu kiyimni tanladim, nima uchun shu ichimlikni xarid qilyapman, deb OAV, reklama orqali inson ongiga majburan singdirilayotgan ta’sirlardan voz kechish mustaqil qaror qabul qilishga, media qurshovidan chiqishga sabab bo‘ladi.

Tomas Edison “Kreativlik — g‘ayri ixtiyoriy jarayon”, deydi. Lekin har kuni ko‘plab mutaxassislar muammolarga noodatiy yechim topishga zaruriyat sezadi. Ular mana shu g‘ayriixtiyoriy jarayonni ixtiyoriylashtirishi mumkinmi? Tabiatda yangi fikrlarni yuzaga keltiruvchi “sehrli tayoqcha” yo‘q, biroq har

qanday mutaxassisning kreativ o‘ylashiga ko‘maklashadigan ko‘plab usullar mavjud. Buning uchun ijodiy fikrlashga vaqt ajratish, ijodiy salohiyatni anglash lozim. Jorj Bernard Shou hazillashib shunday deydi: “Ko‘pchilik yiliga ikki-uch marta o‘ylaydi. Mening butun dunyoga mashhurligim sababi — haftada bir yoki ikki marta o‘ylaganim”. Demak, xayolga kelgan yangi fikrlarni e‘tiborsiz qoldirmaslik, o‘ylash uchun imkon yaratish muhim.

Ijodkorlik chegarasini belgilang. Muammoli masalaga duch kelgan paytingizda ijodkorlik chegaralarini belgilang. O‘zingizdan “Eng oddiy yechim nimada?” deb so‘rang. Keyin “muammoni hal qilishning aql bovar qilmas varianti”ni tasavvur qiling. Oddiy va hayratlanarli yechim o‘rtasida sizga ijodiy maydon paydo bo‘ldi. Endi yangi g‘oya mavhum emas, uning chegaralari mavjud. Bu ijod jarayonidagi psixologik bosimni yengillashtiradi.

“Olti shlyapa” usuli. Edvard de Bono taklif etgan “Olti rangli shlyapa usuli”da biror mavzu tanlanadi. Navbatma-navbat shapkalar kiyiladi: oq — diqqat bilan, hech qanday emotsiyasiz barcha faktlar tekshiriladi; qora — kamchiliklar aniqlanadi; sariq — mavjud holat tahlil etiladi; yashil — yana yangi bir necha g‘oyalar qo‘shiladi; qizil — emotsional munosabat bildiriladi; ko‘k — ish xotimalanadi. Masalan, ta’lim tizimiga oid qonunchilikni takomillashtirish mavzusi ko‘rilayotgan bo‘lsa, mavjud qonunchilik o‘rganiladi, kamchilik va bo‘shliqlar aniqlanadi. Qonuniy me‘yorlarning real holat bilan mosligi yoki qarama-qarshiligi o‘rganiladi. Ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiluvchi takliflar beriladi, ular amalga oshsa, qanday samara berishi izohlanadi. Taklif loyiha shaklida rasmiylashtiriladi.

Uolt Disneyning kreativ fikrlash nazariyasi. Uolt Disney ko‘ngil ochar sohada o‘z sanoatini yaratgan, animatsion multfilmlari bilan butun dunyoga tanilgan shaxs. U dunyoga mashhur personajlarini yaratishda kreativlikning uch fazasi — xayolparast, realist, tanqidchi obrazidan foydalanadi. Ya’ni, xayolparast rolida hech qanday chegarasiz xayol suradi, fantaziya yaratadi. Bu jarayonda u Baxning “Tokkata, fuga re minar” musiqasini eshitishini aytgan.

Xayolida obrazlar yaratilgandan keyin uni reallik bilan uyg'unlashtiradi. Personaj qanday harakatlanadi, qanday gapiradi — barchasini konstruktor sifatida jonlantiradi, reallashtiradi. Shundan keyin xayolparast va realist ishini tanqidchi ko'rib chiqadi. Tanqidchi "filtr" vazifasini bajaradi. Uolt Disneyning yutug'i xayolparast, realist, tanqidchini bitta shaxsda jamlay olganidir. Odatiy fikrlovchilarda ularning bittasi ustuvorlik qiladi.

Tasodiflarga befarq bo'lmang. Juda ko'plab ixtirolar favqulodda va tasodifiy holatlarda amalga oshirilgan. Ya'ni, taqdirning o'zi insonga nozik ishoralar beradi. Bu Isaak Nyutonning boshiga tushgan olma, antibiotikni kashf etgan olim Aleksandr Flemingning yuvilmay qolib, mog'orlagan laboratoriya idishlari ko'rinishida bo'lishi mumkin.

Bir-biriga bog'liq bo'lmagan narsalarni bog'lash. Mobil telefon va kompyuter imkoniyatlarini birlashtirish orqali planshet, yuk mashinasiga antenna o'rnatilib ko'chma stansiya, qayiqqa osib qo'yilgan mato tufayli yelkanli kemalar paydo bo'lgan. Shotlandiyalik shifokor J.Danlopning o'g'li tosh yo'ldan velosipedda yurib qiynalar edi. Danlop bog'ini shlang bilan sug'ora turib, uning yengil prujinasimon sakrashiga e'tibor berdi. Natijada birinchi bo'lib shinani kashf etdi.

Shuningdek, kreativlikning mikro va makrosignallarini anglash, uning inson fiziologiyasi bilan bog'liq jihatlari, ya'ni qanday holatlarda inson xayoliga yangi fikrlar kelishini bilish ham muhimdir.

Jamiyatdagi barcha korxonalar, tashkilotlarda innovatsion hamda kreativ fikrlashga zarurat tug'diradigan global muammolarni hal qilish uchun innovatsion bilim va yaratuvchanlik qobiliyatiga tobora ehtiyoj sezilmoqda.

Ta'limning asosiy roli o'quvchilarni jamiyatda muvaffaqiyat qozonish uchun zarur va kerak bo'ladigan sifatli ta'lim berish hisoblansa, kreativ fikrlash hozirgi yoshlarning rivojlanishi uchun zarur ehtiyojdir.

PISA xalqaro dasturida kreativ fikrlashni baholashda OECDning kreativ fikrlashni rivojlantirishga qodir yangi pedagogikalarni qo‘llab-quvvatlash bilan bog‘liq yana bir yangi loyihasidir.

Bundan maqsad, faqat ijodkor shaxslarni ajratib olish emas, aksincha o‘quvchilar g‘oyalarni qidirish, ifodalashda kreativ fikrlash qobiliyatining o‘qitish yondashuvi, maktab faoliyati hamda ta‘lim tizimining boshqa xususiyatlari bilan qanday bog‘liqligini tavsiflaydi.

Kreativ fikrlash – bu innovatsion (yangi, novator, original, nostandart, noodatiy va hokazo...) va samarali (amaliy, natijaviy, tejamli, optimal va hokazo) yechimlarni topish, yangi bilimlarni egallash, tasavvurni ta‘sirchan ifodalashga qaratilgan g‘oyalarni ishlab chiqish, baholash va takomillashtirish jarayonida samarali ishtirok etish qobiliyatidir.

Kreativ fikrlash bizga muammolarni hal qilishda noodatiy yechim topishga yordam beradi. Biroq biz uni tanqidiy fikrlash bilan adashtirib yubormasligimiz, aksincha bizga imkonsiz muammolarni hal qilishda bir-birini to‘ldirib turuvchi yechimlarni topishda yordam beradigan “aka-ukalar”dek qarashimiz kerak.

PISA tadqiqotlarida o'quvchidan kreativ fikrlashni baholash modeliga ko'ra ilmiy muammolarni yoki ijtimoiy muammolarni hal qilish, o'z g'oyalarni yozma yoki vizual ifodalash talab etiladi.

Kreativ fikrlashni baholashda turli g'oyalarni ishlab chiqish, kreativ g'oyalarni ishlab chiqish hamda g'oyalarni baholash va takomillashtirish kompetentligiga e'tibor qaratiladi.

Agar ibtidoiy odamlarning kreativ fikrlashi bo'lmaganida edi, ikkita chaqmoqtoshni bir-biriga urib olovni, Tomas Edison elektr lampasini, Leonardo da Vinchi parashyutni ixtiro qilmagan bo'lar edi.

Har bir o'quvchida ta'lim olishga bo'lgan istak bor. Faqatgina biz shu istakni nuqtasini topishimiz kerak va biz bunga ya'ni ruhlantirish, ta'lim berish va rag'batlantirish orqali erishamiz.

Kreativlik potentsialiga ega pedagog o'zida quyidagi malakalarni namoyon eta oladi:

- bajariladigan vazifaning mohiyati va ahamiyatini belgilay bilish;
- masalaning qo'yilishini tahlil qila olish;
- masalani hal qilish rejasini tuzish;
- masalani hal qilishda samarali metodlar (analiz, sintez, induksiya, deduktsiya, taqqoslash va b.)larni qo'llash;
- masalani hal qilish usullarini tanlay olish;
- qabul qilingan qarorning to'g'riligini asoslash va qayta tekshirish;
- masalani hal qilishda kichik tadqiqot (izlanish)ni olib borish;
- masalani hal qilish sharoiti, jarayonning borishi va masala echimi yakunlarini umumlashtirishga oid dalillarni rasmiylashtirish.

Kreativ fikrlash kompetensiyaviy modelining jihatlari

Turli g'oyalarni ilgari surish
Insonning kreativ fikrlash qobiliyatini ko'rsatib beradigan asosiy mezon uning qanchalik ko'p g'oyalar bera olishi bilan o'lchanadi.

Kreativ g'oyalarni ilgari surish
O'quvchilardan boshqalarning hayoliga kelmagan mos va topshiriqqa tegishli javob topish so'raladi.

G'oyalarni baholash va takomillashtirish
Bunday fikrlash jarayonlari g'oyalardagi kamchiliklarni bartaraf etish, yangidan boshqa g'oyalar yaratish yoki ijodiy natijani yaxshilashga yordam beradi.

Pedagogning kreativ potentsiali quyidagi tarkibiy asoslarni o'z ichiga oladi:

Maqsadli-motivli yondashuv (ijodiy faoliyat qadriyat sanaladi va u pedagogning qiziqishlari, motivlari, faoliyatni tashkil etishga intilishida ko'zga tashlanadi);

Mazmunli yondashuv (o'zida pedagogik, psixologik, maxsus va innovatsion xarakterdagi BKMni aks ettiradi);

Tezkor-faoliyatli yondashuv (o'zida ma'lum fikriy-mantiqiy fikrlashga doir harakatlar, shuningdek, amaliy (maxsus, texnik, texnologik) faoliyat usullarini ifodalaydi);

Refleksiv-baholash (bunda shaxsiy ijodiy faoliyat mohiyatini anglash, o'zo'zini tahlil qilish va o'z-o'zini baholash ko'zga tashlanadi).

Pedagogning ilmiy-tadqiqot ishlari va ilmiy yoki ijodiy loyihalarni amalga oshirishi unda kreativlik potentsialini yanada rivojlantiradi.

Natijada pedagog:

- ijodiy fikrlashga odatlanadi;

- ilmiy-tadqiqot faoliyatini olib borish ko`nikmalarini puxta o`zlashtiradi; pedagogika yoki mutaxassislik fani yutuqlari hamda ilg`or tajribalardan foydalanish imkoniyatlarini mustaqil tahlil qiladi;
- pedagogik jamoa tomonidan olib borilayotgan ilmiy tadqiqot va ijodiy loyihalarni bajarishda faol ishtirok etadi

Kreativ ko`nikmalar va bo`lajak pedagoglarda kreativ ko`nikmalarni shakllantirish jarayonining mohiyati

“Kreativlik otasi” nomi bilan mashhur Pol Torrans to`rtta kreativlik ko`nikmasini aniqlagan. Uning olib borgan tadqiqotlari shundan dalolat beradiki, mazkur kreativ ko`nikmalarni shakllantirish va ularni baholash mumkin:

1. Ravonlik. Ko`plab g`oyalarni o`ylab topish ko`nikmasi ko`p degan so`zga asoslanadi.

2. Moslashuvchanlik. Turli g`oyalarni o`ylab topish ko`nikmasi o`zgartirish degan so`zga asoslanadi.

**3. O`ziga xoslik.** Boshqalarga o`xshamagan, ajralib turuvchi g`oyani o`ylab topish ko`nikmasi noyob degan so`zga asoslanadi.

4. Yaratuvchanlik. G`oyalarni kengaytirish ko`nikmasi qo`shish degan so`zga asoslanadi.

Kreativlik darslarida bo`lajak pedagoglardan ajoyib g`oyalarni o`ylab topish (o`ziga xoslik); ularni kengaytirish (ishlab chiqish); yoki boshqa g`oyalar bilan solishtirish va ulardagi bog`liqlikni topish (moslashuvchanlik) talab etilganda, mazkur ko`nikmalar bir-biri bilan kesishadi.

Ravonlik. Kreativ ravonlikning asosiy maqsadi bo`lajak pedagoglarda bir emas, balki bir nechta g`oyalarni o`rtaga tashalash ko`nikmasini shakllantirishdan iborat. Son asosiy maqsaddir; bir qator g`oyalar ichidan bir

yoki undan ko`p maqbulini topishimiz mumkin. Ko`p hollarda o`qituvchilar bo`lajak pedagoglarda ravonlik ko`nikmasini shakllantirish uchun “aqliy hujum” strategiyasidan foydalanadilar. Bu mashq og`zaki yoki yozma (g`oyalarni qog`ozga yozib, keyingi talabaga qo`shimcha g`oyalar kiritish uchun uzatishi lozim) tarzda bajarilishi mumkin. “To`xta va boshla” mazmundagi “Aqliy hujum” mashqida Bo`lajak pedagoglar g`oyalarni o`rataga tashlab, ularni tahlil qiladilar va baholaydilar, so`ng bu yana bir bor qaytariladi. Bo`lajak pedagoglar bu mashqda yaxshi natijalarga erishsalar, ulardagi kreativlik ko`nikmasi erkin va ravon fikrlash ko`nikmasi bilan chambarchas bog`liq bo`ladi. Agarda aksi bo`lsa, doimiy mashq va tajriba yordamida yashxi natijalarga erishi mumkin. O`qituvchi mazkur mashqni bajarishda qiyinchilikka uchragan bo`lajak pedagoglarni kuzatishi tabiiy. Faqatgina yuzaki ma`lumotga ega bo`lgan bo`lajak pedagoglar cheklangan bilimga ega bo`lganliklari sababli turli va qiziqarli g`oyalarni o`ylab topishda qiynaladilar. Ba`zi hollarda esa, etarlicha ma`lumot va bilimga ega bo`lajak pedagoglar ham mazkur mashqni bajarishda qiyinchilikka uchrashlari mumkin. Bunday vaziyatda o`qituvchi quyidagi strategiyalardan foydalangan holda bo`lajak pedagoglarga yordam berishi mumkin:

-bo`lajak pedagoglarga ruh bag`ishlovchi muhitni yaratish. O`qituvchi bo`lajak pedagoglarga sinfdagi barcha buyumlar, jihoz, deraza va devorga osilgan rasm, jadval, sxemalarga e`tibor qaratishni va ularga sinchiklab qarashni so`raydi.

Sinf xonasidagi barcha narsalar bo`lajak pedagoglarda qanday g`oyalarning paydo bo`lishiga sabab bo`ldi. Ularga bu jihoz va buyumlar nimalarni eslatdi yoki qanday ma`lumot bilan bog`liqligi bor?

Masalan, agarda bo`lajak pedagoglar tsunami haqida “Aqliy hujum” mashqini bajarayotgan bo`lsalar, tashqarida nur sochib turgan quyosh ularga tsunami quyoshli kunda ro`y berishini eslatishi mumkin.

- Yangi g`oyalarni o`ylab topishda bo`lajak pedagoglar qiziqishlaridan foydalanish. “Aqliy hujum” mashqi ma`lum bir adabiy asar haqida bo`lsa, asar qahramonlari xarakteri va ularning hatti-harakatlarini ular yoqtirgan asar qahramonlari, televizion ko`rsatuv ijodkorlari yoki mashhur sportchilarning fe`latvori va hatti-harakatlari bilan solishtirishlari mumkin.

Bo`lajak pedagoglar kreativlikda ravonlik va erkinlikka erishmasalar, mashq va darslar jarayonida ularning miyasiga birinchi kelgan g`oyagagina tayanib qoladilar, vaholanki bunday g`oya boshqalarning g`oyasida ajralib turmaydi va talabaning keng fikrlashidan dalolat bermaydi. Qolaversa, muammoning echimini topishda qancha ko`p g`oya topilsa, to`g`ri javob yoki variantni tanlash imkoniyati shuncha katta bo`ladi.

Moslashuvchanlik. O`quvchilar keng fikr yurita olsalar, vaziyat va muammoga ham bir qancha va turli echim topadilar. Bo`lajak pedagoglarda moslashuvchanlikni ular turli nuqtai- nazar va fikrlarni inobatga olganlari va ularni tahlil qilganlarida, turli fikrlarin bir-biri bilan solishtirganda va ularning o`hshash va farqli tomonlarin topganlarida va nihoyat muvafaqqiyatga erishib, yaxshi natijalar ko`rsatayotganlarida kuzatish mumkin.

Moslashuvchan bo`lish uchun bo`lajak pedagoglar ma`lumotning faqat yuzaki qismini emas, balki uning chuqur mohiyatini anglab etishlari lozim. Moslashuvchanlik ko`nikmasini shakllantirishda bo`lajak pedagoglar amaliyot bilan ta`minlansa va ularga yo`l yo`riq ko`rsatilsa, kelgusida turli g`oyalarni topishda bu kuchli stimuly bo`lib xizmat qiladi. Agarda talaba ko`plab g`oyalar topgan bo`lsa, u moslashuvchanlikni emas, balki ravon fikrlashni namoyon qilmoqda, chunki bunda barcha e`tibor bitta yoki bir turdagi javoblarga qaratiladi. Bo`lajak pedagoglarda moslashuvchanlik ko`nikmasini shakllantirishda soni jihatdan ko`p emas, balki turli mazmundagi g`oyalarni topish kerakligini alohida ta`kidlab o`tish lozim. Muammoning mazmunini chuqur anglagan holda ham, bo`lajak pedagoglar turli g`oyalarni topishda qiynaladilar yoki umuman bunga qodir

bo`lmaydilar. Bu esa, o`z o`rnida, ularda moslashuvchanlik ko`nikmasini shakllantirish kerakligidan dalolat beradi.

Tajriba va doimiy mashq yordam bersada, o`qituvchi bo`lajak pedagoglarga murabbiy sifatida turli strategiyalardan foydalanishni o`rgatishi kerak. Bo`lajak pedagoglarga turli g`oyalar turli toifa (kategoriyalar)ga bo`linishini anglashida yordam berish mumkin. M: “hayvonlar” kategoriyasiga bo`lajak pedagoglar hayvonlar nomlarini keltiradilar. Birozdan so`ng, “taomlar” kategoriyasiga bo`lajak pedagoglar avval milliy keyin boshqa halqlar taomlari ro`yxatini tuzadilar.

Mashq shu yo`sinda davom etadi. Bu bo`lajak pedagoglar bir kategoriya, ya`ni bir fikrdan ikkinchisiga o`tish va unga tezda moslashish ko`nikmasini o`zlashtirmaguncha davom etadi. Bo`lajak pedagoglarda bunday ko`nikma shakllangach, ulardan moslashuvchanlik bilan fikrlashni talab qilish mumkin.

Ko`p yillar avval Aleks Osborn moslashuvchanlik bilan fikrlashni kuchaytiruvchi savollar toifasini tuzib chiqqan (1963). Eberlening 1971 yilda ishlab chiqqan SCAMPER mnemonik sxemasi substitute (almashtirmoq, o`zgartirmoq), combine (birlashtirmoq), adapt (moslashtirmoq), modify (o`zgartirmoq, boshqa shakl bermoq), maximizeG`minimize (maksimallashtirmoq, minimallashtirmoq), put to other uses

(boshqa soha, usulda qo`llash), eliminate (oldini olmoq) va rearrange (qo`llanilishini o`zgartirish) kabi tushunchalar asosida ishlab chiqilgan. 4-sinf o`qituvchisi **SCAMPER** mnemonik sxemasidan bo`lajak pedagoglarda moslashuvchan fikrlashni rivojlantirishda istiqomat qilayotgan shahri, tuman, mahallasining ramzi yoki iqtisodiyot, sanoat, oziq-ovqat sohasiga tegishli ma`lumotlarni va aynan Mayn shahrining ramzi bo`lshan mashhur olmalii pirogidan o`quvchilar e`tiborini tortishda foydalanganini ko`rsatadi. O`quvchilar mnemonik sxemadan foydalangan holda agarda shokoloddan mashhur olmalii

pirogni pishirishda shokoladdan foydalanilsa va pishirish jarayonida pirogning tarkibi yoki shakli o`zgartirilsa qanday natijaga olib kelishi va qanday qilib bu shokoladli pirogni Mayn shahrining mashhur pirogiga aylantirish mumkinligi tahlil qiladilar”.

SCAMPER strategiyasini qo`llash asosida kreativ fikrlash ko`nikmasini rivojlantirish

SCAMPER mnemonik sxemasidan moslashuvchan fikrlash ko`nikmasini shakllantirishda foydalanish SCAMPER Savollar Vazifalar Substitute (almashtirmoq, o`zgartirmoq). Agar shokoladning o`rniga vanilladan foydalanilsa qanday pirog xosil bo`ladi? Variantlar ro`yxatini tuzing va undan birini tanlab olib, rasmini chizing.

Combine (birlashtirmoq) Agar shokoladli pirog qaymoqli krem bilan bezatilsa, qanday ta`mga ega bo`ladi?

Variantlar ro`yxatini tuzing va undan birini tanlab olib, rasmini chizing.

Adapt (moslashtirmoq) Yumaloq pirog shaklini qanday o`zgartirish mumkin?

Variantlar ro`yxatini tuzing va undan birini tanlab olib, uni tariflang. Pirogning eng kichik G` kata bo`lagi qanday shaklga ega? Variantlar ro`yxatini tuzing va undan birini tanlab olib, uni tariflang.

Putto other uses (boshqa sohaG`usulda qo`llash) Shokoladli pirog bilan yana nimalar qilish mumkin?

Variantlar ro`yxatini tuzing. Eliminate (oldini olmoq) Shokoladli pirogga shakar solish esdan chiqqanda nima bo`lar edi?

Variantlar ro`yxatini tuzing.

Shokoladli pirogni insonlar taom o`rnida iste`mol qilsalar qanday natijaga olib kelar edi? Variantlar ro`yxatini tuzing

**O`ziga xoslik.** O`ziga xoslik noodatiy g`oyalar o`ylab topish ko`nikmasidir.

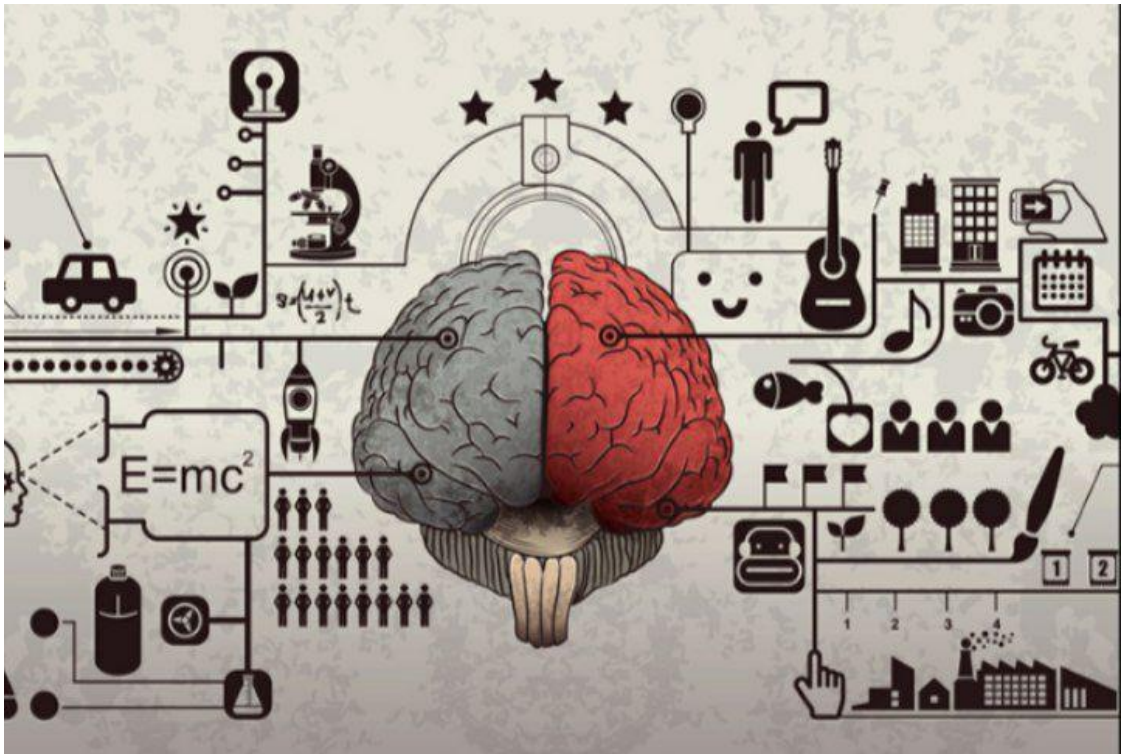
O`quvchilar o`zlarida avval moslashuvchanlik va ravonlik ko`nikmalarini shakllantirib, so`ng noodatiy, original g`oyalarni kashf etish ko`nikmasini hosil qilishlari lozim. Ravon fikrlash ko`nikmasi o`quvchilarda originallikni rivojlantirishda boshlang`ich va asos soluvchi qadam bo`lib xizmat qiladi; agarda talaba ko`p g`oyalarni o`rataga tashlasa, ulardan bir yoki ikkitasi albatta boshqa talabaning g`oyasi ham bo`ladi.

Moslashuvchan fikrlash o`quvchilarga ularning har bir g`oyalari bir-biridan farqlanishini ko`rish va anglash imkoni beradi; ularning orasida hammasidan ajralib turuvchi g`oya bo`lsa, demak ana shunisi original (o`ziga xos) g`oya hisoblanadi.

Bo`lajak pedagoglar original g`oya kontekstdan kelibi chiqishi lozimligini anglashlari lozim. G`oya bir dars jarayonida, birgina sharoitlar va bir vaqt oralig`ida taqdim etilishi lozim. Bo`lajak pedagoglarda rovon fikrlash va moslashuvchanlik ko`nikmalarini shakllantirish jarayonida o`ziga xos tarzda (original) fikrlash to`g`risida ham ma`lumot berib o`tish lozim.

Masalan, bo`lajak pedagoglarni “aqliy hujum” strategiyasi yordamida ocharchilikka qarshi kurashish mavzusida muammoning echimi ro`yxatini tuzish (ravnlik), so`ng berilgan g`oyalarni bir necha kategoriyalarga bo`lib chiqish (moslashuvchanlik) va ulardan qay biri o`ziga xos (originallik) g`oya ekanligini aniqlash bo`lajak pedagoglarda shakllangan ko`nikmalarning bir paytning o`zida qo`llanilishini ko`rsatib beradi.

Moslashuvchan fikrlash ko`nikmasini shallantirishda bo`lajak pedagoglar qiziqishlari va madaniy qarashlaridan foydalanish ularda originallikni tarbiyalashda katta samara beradi. Mayn shahrida istiqomat qiluvchi o`rta ta`lim mavtabi o`qituvchisi mazkur strategiyani o`quvchilarda o`ziga xos (original) tarzda fikrlash ko`nikmasini shakllantirishda qo`llagan. U ravonlik va moslashuvchanlik bo`yicha mashq va o`yinlarni o`z ichiga olgan elektron dastur ishlab chiqqan. O`quvchilar berilgan vazifalarni PowerPoint prezentatsiyasi, portfolio yoki boshqa shaklda bajarish tanloviga ega edilar. Bo`lajak pedagoglar natijalarni qo`shiq PowerPoint prezentatsiyasi shaklida taqdim etdilar. Bunday yondashuv asosida ishlab chiqilgan keyinchalik o`qituvchi va o`quvchilar orasida mashhur bo`lib, u vazifa mazmunini chuqur anglash va natijalarni original tarzda bjqri ko`nikmalarini shakllantirishda o`z samarasini ko`rsatdi.

Yaratuvchanlik. “Yaratuvchanlik” tushunchasi boshqa bir g`oyani rivojlantirish va uni kengaytirishga asoslanadi, ya`ni berilgan vazifalar anu shu g`oya asosida bajariladi. Bir g`oyani kengaytirish uchun bo`lajak pedagoglar

mavzu, muammo yoki vazifa mazmunin chuqur anglab etishlari va talab etilgan darajada bilimga ega bo`lishlari lozim.

Bo`lajak pedagoglarga “yaratuvchanlik” tushunchasi haqida gapirganda, ularga hayotiy misollar keltirish maqsadga muvofiqdir (masalan, kompyuterlar, rekonstruktsiya, kino va adabiy asarlar, ilmiy tushunchalar va nazariyalar, insonlar hayotida yuzaga keladigan muammolarni echish maqsadida tashkil etilgan tashkilotlar). Bo`lajak pedagoglarda ishlab chiqish ko`nikmasini shakllantirisha adabiy yoki asarlarni bir-biri bilan taqqoslash (ba`zan ko`p betli asarlar kichkina kam betli asarlar kabi ko`p ma`lumot bermaydi) mashqi katta samara beradi”.

Shaxsda kreativlik sifatlarini rivojlantirish va undan foydalanishning samarali yo`llari

Kreativ fikrlash – bu innovatsion (yangi, novator, original, nostandart, noodatiy va hokazo...) va samarali (amaliy, natijaviy, tejamli, optimal va hokazo) yechimlarni topish, yangi bilimlarni egallash, tasavvurni ta’sirchan ifodalashga qaratilgan g‘oyalarni ishlab chiqish, baholash va takomillashtirish jarayonida samarali ishtirok etish qobiliyatidir.

Bo`lajak pedagoglarda kreativlikni odatga aylantirish orqaligina kreativ fikrlash ko`nikmasini muvaffaqiyatli shakllantirish mumkin. Bu jarayonda ular tomonidan mavzu mazmunining puxta anglanishi va kreativ fikrlash ko`nikmalarini baholashda qo`llaniladigan metod va vositalar muhim ahamiyat kasb etadi.

Shaxsan siz nima deb o`ylaysiz: Bo`lajak pedagoglarni kreativ fikrlashga undash jarayonida mazkur yo`llardan qay tartibda foydalanish kutilgan natijalarni kafolatlaydi. Bu o`rinda Patti Drapeau quyidagi maslahatni beradi: “Bir manzildan ikkinchi manzilga borish uchun biz ikki va undan ko`p yo`nalishlarni bosib o`tamiz. Bu fikr quyida biliriladigan ko`rsatmalarga ham

taalluqlidir. O`qituvchi dars jarayonida bir yoki bir nechta (yuqorida keltirigan) yo`llardan foydalanishi mumkin.

O`qituvchi kreativ fikrlash ko`nikmalarini shakllantiruvchi fe`llarni (1-yo`l) qo`llashga qaror qilsa, u bevosita kreativ muammolarni hal etish (3-yo`l) ustida ish olib borayotgan. Bo`lajak pedagoglarni kreativ fikrlash strategiyalari (2-yo`l)dan foydalanishga ham samarali jalb etadi. Dars esa kreativ mahsulotni (4-yo`l) ishlab chiqish bilan yakunlanadi.

Kreativ fikrlash jarayonini mohiyatini yorituvchi xarita o`qituvchilarga dars jarayonida namoyon bo`ladigan kreativlik darajasi, turini aniqlashga yordam beradi.

Ko`p holatlarda o`qituvchilar hamda bo`lajak pedagoglarning o`zlari ham shunday savolga duch kelishadi: kreativ fikrlash jarayonining odat sifatida namoyon bo`lishiga erishish mumkinmi? Bu o`rinda Patti Drapeau shunay fikrlarni ilgari suradi: “Miya tadqiqotlari kreativ fikrlash ko`nikmasini rivojlantirish usullari va uni qanday qilib odatga aylantirish mumkinligini tushunish imkonini beradi.

Kreativlik miyaning old (g`oyalar yuzaga keladigan) va chekka (tahlil qilish) sohalarining o`zaro muvofiqlikda ishlashi va dopamin (kishining o`zini yaxshi his etishiga yordam beruvchi) moddasining ishlab chiqarilishi natijasida ro`y beradi.

Ta`lim olish miyada kichik burmalarining paydo bo`lishiga olib keladi hamda miyaning faol ishlashi natijasida bu jarayon kuchayadi.

Inson miyasi obraz, bashorat, xis tuyg`u, emotsiya va ma`no boy ma`lumotlar olishni ma`qul ko`radi.

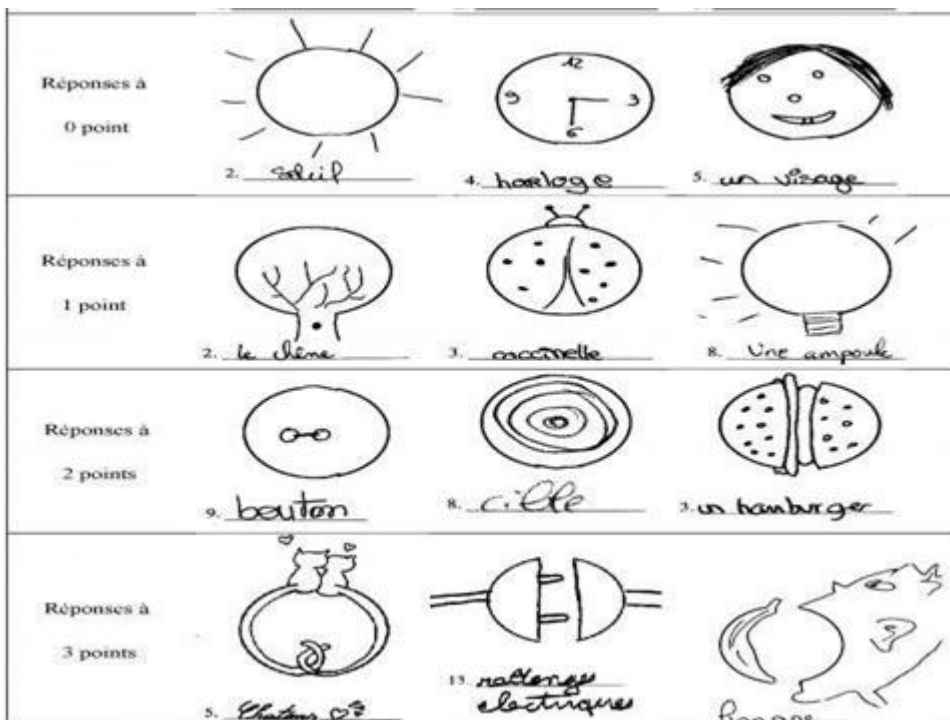
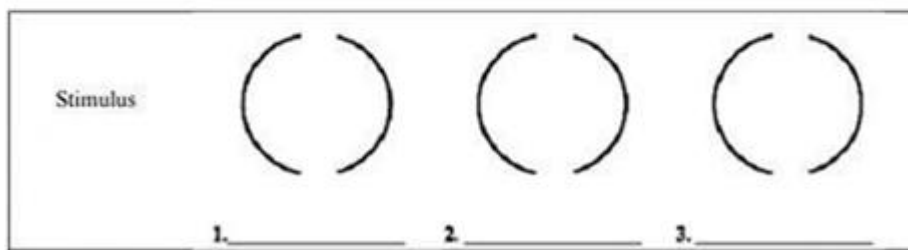
“Agarda ma`lumot hech qanay hissiyot va fikriy jarayonlardan holi bo`lsa, u miyada saqlanmaydi”. Biroq, kreativ fikrlash miyada uning “ta`lim olish va o`rganish metodlariga zid bo`lgan yangi usullarni qo`llash va noan`anaviy, orginal g`oyalarning ishlab chiqilishini taqozo etadi.

Kreativ fikrlash ko`nikmasini mashq qildirish natijasida bo`lajak pedagoglar faqatgina o`rnatilgan aloqalarga tayanibgina qolmay, balki miyada yangi, ma`noga boy aloqalarni o`rnatish, yangi g`oyalarni ishlab chiqish va yangicha fikrlashga moyil bo`ladilar. Doimiy ravishda olib borilgan mashqlar natijasida yangicha kreativ fikrlash odatiy va avtomatik xarakterga ega bo`ladi. Inson miyasi doimo to`g`ri ishlashga odatlangan, ya`ni, miya uchun faqat birgina to`g`ri javob mavjud bo`ladi.

Vaholanki, bu kreativlik emas. Kreativlik – bo`lajak pedagoglarning o`z qarashlarini himoya qilish jarayonida barcha javoblar to`g`ri bo`lishi mumkin degani. Kreativlik muhitiga singib ketish sanaladi. Shu sababli kreativ fikrlashni odatga aylantirish uchun bo`lajak pedagoglar mazkur jarayonga ishonch bilan qaray olishlari lozim.

Bo`lajak pedagoglar kreativlik rag`batlantirilsa va samimiy muhit yaratilsagina, kreativ fikrlashni odatga aylantira oladilar. Kreativ muhitda o`qituvchi va bo`lajak pedagoglar boshqalarga nisbatan samimiy munosabatda bo`lishni va ularning fikr mulohazalarini hurmat qilishni o`rganadilar. Xato qilishdan yoki muvaffaqiyatsizlikka uchrashdan qo`rqish, haddan tashqari baxolarga e`tibor qaratish, boshqalardan ajralib turish, mensimaslik va tanqidga uchrashdan, kamsitilishdan qo`rqish xissi mavjud bo`lajak pedagoglarda kreativlik odatga aylanmaydi. Kreativlikni odatga aylantirish, bo`lajak pedagoglarning o`qishdagi muvafaqqiyat va o`z-o`ziga bo`lgan hurmatni oshirish faqatgina kreativ fikrlashni muvofiq ravishda qo`llash orqali va sog`lom muhitdagina erishish mumkin”.

Kreativlikni baholash

Xorijiy pedagoglar, xususan, Patti Drapeauning fikricha, bir shaxsning, ayniqsa, o`qituvchining kreativligi boshqa (talaba)larni ijodiy jarayonni tashkil etishga ruhlantiradi. “Kreativlik yuqumlilik xususiyatiga egadir; kreativ bo`lish uchun kishi ko`proq kreativ insonlar bilan muloqot qilishi va hamisha izlanishda bo`lishi lozim.

Har qanday konikmani shakllantirish mumkin bo`lganiday, kreativ fikrlash qobiliyati yoki ko`nikmasini ham rivojlantirish mumkin. Bu bo`lajak pedagoglarga ham taalluqli bo`lib, kreativlik ustida ishlash bo`lajak pedagoglarga noodatiy tarzda fikrlashga yordam beradi. Biroq, bo`lajak pedagoglarni ruhlantirish va kreativ bo`lishga undash o`qituvchining qay darajada malakali ekanligiga bog`liq. Kreativlik bo`yicha olib borilgan tadqiqotlar va kreativlik nazariyachilarining ishlari bo`lajak pedagoglarda kreativlik ko`nikmasini shakllantirishda qo`llanma sifatida xizmat qiladi. Bu auditoriyadagi muhit, bo`lajak pedagoglarda fikrlash tarzining shakllanishi, o`qituvchining yondashuv va strategiyalari elementlarini o`z ichiga oladi.

Bo`lajak pedagoglarda kreativ fikrlash ko`nikmalarini shakllantirishda o`qituvchi alohida o`rin tutadi. Bu jarayonda o`qituvchining roli auditoriyada kreativlik muhitini yaratishdan iborat. Pannels va Klakstonlar qayd etganlaridek, muhit kreativlikni shakllantirishga ta`sir etadi, boshqa tadqiqotchi Piirtoning fikricha esa, kreativlik tavakkal qilishni talab etadi. Vaholanki, o`qituvchi sinfd bo`lajak pedagoglar o`zini erkin seza oladigan va o`z fikrlari, g`oyalari bilan bo`lisha oladigan muhit yaratishi lozim. Bo`lajak pedagoglar kreativlik sinf xonasida o`z g`oya va fikrlarini turli yo`llar bilan ifoda etishlari mumkin va ular buni qadrlamoqlari lozim. Bo`lajak pedagoglar miyada yuz berayotgan jarayonlarni yanada faollashtirish uchun o`rnatilgan qonun qoidalar, standartlardan chetga chiqib, turli savollar berishda erkin harakat qilishlari kerak.

O`qituvchi bo`lajak pedagoglardagi kreativlikni noodatiy g`oyalarni o`rtaga tashlash va ularni verbal va noverbal tarzda rag`batlantirish orqali qo`llab-quvvatlaydi. O`qituvchining bo`lajak pedagoglar berayotgan kreativ g`oyalari nisbatan to`g`ri munosabati ularning mumkin bo`lgan va mumkin bo`lmagan shartlarni anglashida muhim ahamiyatga ega. Mazkur elementlarning barchasi o`qituvchi-talaba munosabatining muhim qismi bo`lib, bo`lajak pedagoglar muvaffaqiyatini ta`minlaydi.

Muayyan omillar pedagoglarda kreativlik sifatlari, malakalarini rivojlantirishga to'sqinlik qiladi. Shu sababli pedagogik jarayonda o'qituvchilar ushbu omillarni bartaraf etishga e'tibor qaratishlari lozim. Quyidagi omillar shaxsda kreativlikni rivojlantirishga to'sqinlik qiladi:

- 1) o'zini tavakkaldan olib qochish;
- 2) fikrlash va xatti-harakatlarda qo'pollikka yo'l qo'yish;
- 3) shaxs fantaziyasi va tasavvurining yuqori baholanmasligi;
- 4) boshqalarga tobe bo'lish;
- 5) har qanday holatda ham faqat yutuqni o'ylash

Kreativ muhitda o'qituvchi bo'lajak pedagoglar diqqat-e'tiborini jalb etish maqsadida biror bir yangilikdan foydalanadi. Qiziquvchanlik va shubhani uyg'otuvchi ma'lumot, bo'lajak pedagoglarni o'ziga jalb etib, ularda o'qishga bo'lgan intilishni kuchaytiradi.

Olib borilgan miya taqiqotlari shuni ko'rsatdiki, yangilik hamisha miyani faollashtiradi. O'qituvchi bo'lajak pedagoglarni yangi ma'lumot va manbalar bilan ta'minlaganda yoki yangi strategiyalarni qo'llaganda, miya

olishlari zarur. Zero, katta va kichik guruhlarda ishlash jarayonida bildirilgan har qanday fikrni kreativ jihatdan rivojlantirish imkoniyati yuzaga keladi. “O`qituvchi kreativlik darslarida jamoa tuyg`usining ahamiyatini angalagan holda, doimiy ravishda guruhlarni o`zgartirib, bo`lajak pedagoqlarda jamoa bo`lib ishlash, boshqalar qobiliyati va mahoratini hurmat qilish ko`nikmasi shakllantiradi. Vaholanki, yakka tartibda ishlash ma`lum vaziyatlarda samara bersa, kreativlik darstarida kichik guruhlarda ishlash maqsadga muvofiqdir, chunki kreativlik ko`nikmasi ijtimoiy fenomendir; Soyerning fikriga ko`ra, kreativ qarashlar jamoa bo`lib ishlash jarayonida va kreativ hamkorlik natijasida shakllanadi.

Zamonaviy ta'lim tizimida o'qituvchi faoliyatining ustuvor yo'nalishi. muloqotning dialogik usullariga, yechimni birgalikda izlashga va turli ijodiy faoliyatga beriladi. Bularning barchasi o'qitishning interfaol usullarini qo'llash orqali amalga oshiriladi. Interfaol ta'lim jarayonida o'quvchilar tanqidiy fikrlashni, vaziyat va tegishli ma'lumotlarni tahlil qilish asosida murakkab masalalarni yechishni, muqobil fikrlarni topishni, puxta o'ylangan qarorlar qabul qilishni, muhokamalarda qatnashishni o'rganadilar. Buning uchun darslar juftlik va guruh usullari asosida tashkil etiladi, ilmiy-tadqiqot loyihalari, rolli o'yinlar qo'llaniladi.

O`quvchilarni kichik guruhlarga bo`lish mezonlari:

- Bo`lajak pedagoqlarni **ma`lum sohadagi qobiliyatlariga** ko`ra kichik guruhlarga bo`lish; Bo`lajak pedagoqlarni bunday qobiliyatiga ko`ra bo`lish aslo kreativ fikrlash ko`nikmasiga bog`liq bo`lmasligi lozim. Bunday guruhlarda Bo`lajak pedagoqlar erkin harakat qila olishlari va vaqti kelsa boshqa guruhga o`tishga tayyor bo`lishlari lozim;

- **hamkorlik guruhlari** bo`lajak pedagoqlarning qiziqishlari asosida tashkil etiladi; bunday guruhlar turli bilim va qobiliyat darajasiga ega bo`lajak pedagoqlardan iborat bo`lishi ham mumkin. Ko`p hollarda bunday guruhdagi Bo`lajak pedagoqlar ma`lum bir rol, ya`ni mas`uliyatni o`z elkalariga oladilar.

Mazkur guruhni shakllantirishda asosiy e`tibor talabning kognitiv hohishistalariga emas, balki uning ilmiy va ijtimoiy bilimiga beriladi;

- **moslashuvchan guruhlar** bo`lajak pedagoglarning individual ehtiyojlari, qiziqishlari va hohish-istalari asosida tashki etiladi. Guruhning qiziqishlari o`zgarsa, shunga ko`ra uning a`zolari ham o`zgaradi. Bunday guruh Bo`lajak pedagoglarda moslashuvchanlik ko`nikmasini shakllantiradi. O`qituvchi bo`lajak pedagoglar muvaffaqiyatga erishishlari uchun ularni qiziqarli, murakkab vazifalar va aniq maqsad va vaqt bilan ta`minlaydi. Ma`lum vazifani bajarish jarayonida bo`lajak pedagoglar ishga “berilib” ketishlari sababli ular vaqt tushunchasini unutib qo`yadilar.

Vaholanki, bo`lajak pedagoglar maktab sharoitida kamdan-kam bunday holatga tushsalarida, o`qituvchilar bunday muhitni yaratishga intilishlari lozim.

Bo'lajak pedagoglarda kreativlikni shakllantirish

Bo'lajak pedagoglarni... - qiziqarli; - murakkab vazifalar; - aniq maqsad va vaqt bilan ta'minlash;

Bo'lajak pedagoglarga... - kreativlik muvozanatsizlik xissini yuzaga keltirishini anglatish; - bezovtalik va qo'rquv hissidan xalos bo'lishga yordam berish; - kreativ fikirlash ko'nikmalarini boshqa ko'nikmalar bilan rivojlantirishga yordam berish; - "qutqarib" qolish emas, balki yo'l yo'riq ko'rsatish;

Bo'lajak pedagoglarni... - suhbatlar orqali rag'batlantirish; - konstruktiv sharhlar bilan ta'minlash; - yangi ko'rsatmalar bilan tanishtirib boorish;

Bo'lajak pedagoglar... - o'zlarida kreativlikning boshqa turlarini ham rivojlantira olishlari; - guruhda ishlay olishlari; - hissiy jihatdan erkin va ijobiy fikirlarga ega bo'lishlari uchun poydevor bo'ladigan muhitni yaratish.

Haligacha ta'lim tizimida ko'plab yondashuv va metodlar ijodiy fikirlash emas, talqin va tahlilga, ya'ni berilgan ma'lumotni tushunib, to'g'ri yetkazishga, nari borsa, bir necha axborotni umumiyashtirib, xulosa chiqara olishga yo'naltirilgan.

O'quv mashg'ulotlarining avvaldan rejalashtirilishidan voz kechish, bo'lajak pedagoglarda tanqidiy, kreativ tafakkurni shakllantirish va rivojlantirish, ularni ijodiy fikirlash, yangi g'oyalarni o'ylab topishga majbur qilish ta'lim olishga bo'lgan munosabatni o'zgartirish, ularni yutuqlarga erishishga rag'batlantirishda asosiy omil bo'ladi. O'qituvchining ijodkor va kreativ bo'lishi yoki bo'lmasligi emas, balki darslarni ijodkorlik, kreativlik ruhida tashkil etish, yangi g'oyalarni ta'lim jarayonida sinab ko'rishga intilishi zarur.

Nazorat savollari:

1.Ma'ruza mashg'uloti uchun mo'ljallangan matnning vizual xususiyat kasb etishi qanday ahamiyatga ega?

2.O'quv topshiriqlarining qanday turlari mavjud?

3.O'quv mashg'ulotlar uchun topshiriqlarni shakllantirishda nimalarga e'tibor qaratiladi?

3.O'quv topshiriqlari uchunish qog'ozlarini tayyorlash qanday didaktik ahamiyatga ega?

4.Kreativ yondashuv asosida o'quv fanlari bo'yicha nazorat-sinov-topshiriqlarini tayyorlashda qanday talablar inobatga olinadi?

5.Talabalarning o'quv faolligini oshirishda keys va darajali testlar to'plamini shakllantirishning ahamiyati qanday?

Devid L`yuisning bolalarda kreativlikni rivojlantirishga oid ko'rsatmalari:

1.Bolalarning savollariga chidam bilan to'g'ri javob bering.
2.Ularning savollari va fikrlarini jiddiy qabul qiling.
3.Bolalarga o'z ishlari bilan shug'ullanishlari uchun alohida xona yoki burchak ajrating.

4. Agarda ijodiy jarayon bilan bog'liq bo'lsa, u holda bolani xonadagi tartibsizlik uchun koyimang.

5. Vaqti-vaqti bilan bolalarga ularni yaxshi ko'rishingizni va ularni qanday bo'lsalar, shunday qabul qilishlarini namoyon eting.

6. Bolalarga imkoniyatlariga mos yumushlarni buyuring

7. Ularga shaxsiy rejalarini ishlab chiqish va qarorlar qabul qilishga ko'maklashing.

8. Bolalarga faoliyatlarda yuqori natijalarga erishishlariga yordam bering.

9. Kamchiliklarini ko'rsatgan holda bolani boshqalar bilan solishtirmang.

10. Bolani kamsitmang va o'zini yomon, ojiz deb hisoblashishiga yo'l qo'ymang.

11. Uni mustaqil fikrlashga o'rgating.

12.Bolani sevimli mashg'ulotini tashkil etishi uchun zarur buyumlar bilan qurollantiring.

13. Uni turli voqealarni o'ylab topishga, fantaziya qilishga majburlang, bu jarayonda unga yordamlashing.
14. Bolani yoshlikdan o'qib-o'rganishga odatlantiring
15. Doimo bolaning ehtiyojlariga e'tibor qarating.
16. Har kuni bola bilan yuzma-yuz suhbatlashish uchun vaqt toping.
17. Oilaga oid masalalarning muhokamasiga bolalarni ham jalb qiling.
18. Xatolari uchun bolani masxara qilmang.
19. Bolani har bir yutug'i uchun maqtang.
20. Uning yutuqlarini maqtashda samimiy bo'ling.
21. Bolani turli yoshdagi kishilar bilan muloqot qilishga o'rgatib boring.
22. Uning borliqni anglashiga yordam beradigan amaliy tajribalarni o'ylab toping.
23. Bolaga turli latta-puttalar bilan o'ynashni taqiqlamang – bu uning tasavvurini boyitadi
24. Uni muammoni topish va uni hal qilishga rag'batlantiring.
25. Bolaga nisbatan o'z munosabatingizni baholashda odil bo'ling.
26. U bilan muhokama qilinadigan mavzularni cheklamang.
27. Bolaga qarorlarni mustaqil qabul qilish va uning uchun javobgar bo'lish imkonini bering.
28. Bolaga uning shaxs bo'lib shakllanishi uchun yordam bering.
29. Bolaga uning uchun foydali bo'lgan teleko'rsatuvlarni tomosha qilishi va radio eshittirishlarni tinglashi uchun ko'maklashing.
30. Uni o'z qobiliyatlarini ijobiy qabul qilishga odatlantirib boring
31. Bolani kattalardan mustaqil bo'lishga o'rgatib boring.
32. Bolaning o'ziga va uning sog'lom fikrga egaligiga ishonning.
33. Bolaga “Men ham buni bilmayman” deb, uni muvaffaqiyatsizliklarga bee'tibor bo'lishga o'rgatmang.

34. Bolaga, garchi u ishning ijobiy natijaga ega bo'lishiga ishonmasa-da, boshlangan ishni oxiriga yetkazishi uchun imkoniyat yarating.

35. Kundalik daftar yuriting va unga bolada kreativ qobiliyat shakllanishini qayd etib boring

Muhokama uchun savollar:

1. Devid L`yuis ko'rsatmalarining ahamiyatini Siz qanday baholaysiz?
2. Shaxsiy hayotingizda ko'rsatmalardan qaysilariga rioya etasiz?
3. Shaxsiy hayotingizda ko'rsatmalardan qaysilariga e'tibor qaratmagansiz?
4. Ko'rsatmalar bilan tanishish asosida shaxsan Siz qanday xulosalarga keldingiz.
5. Sizningcha, ko'rsatmalardan eng ahamiyatlisi qaysi?

ADABIYOTLAR RO`YXATI

- 1.Vygotskiy L. S. Tanlangan psixologik tadqiqotlar. M., 1996 yil.
- 2.David Watson. The Question of Conscience Higher education and personal responsibility. Oxford, Institute of Education Press. 2014.
- 3.Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014.
- 4.Ermolaeva-Tomina L. B. Ijodiy faoliyatning namoyon bo'lishidagi individual farqlarni belgilovchi omillarni o'rganish / Ijod psixologiyasi. M., 1999.
5. Ernazarova G.O. Kasbiy yunaltirish ishlari (kasb-hunar kollejlari misolida) uslubiy qo'llanma. - Navoiy, 2017 y, -132 b.
- 6.Ernazarova G.O. Yosh avlodni hayotga tayyorlashda milliy qadriyatlar ahamiyati // O'zbekiston ayollarining fan, ta'lim, madaniyat va biznes sohasidagi yutuqlari mavzuidagi Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari. –Jizzax. 2017, - B. 404-405.
- 7.Zinovkina M. M. NFTM-TRIZ: XXI asrning ijodiy ta'limi (Nazariya va amaliyot): Monografiya. M., 2007 yil.
- 8.Innovatsion ta'lim texnologiyalari / Muslimov N.A.,Usmonboeva M.H., Sayfurov D.M., To'raev A.B. – T.: “Sano standart” nashriyoti, 2015. – 81-b.
- 9.Kaldibekova A.S., Xodjaev B.X. O'quvchilarning bilish faolligini oshirish yo'llari. –T.: TDPU, 2006
10. Kleg, B. Intensivniy kurs po razvitiyu tvorcheskogo mishleniya [Tekst] / B.Kleg, P. Bich. – M.: OOO «Izdatel'stvo Astrel`»: OOO «Izdatel'stvo AST», 2004. – 392 s
- 11.Lazar Vlasceani, Laura Grungerg. Quality Assurance and Accreditation: A Glossary of Basic Terms and Definitions. Bucharest, 2004. Unesco. [ISBN 92-9069-178-6].
- 12.Muslimov N.A. Bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilarini kasbiy shakllantirish /Monografiya. – T.: Fan, 2004.
- 13.Muslimov N.A., va boshqalar. Kasb ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi/ Monografiya. – T.: “Fan va texnologiya” nashriyoti, 2013.
- 14.Orlova S.N. Psixologiya. Kreativnaya psixopedagogika [Tekst]: uchebnoe posobie dlya studentov spetsial'nosti 030301 Psixologiya / S.N.Orlova. –Krasnoyarsk: SibGTU, 2009. – 116 s.

15. Pedagogika nazariyasi / OTM uchun darslik. Muall.: M.X. Toxtaxodjaeva va b. Prof. M.X. Toxtaxodjaevaning umumiy tahriri ostida. – T.: “Iqtisod-moiya”, 2010. – 136-140-b.
16. Pedagogika: 1000 ta savolga 1000 ta javob / Metodik qo'llanma. U.I. Inoyatov, N.A. Muslimov, M. Usmonboeva, D. Inog'omova. – T.: Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, 2012. – 193 b.
17. Ro'zieva D., Usmonboeva M., Holiqova Z. Interfaol metodlar: mohiyati va qo'llanilishi / Met.qo'll. – T.: Nizomiy nomli DTPU, 2013. – 115 b.
18. Ro'zimatova Barnoxon, Polvonov Baxtiyor. “Texnika oliy o'quv yurtlarida umumiy fizikani o'rganish jarayonida talabalar ijodiyotini rivojlantirish”. "Ilmiy-texnik jurnal: 2-jild: 2-son, 4-modda.
19. Rahmonov Toxir, Yusupov Faxriddin va Tolaboyev Dilmuhammad, "O'rta maktabda mantiqiy strategiya va xulq-atvorni ko'rsatish bo'yicha tadqiqot", IEJRD -International Multidisciplinary Journal, vol. 5, yo'q. 7, p. 7 noyabr, 2020 yil
20. Sayidahmedov N. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya. – T.: Oliy pedagogika instituti, 2003.
21. Sultonova G.A. Pedagogik mahorat. – T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2005.
22. Sherer Y. Texniki kreativnosti: kak v 10 shagov nayti, otsenit` i vplotit` i deyu [Tekst] / Y. Sherer. - M.: SmartBuk, 2009. – 136 s.
23. Tolipov O'., Usmonboeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – T.: Fan, 2006.
24. Tolipov O'.Q., Usmonboeva M. Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot. – T.: “Fan”, 2005.
25. Turdieva M. Oliy ta'lim muassasalari talabalarida pedagogik tafakkurni shakllantirish. – T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2008. – 38-42-b.
26. Fayzullaeva N. Pedagogik bilimlar – o'qituvchi kasbiy mahoratining nazariy asosi //Uzluksiz ta'lim j. – T.: 2006. 6-son. – 102-b.
27. Torrance E.R. Ijodkorlik va futurizmni o'rgatish: Ta'limni qayta jihozlash 1998. 100-jild.
28. Torrance, E.P. Torrance Tests of Creative Thinking. — Scholastic Testing Service, Inc., 2004.
29. Tunik YE.YE. Diagnostika kreativnosti. Test YE. Torrensa. Adaptirovanniy variant [Tekst] / YE.YE. Tunik. – SPb: Rech`, 2006. – 176s.

30.Yusupov F. T. O. G. L. va boshqalar. Dars va dars faoliyatida nonius raqamli laboratoriyadan foydalanish /Sharq uyg'onishi: Innovatsion, ta'lim, tabiiy va ijtimoiy fanlar. - 2021. - T. 1. - №. 10. - C. 86-94.

MUNDARIJA

	Kirish	
	1-modul.Kreativ pedagogikaning umumiy asoslari	7
	“Kreativlik” va “Kreativ pedagogika” tushunchalarining mohiyati Pedagogik kreativlikning dolzarbligi	
	Pedagoglarning kreativlik imkoniyatlari va ularning tarkibiy asoslari	
	2-modul.Kreativ pedagogikaning nazariy asoslari	26
	Kreativ pedagogikaning maqsadi, vazifalari, ob'ekti va predmeti	
	Kreativ pedagogikaning tarkibiy tuzilmasi va asosiy kategoriyalari	
	“Kreativ pedagogika”ning boshqa fanlar bilan aloqadorligi	
	Kreativ pedagogikaning ilmiy tadqiqot metodlari	
	Ta'limga ijodiy yondashuv	
	3-modul.OTM pedagoglarida kreativlik sifatlarini rivojlantirish yo'llari	56
	Kreativ tafakkurni shakllantirishning pedagogik asoslari	
	Pedagoglarda kreativlik sifatlarini rivojlantirishning samarali yo'llari	
	Pedagoglarning kreativligini ifodalovchi belgilar va tamoyillar	
	Pedagoglarning kreativlik imkoniyatlari va ularning tarkibiy asoslari	
	Pedagoglarning kreativlik imkoniyatini aniqlovchi mezonlar va ularning darajalari	
	4-modul.OTM pedagoglarida kreativlik sifatleri va ijodiy tafakkurni rivojlantiruvchi metod, vosita va texnologiyalar	80
	Pedagoglarning kreativlik sifatlariga egaliklarini aniqlovchi shakl, metod va vositalar	
	Bo'lajak pedagoglarda kreativlik sifatlarini rivojlantirish bosqichlari	
	Pedagoglarda kreativlik sifatlarini rivojlantiruvchi texnologiyalar	
	Pedagogik faoliyatni tashkil etishda axborot texnologiyalari	

	imkoniyatlaridan ijodiy foydalanish	
	5-modul. Didaktik ta'minotni yaratishga kreativ yondashish	95
	O'quv mashg'ulotlar uchun didaktik ishlanmalar tayyorlashga qo'yiladigan zamonaviy talablar	
	O'qituvchilarda kreativlikni rivojlantirishning pedagogik texnologiyalari	
	6-modul. Amaliy pedagogik faoliyatni tashkil etishga kreativ yondashish	111
	Ma'ruza mashg'uloti uchun mo'ljallangan matnning vizual xususiyat kasb etishi	
	Kreativ yondashuv asosida o'quv fanlari bo'yicha nazorat-sinov topshiriqlarini tayyorlash, keys va darajali testlar to'plamini shakllantirish	
	Pedagogning kreativlik potentsiali darajasini aniqlovchi mezonlar	
	Kreativ ko`nikmalar va bo`lajak pedagoglarda kreativ ko`nikmalarni shakllantirish jarayonining mohiyati	
	SCAMPER strategiyasini qo`llash asosida kreativ fikrlash ko`nikmasini rivojlantirish	
	Shaxsda kreativlik sifatlarini rivojlantirish va undan foydalanishning samarali yo`llari	
	Bo`lajak pedagoglarda kreativlikni shakllantirish	